

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Факультет філософської освіти і науки
Факультет педагогіки та психології

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ»

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 20

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, психології, педагогіки та історії**

Вінниця
«ТВОРИ»
2018

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.

Долинська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи та міжнародних зв'язків, заслужений працівник освіти України.

Кругель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П. Драгоманова

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи.

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Мсдінкова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, академік Академії наук вищої школи України.

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.

Упорядники:

Кучеренко С.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Русаков С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Berlińska-Wojtas Paulina, mgr, Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Г 94 Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 20. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018, – 148 с.

ISBN 978-617-7710-13-3

У збірнику подано наукові статті за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців» (21 вересня 2018 р.).

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

УДК 159.9+1+37+93](063)

ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2018

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018

ISBN 978-617-7710-13-3

© ТОВ «ТВОРИ», 2018

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAGOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophical Education and Science
Faculty of Pedagogy and Psychology
ACADEMY FOR DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL
SCIENCE AND PRACTICE

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 20

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnitsia
«TVORY»
2018

Editorial Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations, Meritorious Worker of Education of Ukraine

K.V. Krahel - Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

G.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Correctional Education and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Social

Berlińska-Wojtas Paulina, mgr, Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Humanitarian Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 20. – Vinnytsia: «TVORY» Ltd. – 2018. – 148 p.

ISBN 978-617-7710-13-3

This collection features scientific articles based on materials of the XV International scientific conference “Contemporary problems of humanities in research works by young scientists” (September 21, 2018).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine, Poland and The Czech Republic address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

© Article authors, 2018

© M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, 2018

ISBN 978-617-7710-13-3

© «TVORY» Ltd, 2018

PROCES DYDAKTYCZNY OPARTY NA TEORII KSZTAŁCENIA MULTIMEDIALNEGO

mgr Brzyszc Ewelina

*doktorant Uniwersytet Jana Kochanowskiego
ebrzyszc@wp.pl*

Wstęp

Media cyfrowe są nieodłącznym elementem ludzkiej codzienności, zarówno człowieka dorosłego, jak również w wieku młodzieńczym czy dziecięcym. Przemiany społeczno-kulturowe oraz postęp technologiczny determinują styl życia oraz wykorzystanie nowych mediów w sprawach dnia codziennego. Na przekazywanie cyfrowym oparta jest współczesna komunikacja, rozrywka i przekaz edukacyjny. Istotną rolę w tych procesach odgrywają nowe technologie głównie dla przedstawicieli generacji Z oraz alfa, czyli osobach urodzonych po 1995, aż do roku obecnego. Dla nich źródłem wiedzy na różnych płaszczyznach funkcjonowania jest Internet. Za pomocą narzędzi, tj. smartfon czy tablet, mają dostęp do całej gamy popularnych idoli, informacji z całego świata, co jest dla nich popularne, gdyż otrzymują to wszystko natychmiast (wyznacznik kultury instant). Jak podkreśla Waław Strykowski, „dzieje się tak dlatego, że media, zwłaszcza multimedia interaktywne, są dla dzieci współczesnych (tzw. dzieci mediów) atrakcyjnymi źródłami informacji, a także wymuszają one nową organizację procesu nauczania i uczenia się, opartą na samodzielnym poszukiwaniu informacji przez uczniów. Dzięki temu następuje w praktyce szkolnej zmiana paradygmatu edukacyjnego: nauczanie podające ustępuje pola nauczaniu poszukującemu i multimedialnemu” [12, s. 45].

W związku z tym multimedia powinny pojawić się w placówkach edukacyjnych na każdym etapie kształcenia. Kluczowa jest zatem w tym zakresie teoria kształcenia multimedialnego. Wykorzystanie mediów nie może być jednak tylko bierne, ale przede wszystkim ważne jest czynny, racjonalny odbiór treści oraz ich tworzenie. Zastosowanie nowych technologii obecnych w życiu dzieci i młodzieży od urodzenia jest szansą na uatrakcyjnienie procesu dydaktycznego, ale głównie zaangażowanie w niego uczniów. Według Lechosława Hojnackiego, „do szkół trafia pokolenie, które nie zna czasów bez komputerów i komórek. Wiemy z badań, że mózgi tych młodych ludzi, kształtowane raczej przez ekran niż przez papierową książkę, wykazują zasadnicze odmienności w działaniu od mózgow poprzednich generacji i że owocuje to innymi postawami i zachowaniami społecznymi, preferencjami poznawczymi, stylami uczenia się etc. [4, s. 42].

Edukacja w XXI wieku

Częstotliwość przeobrażeń w procesie edukacyjnym jest wysoka. Przez wiele epok stawiano na różne aspekty, stosując przy tym wielorakie metody

i style wychowawcze, wspomagając różnorodnymi środkami dydaktycznymi. Współcześnie warto skupić uwagę na zastosowaniu w nauczaniu i uczeniu się nowych technologii. Józef Bednarek stwierdza, że informatyczne tendencje przemian w edukacji są ściśle powiązane z przeobrażeniami społecznymi, politycznymi, ekonomicznymi, kulturalnymi, prawnymi, organizacyjnymi, technologicznymi i wieloma innymi” [1, s. 294].

Nie ulega jednak wątpliwości, iż celem działań edukacyjnych, jak określa Wincenty Okoń, jest „zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych” [8, s. 87]. Realizacja tych założeń – edukacja, zdaniem Czesława Kupisiewicza to „ogół procesów i zabiegów oświatowych i wychowawczych – przede wszystkim zamierzonych, lecz również okazjonalnych – których celem jest wyposażenie wychowanka w wiedzę i umiejętności, a także ukształtowanie jego osobowości stosownie do uznawanych w danym społeczeństwie wartości i ideału wychowawczego” [7, s. 40].

Istotne jest, aby w planowaniu edukacji mieć na uwadze sytuację i rozwój ucznia – podmiotu prowadzonych działań. Dla współczesnych uczniów dorastających w dobie globalizacji, kultury instant i szybkiego postępu technologicznego środowiskiem zastanym jest to medialne, wirtualne. Potwierdza to obserwacja najmłodszych swobodnie obsługujących smartfon czy tablet, przesuując palcem po ekranie. Według Anny Sugier-Szeregi, „wcześniej niż kredkę czy ołówek otrzymują tablet lub smartfon i zanim nauczą się pisanie ręczne, opanowują interfejs prowadzący do ulubionej strony internetowej kreskówkami. Konstruują i czerpią wiedzę o świecie z doświadczeń realnych i wirtualnych, traktując obydwie rzeczywistości jako równoprawnie istniejące” [13, s. 28]. Określani jako cyfrowe, medialne dzieci, pokolenie kciuka czy cyfrowi tubylcy nie znają codzienności bez korzystania z mediów i trudno im sobie taką wyobrazić.

Zadaniem zatem nauczycieli jest podążanie za postępującą mediatyzacją życia, w tym edukacji. Agnieszka Iwanicka zauważa, że „dostępność nowych technologii sprawiła, że są one stałym elementem rzeczywistości nie tylko społecznej, ale i edukacyjnej – już nie tylko uczeń jest zanurzony w cyfrowym świecie, ale i nauczyciel, aby dotrzymać kroku swoim wychowankom, musi zadbać o to, by były one integralną częścią procesu nauczania-uczenia się [5, s. 7]. Wymaga to od pedagogów odpowiednich kwalifikacji oraz zaangażowania, ale przede wszystkim krytycznego i selektywnego doboru treści czy sposobów wykorzystania mediów cyfrowych w procesie dydaktycznym. Obecnie oprócz pracowni komputerowej z dostępem do sieci w szkołach pojawiają się tablety, wdrażane są e-dzienniki, e-podręczniki, e-learning. Poszerza się grono nauczycieli wdrażających media do przekazywania wiedzy za pomocą blogów, zadań interaktywnych, kodów QR czy portali społecznościowych. Zdaniem J. Bednarka, „dostęp do nowych technologii oraz możliwości przetwarzania i upowszechniania wiedzy staje się szansą dla współczesnej edukacji. Umożliwiają one bowiem ustawiczne doskonalenie kwalifikacji ogólnych i specjalistycznych”

[2, s. 33].

Teoria kształcenia multimedialnego

Współcześni badacze zauważają potrzebę kształcenia multimedialnego. Według W. Strykowskiego, to „nauczanie i uczenie się oparte na kompleksowym i funkcjonalnym wykorzystaniu prostych i elektronicznych mediów dydaktycznych” [12, s. 28]. Do pierwszych zalicza się materiały drukowane, np. podręczniki, tablice demonstracyjne, do drugich zaś komputer, radio, telewizję. Widać więc, że kluczowa jest synergia dwóch typów mediów w procesie edukacyjnym, choć w dobie nowych technologii z nasileniem tych złożonych. „Media złożone, czyli techniczne tworzą zawsze dwa elementy:

- 1) urządzenie techniczne - *hardware* (np. diaskopy, magnetofony, magnetowidy, komputery),
- 2) oprogramowanie urządzeń (materiały dydaktyczne) - *software* (np. foliogramy, kasety audio, kasety wideo, programy komputerowe i multimedialne na dyskach lub płytach itp.)” [12, s. 29].

Oprócz zasygnalizowania tego sposobu przekazywania i nabywania wiedzy w literaturze przedmiotu wymieniane są walory jej zastosowania. W. Strykowski wymienia:

- wielokodowość,
- interaktywność,
- wielostronną aktywizację [12, s. 31].

„Zdobywanie informacji przez uczących odbywa się nie tylko za pomocą systemu znaków werbalnych, ale również obrazowych, graficznych, dźwiękowych, czynnościowych i innych. Kształcenie multimedialne zakłada również czynnościowe uczenie się poprzez wykonywanie komunikatów dydaktycznych przez samych uczniów” [12, s. 31].

W celu pokazania możliwości realizacji teorii kształcenia multimedialnego istotne jest przedstawienie jego płaszczyzn oddziaływania. Zalicza się do nich sferę:

- psychodydaktyczną uczącego się,
- metodyki nauczania,
- doboru strategii nauczania-uczenia się (patrz schemat nr 1).

Schemat nr 1. Płaszczyzny kształcenia multimedialnego

Źródło: Opracowanie na podstawie: J. Bednarek, Multimedia w kształceniu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 88.

Efektywność kształcenia multimedialnego zależy od kilku czynników, które powinny zaistnieć w środowisku edukacyjnym. W. Strykowski wymienia następujące:

1. Wdrażanie koncepcji kształcenia multimedialnego wymaga odpowiedniego wyposażenia i urządzenia pomieszczeń dydaktycznych.

2. Wdrażanie kształcenia multimedialnego wymaga od nauczycieli odpowiednich kompetencji medialnych i technicznych, związanych z obsługą i metodycznym stosowaniem nowoczesnych mediów dydaktycznych.

3. Konieczność tworzenia przez nauczycieli własnych zbiorów materiałów i programów dydaktycznych oraz banku informacyjna ich temat [12, s. 32-34].

W kształceniu opartym na tej teorii zmienia się po pierwsze sposób przekazywania wiedzy, po drugie zaś podejście do ucznia. Powinien on bowiem stać się podmiotem działań oraz ich współkreatorem. Istnieją liczne badania potwierdzające pozytywne działanie tego procesu. Bernard Steinbrik w swoich badaniach wskazał „efektywność kształcenia multimedialnego w odniesieniu do nauczania konwencjonalnego. W kształceniu multimedialnym, w którym

angażuje się na prawie wszystkie zmysły człowieka, uzyskał następujące wyniki:

- skuteczność nauczania jest wyższa o 56%,
- zrozumienie tematu jest wyższe o 50-60%,
- tempo nauczania jest wyższe o 60%,
- zakres przyswojonej wiedzy jest wyższy o 25-50%,
- nieporozumienia przy przekazywaniu wiedzy są mniejsze o 20-40%,
- oszczędność czasu wynosi 38-70%” [10, s. 51].

Wobec tego warto wykorzystywać media w procesie edukacyjnym ze względu na możliwość wielokanałowego dotarcia do uczniów. Współcześni pedagodzy zatem powinni dołączyć nowe technologie do swoich środków dydaktycznych, którymi posługują się w nauczaniu.

Wykorzystanie mediów w procesie dydaktycznym

Obecnie można zaobserwować wzmożone skupienie uwagi na mediach cyfrowych, również odnośnie ich przydatności w nabywaniu informacji. W związku z tym postanowiono wspomnieć o warunkach i użyteczności multimedialnych środków dydaktycznych. Przede wszystkim w realizacji zadań edukacyjnych wspartych nowymi technologiami potrzebna jest odpowiednia baza narzędzi, tj. dysponowanie w placówce komputerami czy tabletami z dostępem do Internetu. Kluczowe jest również posiadanie przez nauczycieli, tzw. cyfrowych emigrantów, odpowiednich kompetencji medialnych, które pozwolą na wdrożenie cyfrowych rozwiązań w procesie dydaktycznym. Przykłady wspomnianych kompetencji podaje W. Strykowski, mianowicie:

- posiadanie rozeznania w zasobach medialnych związanych z realizowanym przedmiotem, blokiem przedmiotowym lub ścieżką edukacyjną;
- umiejętność dokonania analizy i oceny merytorycznej oraz

pedagogicznej istniejących zasobów medialnych;

- znajomość właściwości poszczególnych mediów, potrafią wyznaczać im odpowiednie zadania w procesie kształcenia i wychowania;
- posiadanie przygotowania i motywacji do ustawicznego unowocześniania swojego warsztatu pracy i warsztatu pracy swoich uczniów [11, s. 24].

Nauczyciel z kompetencjami medialnymi krytycznie i atrakcyjnie organizuje swoim uczniom przestrzeń edukacyjną, stawiając przy tym na racjonalizm i krytycyzm. Wykorzystanie nowych narzędzi pozwala m.in. na łatwiejszą i szybszą komunikację, bogatą bazę materiałów oraz pokazanie często niedostępnych w tym momencie dla uczniów treści z całego świata. Wojciech Skrzydlewski podkreśla, iż „dzięki nowym technologiom informacyjnym mamy możliwości stworzenia nowego środowiska uczenia się, w którym:

- uczący się mogą mieć dostęp do zasobów informacji bez tradycyjnych ograniczeń związanych z czasem i miejscem dostępu;
- treści są ekstensywnie udostępniane w zależności od zainteresowań, potrzeb i możliwości studiujących;
- w przeciwieństwie do pasywnych sposobów korzystania z informacji, uczący się mają możliwość przeformułowania i przekonstruowania czynności uczenia się poprzez tworzenie własnych, zindywidualizowanych strategii zastosowań multimediów” [9, s. 81].

Kształcenie medialne zatem z powodzeniem może być prowadzone na każdym etapie edukacyjnym. Potwierdza to spostrzeżenie Joanny Juszczyk-Rygałło, która twierdzi, że w okresie wczesnoszkolnym przyczynia się do:

- ułatwienia łączenia nauki z zabawą, co jest istotą metodyki nauczania na tym etapie kształcenia;
- zwiększenia motywacji do nauki, co wpływa na kształtowanie postaw proedukacyjnych uczniów;
- umożliwienia indywidualizacji kształcenia, co upodmiotawia nauczanie [6, s. 84-85].

Podsumowanie

W dobie nieustannego postępu technologicznego i mediatyzacji codzienności potrzebne są nowe rozwiązania w procesie dydaktycznym. Jednym z nich jest zastosowanie mediów, z którymi współcześni uczniowie mają do czynienia od przyjscia na świat. Kluczowe jest zatem oparcie edukacji na kształceniu multimedialnym, gdyż według J. Juszczyk-Rygałło, „multimedia są wówczas podstawą do rozwijania procesu dydaktycznego w atrakcyjnych dla dzieci formach i warunkach, stanowią też zachętę do wyjaśniania i porządkowania znaczeń. W ten sposób stwarzają szansę na wykorzystanie i poszerzenie posiadanej przez dzieci wiedzy. Pozwalają ponadto na personalizację kształcenia – dostosowanie tempa rozwijania sprawności edukacyjnych do możliwości percepcyjno-recepcyjnych dzieci, także tych o opóźnionych lub ograniczonych funkcjach psychicznych czy motorycznych” [6, s. 89]. Warto podkreślić, iż

oprócz wielu możliwości w przekazywaniu i nabywaniu wiedzy sposób ten pomaga w nawiązaniu z dziećmi i młodzieżą lepszego kontaktu. Istotną rolę pełni w dostosowaniu procesu dydaktycznego osoba nauczyciela. „Współcześnie jest to niezmiernie istotne, by razem z wychowankami przemierzać świat mediów oraz użytkować media w sposób racjonalny i krytyczny. Co istotne, nacisk nie powinien być kładziony na teorię, lecz praktyczne zastosowanie mass mediów. Jest to szansa na dotarcie do uczniów, przekazanie im wiadomości w aprobowany przez nich sposób oraz poszerzenie umiejętności” [3, s. 35].

Bibliografia

1. Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
2. Bednarek J., *Wyzwania edukacyjne w kontekście aktywności człowieka w przestrzeni cyfrowej*, [w:] J. Bednarek, A. Andrzejewska, *Cyberprzestrzeń-Człowiek-Edukacja. Dylematy społeczności cyfrowej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015, s. 25-42.
3. Brzyszczyk E., *Cyfrowi tubylcy i cyfrowi imigranci we współczesnej szkole. Kompetencje medialne nauczycieli – teoria, rozwój, implikacje*, „Rynek. Społeczeństwo. Kultura” 2017, nr 1, s. 32-35.
4. Hojnacki L., *Cyfrowych tubylców trzeba uczyć inaczej dlaczego? jak – wprowadzenie*, [w:] P. Plichta i J. Pyżalski, *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*, RCPS w Łodzi, Łódź 2013, s. 41-64.
5. Iwanicka A., *Wstęp* [w:] A. Iwanicka, *Edukacyjne i społeczne wyzwania rzeczywistości cyfrowej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.
6. Juszczak-Rygałło J., *Multimedia w procesie kształcenia wczesnoszkolnego*, https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kancir1/.../Juszczak_Rygallo.pdf [dostęp: 17.09.2018].
7. Kupisiewicz Cz., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
8. Okoń W., *Nowy Słownik Pedagogiczny*, wyd. III, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.
9. Skrzydlewski W., *Nowe media w edukacji, funkcjonowaniu zawodowym i społecznym*, [w:] W. Skrzydlewski (red.), *Kultura. Edukacja. Technologia kształcenia. Konteksty nowomediálne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017, s. 77-88.
10. Steinbrink B., *Multimedia u progu technologii XXI wieku*, Wrocław 1993.
11. Strykowski W., *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, „Neodidagmata” 2005, nr 27/28, s. 15-28.
12. Strykowski W., *Media wyznacznikiem zmian w edukacji*, „Neodidagmata” 2003, nr 25/26, s. 25-35.
13. Sugier-Szerega, A., *Kształtowanie kompetencji medialnych u dzieci w wieku przedszkolnym —szanse, trudności, ograniczenia*, [w:] A. Ogonowska, G. Ptaszek (red.), *Edukacja medialna w dobie współczesnych zmian kulturowych, społecznych i technologicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls Kraków 2015, s. 19-30.

«ПАРИЗЬКА КОМУНА» — КОНТРАКУЛЬТУРНА СПІЛЬНОТА УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ 1989-1994 рр.

Весельський Юрій Юрійович,
студент КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ
yuriyveselskiy@gmail.com
Науковий керівник –
канд. іст. наук, доц. О.О. Сморжевська

Розпад Радянського Союзу та інші геополітичні зміни у Європі дали поштовх для розвитку нової хвилі українського мистецтва, яке зародилося ще за радянських часів. Нове мистецтво поставило себе в опозицію колишнім соцреалістичним канонам і стало співзвучним із загальносвітовими художніми процесами[4]. Період поширення постмодерністських тенденцій в Україні та відходу від ідеологічних обмежень у СРСР наприкінці 1980-х років характеризується своєю неоднозначністю, розмаїттям напрямів і суперечностями всередині художніх процесів. Саме у цей період невизначеності, між відходом старої системи та появою нової, формується «Паризька комуна» – спільнота, учасники якої стали першопрохідцями нового українського мистецтва, а пізніше, елітою сучасного мистецтва України. Незважаючи на всі заслуги спільноти, її існування залишається малодослідженим.

Спільнота отримала свою назву від вулиці Паризької комуни (зараз – вул. Михайлівська) у місті Київ, де розташувався сквот митців, який проіснував з 1989 по 1994 роки. Потреба у творчому просторі підштовхнула молодих художників до сквотингу – захоплення занедбаних безлюдних будинків і перетворення їх у художні майстерні та місця колективного проживання [5]. Перше поселення сквотерського типу на вулиці Леніна[1, с.119], що проіснувало з кінця 1989-го до літа 1990-го, було попередником майбутнього сквоту на вулиці Паризької комуни.

Важливу роль у формуванні спільноти «Паризької комуни» відіграли Седневські пленери 1988 та 1989 років, які проводилися у невеликому містечку Седнів, Чернігівської області, і були організовані на базі Спілки Художників України. Саме на цих пленерах відбулись перші спроби спільної художньої роботи майбутніх учасників спільноти «Паризької комуни», які показали можливість продуктивної співтворчості художників.

Склад спільноти, яка налічувала більше двадцяти учасників, постійно змінювався, до неї постійно долучалися нові митці, в той час як деякі художники залишали сквот. Це місце стало центром культурного життя Києва. Щодня до «Паризької комуни» навідувалися десятки художників, фотографів, музикантів та інших культурних діячів. Проте ядром спільноти залишались тільки ті художники, які мали свої майстерні у сквоті «Паризької комуни» або у сквотах на прилеглих вулицях – Ірининській

та Софіївській. Членами спільноти були: Леонід Вартиванов, Олександр Клименко, Олександр Гнилицький, Юрій Соломко, Олег Голосій, Валерія Трубіна, Дмитро Кавсан, Арсен Савадов, Георгій Сенченко, Ілля Ісупов, Ілля Чичкан, Павло Керестей, Кирило Проценко, Максим Мамсіков, Олександр Ройтбурд та інші.

Під впливом широкої популяризації нового мистецтва й розвитку арт-ринку, молоді українські художники-постмодерністи поступово виходять із андерграундного підпілля. Експерименти з трансавангардом і конфронтація із соцреалістичним каноном дали можливість художникам «Паризької комуни» створити велику кількість робіт нового формату, які зацікавили кураторів, критиків і колекціонерів з України та Європи. Розпочинається період бурхливої виставкової діяльності спільноти.

Учасники комуни брали участь у багатьох різнопланових виставкових проектах. Можна виділити наступні українські та міжнародні виставки: «Вавилон», «Художники Паризької комуни» [3, с.119], «Штиль»[3, с.151], «Ангели над Україною»[2], «Степи Європи»[3, с.81], «Постанестезія»[3, с.75]. Кожна серйозна виставка, так чи інакше, вплинула на вектор творчості не лише «Паризької комуни», а й сучасного українського мистецтва в цілому. Творчість художників спільноти отримала теплі відгуки критиків як в Україні, так і за кордоном.

Серед причин припинення існування спільноти «Паризька комуна» можна виділити наступні: трагічна смерть Олега Голосія – одного з лідерів спільноти [6], виселення художників зі сквоту на вулиці Паризької комуни, перехід до більш індивідуальних форм мистецтва. Після декількох років перебування у колективному просторі художники все частіше прагнули відсторонитися від впливу колективу. Більшість учасників сквоту почали концентруватися на самостійній роботі та побудові власної кар'єри.

Отже, «Паризька комуна» відіграла неоціненну роль у творенні сучасного українського мистецтва. По-перше, спільнота дала поштовх розвитку та поширенню новітніх мистецьких тенденцій в Україні. По-друге, вона створила платформу контркультурної діяльності не тільки для художників, але й для представників інших мистецьких напрямів. Свою творчу діяльність учасники спільноти протиставляли колишньому соцреалістичному канону, який вже довгі роки панував у всіх сферах мистецтва. По-третє, колишні члени «Паризької комуни» сформуvalи сучасну мистецьку еліту України, з їх іменами асоціюється поняття «сучасне українське мистецтво».

Доцільним буде зауважити той факт, що тема «Паризької комуни» потребує не тільки подальшого вивчення, а й використання нових підходів до дослідження. Вона пов'язує у собі як історичні, так і мистецтвознавчі аспекти. Тому для ширшого висвітлення цієї тематики потрібне поєднання як історичного, так і мистецтвознавчого аналізу.

Список використаних джерел та літератури

1. Вишеславський, Г. Постмодерністські тенденції у сучасному візуальному мистецтві

Україні кінця 1980-х - початку 1990-х рр. [Текст] / Г. Вишеславський // Сучасне мистецтво : наук. зб. / Акад. мистец. України, Ін-т проблем сучасного мистец. АМУ. – Київ : Акта, 2007. – Вип. 4. – С. 93-146.

2. Кузьма М. [Ангели над Україною...] / Марта Кузьма // AngelsoverUkraine. Сучасний український живопис. Каталог. 1993.

3. Соловйов О. Турбулентні шлюзи: Зб. статей / Ін-т проблем сучасного мистецтва АМУ. – К.: Інтертехнологія, 2006. – 192 с.

4. Соловьев А. Point Zero. Новейшая история украинского искусства. Новая волна. Часть 1. 1987–1989 [Электронный ресурс] / А. Соловьев, А. Ложкина // ТОП–10.—2010.— Режим доступа до ресурсу: <http://top10kiev.livejournal.com/279840.html>

5. Соловьев А. Point Zero. Новейшая история украинского искусства. Новая волна. Часть 2. 1990-1992рр. [Электронный ресурс] / А. Соловьев, А. Ложкина // ТОП–10.—2010.— Режим доступа до ресурсу: <http://top10-kiev.livejournal.com/281049.html>

6. Соловьев А. Point Zero. Новейшая история украинского искусства. Новая волна. Часть 3. Лето 1992 – лето 1994. [Электронный ресурс] / А. Соловьев, А. Ложкина // ТОП–10. — 2010. — Режим доступа до ресурсу: <http://top10-kiev.livejournal.com/284904.html>

REVITALISATION OR GENTRYFICATION? THE CASE OF RESTART RESEARCH PROJECT IN TORUN

Wojtas Jaroslaw

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

j.wojtas@doktorant.umk.pl

Promotor dr hab. Justyna Łapińska

Berlińska-Wojtas Paulina

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

paulina.berlinska@gmail.com

Promotor dr hab. Dariusz Brzostek

Introduction

The real estate market is one of the key segments of the national economy. Economic and social development, the increase in gross domestic product, the possibility of self-fulfillment of individual people and families, depend to a large extent on the buildings and structures possessed by the society. Without them, it would be difficult to develop family life, culture or services would not develop [1, p. 13]. The real estate market does not work in an isolation. It is subject to a range of various factors. The real estate market is an economic space with a high level of institutionalization, with clearly defined operating framework [2, p. 60]. A specific issue of property management is the problem of increasing the attractiveness of inner-city districts, thanks to which often being the symbolic showcase of cities, they remain neglected, sometimes dangerous and relatively often enjoying a bad reputation. In order to increase their attractiveness, the city authorities undertake activities in the field of revitalization of inner-city

areas. Revitalization is aimed primarily at meeting social needs, increasing the quality of life of residents by improving their housing conditions. As a result of revitalization works, the value of real estate increases, which attracts investors' attention. The problem of gentrification arises with revitalisation. Gentryfication is the process of settling wealthy people in revitalized inner-city districts that were previously inhabited by low-income people from poor families who often have to move out, unable to pay higher rent.

The first goal of the essay is to answer the question of what needs to be improved in order to increase the attractiveness of the Old Town for residents and, consequently, for investors. The second goal is to answer the question about the potential intended and unintended consequences of the revitalization process in Toruń. Both objectives will be implemented based on the analysis of the project "RESTART - Revitalization of the Old Town in Toruń". The idea of studying revitalization processes in Toruń was born already in 2010, when in Poland the public debate on revitalization was in the initial phase. The first, diagnostic stage of the study was carried out only within a year, over the Old Town in Toruń. The effect of the team's work caused an increase in interest in the problem and willingness to continue the research, as well as taking practical steps.

The continuation of the research was a project of revitalization of the Bydgoskie Przedmieście district, in which we chaired the interdisciplinary team. Currently, the problem of revitalization has reached the center of public debate, also in Toruń, and is no longer considered a niche. This year, the Council of Regeneration was selected for the City of Toruń, which presented its new program for upcoming years. The strategic documents have been rediscovered and will soon be published on the website of the Toruń City Hall. By the decision of the researchers conducting the project, we were assigned to the group "Accessibility and communication". The Team for the Implementation of Marketing and Social Research "Pryzmat" operating at the Institute of Sociology at the Nicolaus Copernicus University was responsible for the substantive quality of our field work. The chapter of the Research Report, which covered my research area, was written under the direction of Piotr Wielgus from the Sustainable Development Laboratory (Pracownia Zrównoważonego Rozwoju).

Methods, data and lack of knowledge

The methods used in the study are:

- participant observation
- interview
- focus group interview

The data for the article were collected during design studies carried out by the Old Town Foundation in Toruń with the support of ZRBMS "Pryzmat". Our task was to analyze data in the group "Accessibility and communication", obtained on the basis of a questionnaire, in-depth group interview and content analysis. Interviews were made with space users: residents, entrepreneurs, tourists, and students. Focus was conducted with deliberately selected city representatives (local government, entrepreneurs, architects).

The Old Town in Toruń is its flagship and attracts millions of tourists and with them the interest of entrepreneurs from around the world. The Hanseatic identity of Toruń makes it part of the European cultural heritage. The city attracts tourists and investors from around the world.

Cities – scientific approach

The city has been the subject of studies of the science of management and economics from the very beginning of this field, and already in antiquity, works have appeared that focused attention on this issue. Former metaphors that today function as scientific categories refer to urban space. The market itself is the definition of the place where trade took place. It was in the cities that the largest number of economic entities that deal with each other in the interest of researchers concentrated. This space became the first factor that economists paid attention to. Today, many key questions concern this aspect of economic sciences: what causes that some cities attract more than others, how districts and poverty enclaves are created, or even why, within one urban organism, real estate prices differ significantly [3].

Cities are a product of universal human civilization. Historical city centers have been shaped for many centuries and adapted to the evolving needs of residents, so in theory they should currently offer exceptionally good living conditions. In fact, historical processes, in particular, socio-economic changes of the last 150 years have caused dramatic weakening of the socio-economic potential of city centers. Many historic districts in Poland and other countries today require a revival and re-fit to the needs of residents, it requires revitalization. There is a lack of knowledge about what affects users of space and what makes the Old Town sometimes perceived as an uncomfortable place to live [4].

Economic crisis and the need for revitalization

The economic crisis, which began at the end of the first decade of the 21st century, changed the approach to life to a large extent. The conviction that you do not have to buy everything to make use of it is becoming more and more common. It should also be noted that a new trend in the approach to property began. Instead of having goods, access to them is offered and increasingly preferred. One of the first authors undertaking research on the sharing economy was Jeremy Rifkin. He searched for the genesis of the phenomenon in the crisis that hit the United States of America, and then almost the entire world. In a journalist way, he emphasized the existential character of evolution in the approach to property: “Families began to realize that they were sold illusion - they were drawn into a stupefying addiction, increased by billions of dollars pumped into advertising, which led to the ruins (...) The way out was to put the whole economic system on its head - buying less, saving and sharing with others what you had. Consumption should have been replaced by an economy allowing sharing [5]. “Sharing, a necessity caused by the consequences of the crisis caused by the subprime market, begins to be perceived on the real estate market. Buying a property, even for rent, is step by step replaced by sharing made using the application of co-operative economy entities, such as Couchsurfing or Airbnb [6, p.40]. Revitalization of downtown

areas, carried out for the improvement of social conditions, perfectly harmonizes with the sharing economy. A more balanced approach that takes into account the goals of all stakeholders. Residents must live well to live well.

The interveners of the Old Town are, among others:

- inhabitants,
- contractors,
- tourists,
- Students,
- clients of companies and public institutions.

Revitalization primarily concerns the implementation of their needs.

Diagnosis

In final report teher is strong statement about situation in Old Town in Toruń: “there is no comprehensive vision of the future of the Old Town in Toruń. This prevents the effective fulfillment of most of the needs, due to the fact that it is not known in which direction they are formulated possible future-oriented policies regarding trade, entertainment, tourism or conditions housing in the Old Town. Figuratively speaking: we do not know what to improve because we do not know what we are looking for, no one knows where to go, because the goal is unknown. At the same time, the Old Town remains a showpiece of Toruń, its heart, a sensitive place and key. This Old Town “earns” the whole of Toruń, generating tourist traffic of 1.5 million people a year. During the working sessions, participants of the group noticed that many people in the country and in the world, who know our city, equates the concept of “Toruń” exclusively with the Old Town. Therefore, the group clearly sees the need to create a vision of the future of the Old Town in the form of a concrete, multi-faceted policy and strategy. Without this, the implementation of image-related needs will be severely limited in terms of efficiency. It should be noted, however, that the creation of such a policy or strategy can not lie only on the side local authorities. Representatives also have to be actively involved in their construction and implementation entrepreneurs of the Old Town, local residents, related NGOs. It is only multi-dimensional strategy and synchronous plan for its implementation can be the basis for making changes in the field Image and Vision of the Old Town of Toruń. It is important to start building the image of the Old Town around what is already on positive, for example: unique monuments, tourist places, places of entertainment, meetings or culture [7].

Key definitions

The law, over which legislative bodies have been working for many years, gives a relatively brief definition of revitalization: “*Revitalization is a process of deriving from degraded areas, conducted in a comprehensive manner; through integrated activities for the local community, space and economy, territorially focused, conducted by stakeholders of revitalization based on the communal revitalization program*[8]”.

It should be emphasized that the revitalization requires a comprehensive approach to many diverse areas that make up the functioning of the urban

organism, such as social, economic, ecological, as well as legal, financial and planning. Urban areas of crisis and degraded are subject to revitalization, and it is carried out primarily in the social context. These social effects are crucial for her assessment.

Revitalization is a set of actions implemented to solve social problems. Regeneration processes concerning the renewal of degraded areas of urban development require long-term, integrated actions in order to bring out specific areas of cities from the state of crisis. Such a state manifests itself in both a bad economic situation, unfavorable phenomena in the social sphere and the degradation of the building substance, in particular housing. Achieving the objectives of revitalization requires simultaneous actions in three spheres [9, p. 37]:

1. Economic: eg economic development in the area of the revitalized area and within larger units, eg city, poviat - limiting the phenomenon of unemployment, policy of housing availability and moderate rents, etc.);

2. Social: elimination or reduction of the phenomena of social pathologies, counteracting the mass exchange of inhabitants of the revitalized area, availability of public services, etc.);

3. Material-spatial in the field of municipal infrastructure, modernization of buildings, including housing, functional transformations, public space ordering.

Report on "Revitalization of Polish Cities 2010" assumes such a definition of revitalization: that is a coordinated process, carried out jointly by local government, local community and other participants, an element of development policy and aimed at counteracting the degradation of urbanized space and crisis phenomena, stimulating development and quality changes, by increasing social and economic activity, improving the habitat and protecting national heritage, while maintaining the principles of sustainable development [10].

Summing up, a key condition for successful revitalization is the multidimensional improvement of people's living conditions. It is people who make decisions to buy or rent real estate and they must constitute the main subject of revitalization. Dysfunctions in the Old Town

In order to create a situational diagnosis, dysfunctions should be identified. During the interview, data on the perception of the Old Town were collected. The respondents reported a number of problems:

- no stands for bicycles,
- no seats, no benches,
- trouble with garbage disposal,
- loud behavior of people playing during parties, especially in summer,
- for a large number of banks and pharmacies, which according to respondents prevents relaxation,
- no areas typical for children, playgrounds,
- frequently changing or no marking of both streets and historic buildings,
- lack of reaction of security services to problems noticed by respondents,
- the sensitization of security services in the area of unauthorized parking

of vehicles,

- no toilets with a higher standard and available after 18.00
- for a large accumulation of beer gardens, especially on the main streets,
- the type of paving of the streets of the Old Town, unsuitable for users [11].

Gentryfication - necessity or dysfunction?

Gentryfication, also known as space refinement, is defined as the social, economic and demographic change of degraded parts of cities, consisting in the abandonment of existing residents, renovation and renewal of abandoned housing resources and then selling or renting them to new, richer users [12, p. 278].

The name of category itself derives from the word gentry, the English word for nobility. In the literature on the subject, gentrification is defined as a qualitative change. An important feature, however, is not only the influx of well-off population to the suburbs of a worse standard, but also the crowding out of the poorer population. As accompanying phenomena, there was identified: comprehensive improvement of the state of the housing substance, changes in the ownership ratio in the direction of dispersion, increase in prices and land, displacement of the poorer part of inhabitants [13].

Gentryfication at its sources concerned large cities in the USA and Western Europe. In neighborhoods where real estate prices were lower than average, artists settled in, which attracted the attention of people with a snobbish attitude. Their interest has turned into a consumer trend, a fashion that has not escaped the attention of developers. Manhattan, Kreuzberg and Docklands on the Thames were populated by people with artistic bohemia who had relatively high salaries, supported by municipal authorities through financial and credit concessions. With the help of this mechanism, the interest of real estate companies was built, and these in turn through their activities meant that degraded or recognized as less valuable parts of the city changed their status [14, p. 280].

Edwin Bendyk noted that the revitalization is carried out so that the residents live better in their settlements. However, the revitalized areas are becoming more and more attractive and are beginning to attract more affluent residents who are starting to raise prices of real estate and rents. As a consequence, those who cannot afford must get out. The victims are not only the current residents, but also active participants in the revitalization process, including artists who get incentives to create workplaces in revitalized areas. Hardly affects the buyers' interest and hardly improves the urban climate, just like bohemia. But it also becomes unnecessary when a richer middle class settles down on the spot and wants to have peace after work, not a permanent loud artistic life [15]. Bendyk aptly pointed out that the process of gentrification hits not only the poorest, but anyone who cannot withstand the financial pressure. Both people who were associated with a given place and created its culture as well as characters that attracted developers with their recognition: *Art and culture matter to economic growth. Dismissive assumptions that label cultural production as frivolous, extraneous, or as a mere amenity for other important industries like finance, do*

art and culture a disservice. More pertinently, such stereotypes are remarkably myopic when it comes to economic growth[16]”.

The order will be punctuated by a quote from the interview, in which one of the respondents stated: *“I have such a feeling that it is a ghetto for residents. Soon there will be silence, a forest without singing birds, a training ground without soldiers. If (people) are slowly displaced, life will disappear. I would not change anything here and it will be the best change[17]”.* Residents are afraid that with the increase in the quality of the space in which they reside and the value of real estate that they inhabit, there will be investors who, through their actions, will prevent their further existence in their place of residence. Revitalization gives hope but also raises concerns. The examples given above show that the Old Town in Toruń can become a space for gentrification.

Summary

The aim of the article was to answer the question what dysfunctions reduce the value of real estate by analyzing the opinions of respondents – stakeholders. A diagnosis was made, in which the question was answered about what was achieved and what was not. The second goal was to answer the question whether revitalization cannot raise concerns about the future of the inhabitants of the Old Town. Also in Toruń there are concerns about the effects of gentrification. It must be said that this process cannot be stopped, and the only barrier that limits its negative effects may be the ethics and moral attitude of investors.

Bibliography:

1. Bryx M., Organizacja i funkcjonowanie rynku nieruchomości (in:) Wprowadzenie do zarządzania nieruchomością, Warszawa 2004.
2. Siemińska E., Ryzyka inwestowania i finansowania i rynku nieruchomości w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu, Toruń 2013.
3. Sokołowicz E., Zrozumieć fenomen miasta (in:) Ekomiasto#Gospodarka, Nowakowska A. (ed.) Łódź 2016.
4. Raport Końcowy Projektu RESTART Rewitalizacja Starego Miasta w Toruniu.
5. Rifkin J., Społeczeństwo (niemal) zerowych kosztów krańcowych. Gospodarka współdzielenia, internet rzeczy, zmierzch kapitalizmu, Warszawa 2016.
6. Wojtas J. Bariery rozwoju gospodarki współdzielenia w Polsce (in:) Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesnej gospodarki (ed.) J. Chumra, J. Wojtas, Toruń 2018.
7. Raport Końcowy Projektu RESTART Rewitalizacja Starego Miasta w Toruniu.
8. Ustawa o rewitalizacji z dn. 9 października 2015 r.
9. Wańkowicz W., Planowanie przestrzenne a rewitalizacja stref społecznie wykluczonych, Kraków 2011.
10. Wańkowicz W., Planowanie przestrzenne a rewitalizacja stref społecznie wykluczonych, Kraków 2011.
11. Raport Końcowy Projektu RESTART Rewitalizacja Starego Miasta w Toruniu.
12. Majer P., Gentryfikacja osadnictwa: charakterystyka, rozwój koncepcji badawczej i przegląd wyjaśnień, Warszawa 2010.
13. Drozda Ł., Jak działa gentryfikacja i jak się ją mierzy, Warszawa 2017.
14. Majer P., op. cit.
15. Raport Końcowy Projektu RESTART Rewitalizacja Starego Miasta w Toruniu.
16. Bendyk E., Gentryfikacja czy rewitalizacja, czyli czyje jest miasto, <https://bendyk.blog.polityka.pl/2011/08/22/gentryfikacja-czy-rewitalizacja-czyli-czyje-jest-miasto/>, 01.09.2018.
17. Raport Końcowy Projektu RESTART Rewitalizacja Starego Miasta w Toruniu.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Гудована Наталія Юрївна,

*студентка НПУ імені М. П. Драгоманова
gudovana_nata@ukr.net*

Науковий керівник –

*к. пед. н., доцент кафедри методики викладання
української мови та літератури Строганова Г.М.*

XXI століття – епоха стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасні школи потребують висококваліфікованих і конкурентоспроможних спеціалістів, які розумітимуться на Internet-інноваціях та впроваджуватимуть їх в освітній процес. Використання електронних освітніх ресурсів (ЕОР) у навчальному процесі сприяє ефективності та довготривалому підтриманню інтересу учнів до засвоєння нового матеріалу, а також регулює втому школярів.

До питання застосування ЕОР на практиці зверталися у своїх дослідженнях такі науковці: В. Биков [1], В. Вембер [2], А. Гуржій, М. Жалдак [5], Н. Морзе [6], О. Спірін та інші. Учені стверджують, що використання електронних освітніх ресурсів у навчанні є одним із шляхів реалізації професійних якостей і підвищення ефективності, індивідуалізації навчального процесу за умов їх комплексного використання.

Безперечна перспектива застосування ЕОР на уроках української мови полягає ще й в тому, що вони зумовлюють зміну функцій вчителя в навчальному процесі, тобто педагог перестає бути єдиним джерелом знань і стає керівником та помічником учня, якому надається можливість самостійно шукати потрібні знання у світі, який щохвилини змінюється.

Аналіз наукової літератури показав широке зацікавлення у використанні електронних освітніх ресурсів. І щоб процес їх застосування не був хаотичним, Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 1.10.2012 р. № 1060 було затверджено Положення про електронні освітні ресурси, яке визначає їх основні види та функціональну класифікацію, загальні вимоги та інструментальні засоби для розроблення, експертизи та поширення електронних освітніх ресурсів (ЕОР) [8].

Метою дослідження є обґрунтування перспективи застосування ЕОР на уроках української мови під час формування комунікативної компетенції.

Предмет дослідження складають власне електронні освітні ресурси як основний засіб навчання.

ЕОР (електронні освітні ресурси) – це навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній

формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчально-виховного процесу, в частині, що стосується його наповнення якісними навчально-методичними матеріалами [4]. Вони є складовою освітнього процесу та їх структура сприяє ефективному досягненню навчально-виховної мети.

Найефективнішими для вчителя-мовника є:

– *навчально-методичні ЕОР* (календарно-тематичне планування, поурочні плани тощо);

– *методичні ЕОР* (методичні вказівки, методичні рекомендації з виконання творчих робіт тощо);

– *навчальні ЕОР* (електронні підручники та навчальні посібники);

– *допоміжні ЕОР* (збірники документів і матеріалів, покажчики наукової та навчальної літератури, наукові публікації педагогів, матеріали конференцій, електронні довідники тощо);

– *контрольовальні ЕОР* (тестувальні програми, що відповідають за контроль якості знань, умінь і навичок) [3].

Використання ЕОР на уроках української мови сприяють поглибленню знань, розвивають критичне мислення, формує вміння орієнтуватися у тому, чи іншому комунікативному просторі.

Новітні вимоги до сучасного уроку ставлять перед учителями української мови завдання: у своїй професійній діяльності на уроках уміти користуватися електронними бібліотеками, різноманітними сайтами, які рекомендує Міністерство освіти.

Оновлення процесу вивчення української мови у сучасних школах є надзвичайно своєрідним, зокрема й тому, що у кожному класі в освітньому просторі важливо імплементувати певні електронні ресурси. В основній школі, наприклад, у 5–6 класах, цікаві та розвивальні завдання – це ребуси та кросворди. У їх створенні у нагоді стане сервіс <http://puzzlecup.com/crosswordru>. У старших класах принципово ускладнювати навчальний процес за допомоги комп'ютерних програм: вправ у SmartNotebook, презентацій у Power Point, а схематичної наочності з VideoScribe та ін.

VideoScribe – це новітня техніка презентації, коли розповідь педагога ілюструється «на льоту» малюнками фломастером на білій дошці (або на папері); виходить ніби «ефект паралельного слідування», коли учні й чують і бачать приблизно одне і те ж, при цьому графічний ряд фіксується на ключових моментах аудіоряду.

Програма *SmartNotebook* розпізнає доторки інтерактивного екрану і посилає координати кожного доторку разом з інформацією про «перо» на комп'ютер, до якого підключений інтерактивний екран. *SmartNotebook* дає змогу виконувати звичайні дії на комп'ютері за допомогою торкань екрана пальцями (на інтерактивних дошках) або електронним пером (на

інтерактивних дисплеях).

PowerPoint – програма, яка дає можливість створити та продемонструвати яскраву презентацію на будь-яку тему, яка буде проілюстрована матеріалами з високою якістю картинки, яка не буде залежати від якості друку принтера – а саме: репродукціями, діаграмами, фото, а також аудіо та відеоматеріалами. Створення презентації за допомоги цієї програми – це ефективний методичний прийом, що допомагає педагогу в цікавій формі відпрацьовувати, повторювати, узагальнювати і систематизувати.

На уроках української мови вчителі використовують переважно комбіновані комп'ютерні програми у такий спосіб: під час уроку на мультимедійній дошці демонструється сторінка підручника (правило, таблиця, схема, текст тощо), потім різноманітний дидактичний матеріал, що містить вправи, які формують уміння і навички за поданою темою, і контрольні завдання. Аналіз учительських блогів, публікацій, розробок та низки добірок засвідчив, що наразі педагоги їх активно використовують і вони є ефективними у креативізації освітньої діяльності.

Отже, використання електронних освітніх ресурсів на уроках української мови педагогами-мовниками є перспективним, адже сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей, активізує діяльність учнів.

Доцільним буде в майбутньому розробити за допомоги електронних освітніх ресурсів систему або способи контролю навчальних досягнень учнів старшої школи.

Список використаних джерел:

1. Биков В.Ю., Лапінський В.В. Методологічні та методичні основи створення і використання електронних засобів навчального призначення // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2012. № 2 (98). С. 3–6.
2. Вембер В.П. Інформатизація освіти та проблеми впровадження педагогічних програмних засобів у навчальний процес // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання. 2007. Випуск 3. URL: <http://www.ime.eduUua.net/em3/emg.html>
3. Ворона Ю. Ефективність використання електронних освітніх ресурсів на уроках української мови і літератури. URL: <http://timso.koiippo.kr.ua/hmura11/efektyvnistvykorystannya-elektronnyh-osvitnih-resursiv-na-urokah-ukrajinskoji-movy-i-literatury/>
4. Воротникова І. Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Створення освітніх електронних ресурсів. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/4549/1/Vorotnykova_stvorennia%20EOR.pdf
5. Жалдак М.І., Морзе Н.В., Рамський Ю.С. Двадцять років становлення і розвитку методичної системи навчання інформатики в школі та педагогічному університеті // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2005. № 5. С. 12–19.
6. Морзе Н.В., Глазунова О.Г. Критерії якості електронних навчальних курсів, розроблених на базі платформ дистанційного навчання // Інформаційні технології в освіті: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2009. Вип. 4. С. 63–75.
7. Строганова Г., Козловська Г. Застосування інформаційно-комунікативних технологій та WEB-квестів на уроках української мови // Українська мова і література в школах України. 2015. № 6. С. 23–26.
8. Про створення електронних освітніх ресурсів: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 01.10.2012 № 1060. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>

WIZJA DOBREGO NAUCZYCIELA JĘZYKA POLSKIEGO A PROGRAMY SPECJALIZACJI NAUCZYCIELSKIEJ. PRÓBA KONFRONTACJI W KONTEKŚCIE OBECNEJ REFORMY EDUKACJI

Marzec-Józwicka Magdalena

doktor nauk humanistycznych

adiunkt w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

magmar@kul.lublin.pl

Wprowadzenie

W związku z wdrażaniem reformy edukacji do polskich szkół, w całym kraju odbywały się tzw. debaty gwiazdziste, czyli przeprowadzane jednocześnie w kilku ośrodkach spotkania naukowe, których uczestnikami byli nauczyciele akademicy i szkolni, dyrektorzy szkół, pedagodzy, studenci oraz pracownicy oświaty. Temat jednej z takich debat, która odbyła się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, brzmiał: „Dobra szkoła to...”. Zadaniem prelegentów było zbudowanie krótkich wypowiedzi, uzupełniających zawarte w tytule spotkania zdanie. Zabierając głos, dyskutanci zwracali przede wszystkim uwagę na kluczową rolę nauczyciela, jego kompetencje dydaktyczno-wychowawcze oraz osobowość. Dobra szkoła – według nich – powinna spełniać kilka następujących warunków: 1) wykazywać troskę o dziecko i jego potrzeby na każdym etapie rozwoju emocjonalno-intelektualnego, 2) w centrum zainteresowań i oddziaływań stawiać ucznia, 3) przyjmować do swojego grona wszystkich uczniów, niezależnie od środowiska, z jakiego się wywodzą, i przygotowywać ich do kolejnych poziomów edukacji, 4) posiadać mądrych i odpowiednio przygotowanych nauczycieli, 5) opierać się na właściwie budowanych relacjach uczeń – nauczyciel oraz 6) zapewniać nauczycielowi czas na realny kontakt z uczniami.

Obradujący zwrócili też uwagę na ogromną rolę wychowania aksjologicznego, postępujący kryzys humanistyki oraz brak stabilności w obecnym systemie szkolnym. Ich wypowiedzi wyraźnie skłaniały się ku stwierdzeniu, że na jakość szkół największy wpływ mają pracujący w nich nauczyciele. Nie ulega wątpliwości zatem, że reformowanie systemu edukacji powinno rozpocząć się od odpowiedniego przygotowania przyszłych nauczycieli do wykonywania tego trudnego i odpowiedzialnego zawodu. Poprowadzona w przemyślany sposób edukacja zapewni szkołom kadre optymalnie przygotowaną do realizacji zadań, jakie stawiane są przed współczesnymi nauczycielami.

Obowiązki nauczyciela polonisty w świetle nowej podstawy programowej

W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele różnych definicji dobrego nauczyciela [Zob. Nagajowa 1991, Żegnałek 2005, Niemierko 2007, Wilski 2011]. Koncentrują się one głównie na jego obowiązkach ze względu na pełnione

w szkole funkcje: dydaktyka, pedagog, wychowawcy oraz lektora.

Twórcy nowej podstawy programowej, która zaczęła obowiązywać w polskich szkołach od 1 września 2017 roku, wskazali cztery ogólne cele kształcenia polonistycznego: 1) kształcenie literackie i kulturowe, 2) kształcenie językowe, 3) tworzenie wypowiedzi oraz 4) samokształcenie. Pokazują one, na co powinni zwrócić uwagę w swojej pracy z uczniami nauczyciele języka polskiego. Do ich zadań należą m.in. kształcenie umiejętności odbioru tekstów kultury z jednoczesnym akcentowaniem dialogu współczesności z tradycją literacką jako podstawą tożsamości narodowej, pogłębianie świadomości językowej i komunikacyjnej uczniów, rozwijanie sprawności wypowiadania się w różnych formach oraz wprowadzanie elementów retoryki, służącej przede wszystkim nauce odpowiedniego argumentowania.

W podstawie programowej położono duży nacisk na potrzebę samokształcenia uczniów. Nauczyciele mają im pomagać w samodzielnym organizowaniu warsztatu pracy, docieraniu do informacji, dokonywaniu ich selekcji, syntezy oraz wartościowania. Zaakcentowana została również potrzeba rozwijania uczniowskiej umiejętności posługiwania się technologią informacyjną, choć w tym zakresie kompetencje uczniów niejednokrotnie przewyższają możliwości pedagogów.

Ze wskazań zawartych w podstawie wynika, że nauczyciele języka polskiego powinni umieć radzić sobie z wieloma wyzwaniem przedmiotowymi. Ich obowiązki nie ograniczają się jedynie do prowadzenia czynności analitycznych i interpretacyjnych wokół różnych tekstów kultury czy rozwijania uczniowskich umiejętności wypowiadania się w wielu formach wypowiedzi. Powinni wykazywać się bowiem także wiedzą i kompetencjami z zakresu kulturoznawstwa, historii i tradycji narodowej, aksjologii, historii, informatyki, psychologii rozwoju człowieka, a nawet autoedukacji.

By sprostać oczekiwaniom, jakie stawiają polonistom kolejni reformujący system edukacji, ale też sami uczniowie i ich rodzice, młodzi, którzy decydują się związać swoją przyszłość z uczeniem, powinni być do tego odpowiednio przygotowani poprzez realizację programów specjalizacji nauczycielskiej na uniwersytetach oraz w szkołach wyższych.

Uwagi o programach specjalizacji nauczycielskiej

W myśl *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela* studia mają obligatoryjnie przygotować studentów do przyszłej pracy głównie w trzech aspektach (nazywanych w dokumencie ministerialnym modułami): merytorycznym do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć), psychologiczno-pedagogicznym oraz dydaktycznym. Do zajęć obligatoryjnych, ujętych w minimum programowym specjalizacji, należą w związku z tym wykłady z pedagogiki, psychologii i emisji głosu, a także wykłady i ćwiczenia z dydaktyki ogólnej oraz metodyki szczegółowej.

Na potrzeby niniejszego artykułu przeanalizowałam ofertę edukacyjną następujących uniwersytetów i szkół wyższych: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (KUL), Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK), Uniwersytet Warszawski (UW), Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (UKSW), Uniwersytet Śląski w Katowicach (UŚ), Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM), Uniwersytet Zielonogórski (UZ), Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (UJK), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie (PWSZ w Tarnowie), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Elblągu (PWSZ w Elblągu), Akademia im. J. Długosza w Częstochowie (AJD), Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu (PPWSZ), Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. K. Pułaskiego w Radomiu (UTH), Uniwersytet Wrocławski (UWr), Uniwersytet Jagielloński (UJ), Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie (UP), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. S. Pigionia w Krośnie (PWSZ w Krośnie).

Poza wskazanymi wyżej zajęciami obowiązkowymi w ofercie programowej tych placówek edukacyjnych znajdują się dodatkowo zajęcia fakultatywne – najczęściej ćwiczenia bądź warsztaty, ale też tzw. ścieżki tematyczne (UZ) – poszerzające dydaktyczne umiejętności przyszłych nauczycieli. Oto tytuły przykładowych zajęć dodatkowych: *Literatura dla dzieci i młodzieży* (UMK); *Kompetencje nauczyciela ery cyfrowej, Nauczyciel – zawód czy misja?* (KUL); *Techniki medialne w pracy nauczyciela, Konteksty nauczania języka polskiego, Warsztat interpretacyjny, Polonistyczne programy autorskie* (UW); *Indywidualizacja procesu nauczania, Praca z uczniem trudnym wychowawczo, Literatura science fiction w szkole* (UKSW); *Wiedza o uczniu o specjalnych potrzebach edukacyjnych, Pozadydaktyczne wymiary działań edukacyjnych, Warsztaty ortograficzne i interpunkcyjne, Edukacja językowa i literacka cudzoziemców* (UŚ); *Prawne aspekty zawodu nauczyciela, Technologie informacyjne, Literatura w perspektywie narracyjnej* (UAM); *Polska tradycja narodowa, Mity i eposy świata* (UZ); *Kultura języka w szkole* (UTH); *Pragmatyka zawodu nauczyciela, Rozwijanie kompetencji społecznych nauczyciela* (UJ); *Projektowanie działań dydaktyczno-wychowawczych, analizowanie i diagnozowanie zjawisk dydaktycznych* (PWSZ w Elblągu).

Coraz częściej zauważyć można tendencje do rozbudowywania specjalizacji nauczycielskiej, co ma uczynić ją atrakcyjniejszą i chętniej wybieraną. Na UJK w Kielcach studenci mają możliwość studiowania filologii polskiej z językiem angielskim (dzięki czemu mogą być zatrudniani jako nauczyciele języka polskiego i angielskiego w szkołach podstawowych) lub filologii polskiej z logopedią, co daje im możliwość diagnozowania zaburzeń o podłożu logopedycznym. Studenci PWSZ w Elblągu również mają możliwość wyboru specjalizacji nauczycielskiej z językiem angielskim. Na UWr z kolei studenci mogą wybrać jeden z trzech wariantów specjalizacji nauczycielskiej: sam język polski, a także język polski z historią (po realizacji tego wariantu mogą uczyć języka polskiego i historii) oraz język polski z bibliotekoznawstwem (mogą uczyć języka polskiego lub pracować

jako bibliotekarze). Natomiast na UP w Krakowie zorganizowano specjalizację nauczycielską z nauczaniem języka polskiego jako obcego i drugiego.

W AJD proponuje się łączenie specjalizacji nauczycielskiej z dodatkowymi: edukacją czytelnictwem i medialną oraz dziennikarską, co z kolei zapewni kwalifikacje do realizacji ścieżek edukacyjnych, do prowadzenia kół zainteresowań, redagowania gazetki szkolnej oraz pracy w klasach o profilu dziennikarskim. Specjalizacja dziennikarska dostarcza też kwalifikacji ułatwiających absolwentom zdobycie pracy w środkach masowego przekazu i instytucjach kultury.

Z kolei w programie specjalizacji pedagogicznej PPWSZ w Nowym Targu zwrócono uwagę nie tylko na przygotowanie formalne i faktyczne (wiedza, umiejętności, kompetencje społeczne) do wykonywania zawodu nauczyciela, ale też patriotyczne (patriotyzm lokalny). Przyszły polonista zdobywa jednocześnie wiedzę o literaturze i kulturze Podkarpacia oraz jest przygotowany pod względem metodycznym do uczenia o regionie, bazując na literaturze, kulturze i źródłach historycznych.

W wyniku obserwacji poszczególnych programów specjalizacji nauczycielskich nasuwają się następujące wnioski:

1. Prawie każda uczelnia ma w programie specjalizacji inne zajęcia fakultatywne, choć wszystkie one – i to należy zaznaczyć – wpisują się w nurt nowoczesnej dydaktyki.

2. Szczegółowe programy specjalizacji odpowiadają potrzebom współczesnej edukacji, np. w zakresie rozwoju kompetencji medialno-technicznych, pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, przygotowania do pracy z literaturą popularną wśród dzieci i młodzieży, etyki zawodu nauczyciela czy podstaw prawa oświatowego.

3. Studenci kończący specjalizację nauczycielską w poszczególnych placówkach w znacznym stopniu różnią się wiedzą szczegółową.

4. Poszczególne jednostki dydaktyczne, kształcąc przyszłych nauczycieli, kładą nacisk na różne kompetencje i umiejętności pedagogiczne.

5. Absolwenci specjalizacji mogą uczyć nie tylko języka polskiego, ale też języka angielskiego i historii.

6. Każda uczelnia ma swoją wizję i koncepcję kompetentnego nauczyciela: coraz częściej ma to być osoba wszechstronna, przygotowana do realizacji różnorodnych zadań – nie tylko nauczania i wychowywania, ale też kierowania kołami zainteresowań, prowadzenia prac nad gazetkami szkolnymi, a nawet diagnozowania zaburzeń logopedycznych.

7. Dydaktycy uniwersyteccy przygotowują przyszłych nauczycieli do zawodowej samodzielności, przejawiającej się np. w tworzeniu własnych programów nauczania, edukacji cudzoziemców czy sprawnym posługiwaniu się technologiami informacyjnymi.

8. Zdobywane na specjalizacji nauczycielskiej liczne umiejętności społeczne (m.in. kierowanie zespołem, wdrażanie do rozwoju osobistego, aktywne słuchanie i reagowanie) okazują się przydatne w podejmowaniu pracy

nie tylko w charakterze nauczyciela, ale wszędzie tam, gdzie tak ważna jest współpraca z ludźmi, np. w bibliotekach, instytucjach kultury, mediach.

9. Dość swobodnie skonstruowane programy specjalizacji nauczycielskiej ukierunkowują młodych ludzi na myślenie o nowoczesnym kształceniu, nie tylko dostosowanym do potrzeb uczniów, atrakcyjnym, efektywnym, ale i efektywnym ze względu na wykorzystywanie multimedialnych środków dydaktycznych lub dobór aktualnych treści.

10. Ze względu na specyfikę zawodu nauczyciela, w którym – jak konstatowała Beata Jakimiuk – „nie można mówić o pełnych kompetencjach zawodowych, ponieważ w sytuacji dynamicznych przemian otoczenia jego kwalifikacje przeważnie wymagają uzupełnienia” [Zob. Jakimiuk 2014, s. 213], żadna oferta zajęć wchodzących w skład specjalizacji nauczycielskiej nie jest w stanie w pełni przygotować studentów do radzenia sobie w każdej możliwej sytuacji dydaktycznej.

11. Brakuje zajęć poświęconych kształceniu umiejętności komunikacji z uczniami, która przysparza początkującym nauczycielom najwięcej kłopotów. Młodzi pedagodzy, wybierający się na praktyki, obawiają się, czy zrozumieją uczniów i sami będą przez nich rozumiani, nie bardzo wiedzą, jak zwracać się do uczniów, jak z nimi rozmawiać, jak pomóc im w szkolnych kłopotach, jak mediować w sytuacjach konfliktowych. W programie specjalizacji przydałyby im się zatem zajęcia, pokazujące, na czym polega aktywne słuchanie uczniów, kierowanie mową podopiecznych na lekcjach, przekazywanie im komunikatów o swoich potrzebach oraz wysłuchiwanie informacji o uczniowskich oczekiwaniach, dotyczących procesu dydaktycznego, lekcji czy samego pedagoga.

Kierunki zmian

Mimo że programy specjalizacji nauczycielskiej, realizowane na uniwersytetach i w szkołach wyższych, spełniają wymogi ministerialne, warto wskazać kilka dodatkowych potrzeb. Poniżej zostaną one wymienione i krótko scharakteryzowane.

1. Potrzeba selekcji kandydatów na nauczycieli. Wiele cennych spostrzeżeń na ten temat znalazło się w krótkim tekście Mirosława Śmiałka, stanowiącym wprowadzenie do opracowanych przez Kamilę Lorek materiałów pomocniczych dla studentów specjalizacji i specjalności nauczycielskich *Nauczyciel (zdolny) w przestrzeni współczesnej edukacji*. Śmiałek zwrócił uwagę na palącą potrzebę zakończenia mizernego dzieła kształcenia na specjalnościach i specjalizacjach nauczycielskich wszystkich chętnych do studiowania na takich kierunkach [Zob. Lorek 2011]. Zaznaczył również, że przyszłość polskiej edukacji, na wszystkich poziomach, zależy przede wszystkim od nauczycieli dobrze wykształconych, kreatywnych, oddanych sprawie, nauczycieli zdolnych, wybieranych do zawodu na podstawie rzetelnej procedury konkursowej [Zob. Lorek 2011].

2. Potrzeba wprowadzenia innego rodzaju kontroli rozwoju nauczycieli niż awans zawodowy. W publikacjach dydaktycznych wielokrotnie

akcentowana jest konieczność ustawicznego dokształcania się nauczycieli, m.in. poprzez uczestniczenie w konferencjach naukowych i szkoleniowych, kursach, studiach podyplomowych, a także systematycznego zapoznawania się z literaturą pedagogiczną. Przeprowadzana co kilka lat w przemyślanej formie kontrola zachęcałaby pedagogów do aktualizowania wiedzy dydaktycznej oraz zmuszałaby do podejmowania refleksji nad wykonywanym zawodem. Taka kontrola – np. w postaci rozmowy kwalifikacyjnej czy egzaminu przed niezależną komisją – w dużo większym stopniu przyczyniałyby się do rozwoju pedagogów niż obecnie funkcjonujące stopnie awansu zawodowego.

3. Potrzeba dbałości o możliwie pełne wykształcenie przyszłych nauczycieli. Szczególne zaniepokojenie wzbudza poważne, stopniowe ograniczanie liczby zajęć dodatkowych na specjalizacjach. Studenci uczestniczą w wielu zajęciach o charakterze ogólnopedagogicznym, które w mniejszym stopniu niż zajęcia kierunkowe z dydaktyki szczegółowej przygotowują do nauczania konkretnego przedmiotu.

4. Potrzeba edukacji innowacyjnej. Należy przez to rozumieć przede wszystkim zmiany w sposobie kształcenia studentów. Przekazywanie im gotowej wiedzy pedagogicznej i egzekwowanie jej, pozbawia ich możliwości refleksyjnego podejścia do przyszłego zawodu. Taki sposób nauczania odbiera studentom możliwość innowacyjnego myślenia, nie zmusza do podejmowania twórczych działań, nie zachęca do krytycyzmu i szukania nowych rozwiązań dydaktycznych. Powinni być kształceni w myśl założeń konstrukttywizmu, który nakazuje traktować człowieka jako istotę aktywną, konstruktora wiedzy i architekta rzeczywistości [Zob. Sajdak 2013]. Za najważniejszą wartość w tym paradygmacie dydaktyki akademickiej uznawana jest samodzielność studentów: w dochodzeniu do wiedzy, rozwiązywaniu problemów, planowaniu nauczania, aktywnym uczeniu się. Studenci powinni być zatem jak najczęściej stawiani w sytuacjach problemowych, w rozwiązywaniu których muszą odwoływać się do swoich dotychczasowych doświadczeń, wiedzy i intuicji. Rola nauczyciela akademickiego sprowadza się do bycia trenerem, coachem, mentorem, partnerem do nauki, dopuszczającym w jej procesie popełnianie błędów, oferującym różne strategie konstruowania czy rozumienia wiedzy.

5. Potrzeba stałej współpracy ze szkołami. Bardzo dobrym pomysłem – umożliwiającym studentom poznawanie środowiska dydaktycznego, uczestniczenie w codziennej pracy nauczyciela, wspomaganie go w charakterze pomocnika/ asystenta – byłaby stała współpraca uczelni ze szkołami. Dzięki temu przyszli nauczyciele mogliby stopniowo wdrażać się do pracy zawodowej. Mieliby swoich opiekunów, mistrzów, którzy dzieliliby się z nimi doświadczeniem w zakresie sprawdzonych rozwiązań dydaktycznych, metodycznych, organizacyjnych czy technicznych.

6. Potrzeba wsparcia ze strony dydaktyków uniwersyteckich podczas pierwszych samodzielnie prowadzonych lekcji. Obejrzenie i omówienie z młodym nauczycielem pierwszych lekcji stwarza możliwość ukierunkowania jego dalszych działań pedagogicznych, wskazania mocnych i słabych stron

osobowości, udzielenia praktycznych wskazówek czy zaproponowania nowych, ciekawych rozwiązań w zakresie realizacji procesu kształcenia. Opiekun w postaci doświadczonego dydaktyka mógłby być pomocny w refleksji nad kształtowaniem tak ważnej w nauczycielstwie tożsamości zawodowej. Jak podkreślała Jakimiuk, „efektem refleksji nad rolą zawodową jest możliwość poprawy lub zmiany metod postępowania, sposobu myślenia, a w konsekwencji rozwoju osobistego i zawodowego” [Zob. Jakimiuk 2014, s. 213].

7. Potrzeba wprowadzenia obowiązkowych zajęć z zakresu technologii informacyjnych. Pokazywanie studentom sposobów włączania mediów w proces nowoczesnej edukacji, uczenia o mediach i z ich wykorzystaniem przyczyniłoby się do zmniejszenia przepaści pomiędzy nieatrakcyjnością oprawy przekazywanej w szkole wiedzy a atrakcyjnością świata wirtualnego. Ważne, by młodzi nauczyciele zyskiwali wiedzę na temat bogatej oferty środków dydaktycznych, wspomagających edukację, do których należą: e-podręczniki, multibooki dla nauczycieli, poradniki multimedialne, przewodniki multimedialne po instytucjach kultury (np. po galeriach, muzeach), programy multimedialne, płyty z materiałami przygotowującymi do egzaminów, płyty z quizami dla uczniów, gotowe lekcje multimedialne, słowniki i encyklopedie, czasopisma dydaktyczne online, materiały zamieszczane na stronach internetowych. Istotne, by potrafili obsługiwać urządzenia medialne, korzystać z dydaktycznych możliwości Internetu, wykorzystywać narzędzia informatyczne do komunikacji z rodzicami uczniów i we własnym doskonaleniu.

Podsumowanie

Reformowanie systemu edukacji należałoby rozpocząć od jeszcze lepszego i bardziej przemyślanego niż dotychczas sposobu przygotowywania przyszłych nauczycieli do wykonywania wybranego zawodu. Obok pewnych problemów – czy to programowych, czy logistycznych, związanych z organizacją kształcenia młodych pedagogów – nie można przejść obojętnie. Zawód nauczyciela jest zbyt ważny i poważny, żeby można było traktować jego zdobywanie bezrefleksyjnie.

Ważne, by studenci zdawali sobie sprawę, że „kwalifikacje uzyskane na studiach stanowią dopiero początek drogi prowadzącej do osiągnięcia wysokiej jakości działań dydaktyczno-wychowawczych i rozwoju osobowości zawodowej” [Zob. Strykowski, Strykowska, Pielachowski 2006, s. 29]. Od nauczycieli wymaga się obecnie szeregu kompetencji i umiejętności, znacznie wykraczających poza nauczanie danego przedmiotu. Przypisuje im się liczne role: tutora, coacha, znawcy przedmiotu, mediatora, falicytatora, lidera oświaty, wreszcie przywódcy. Do podołania tak odpowiedzialnym obowiązkom powinni być dobrze przygotowani, wyposażeni w niezbędną wiedzę o budowaniu właściwych relacji interpersonalnych w szkole, radzeniu sobie z agresją i innymi niepokojącymi zjawiskami, stylach nauczania i wychowania, różnych metodach i technikach pracy, w tym z użyciem nowych narzędzi komunikacji, sposobach postępowania z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Nie mniejsza odpowiedzialność spoczywa na prowadzących zajęcia w

ramach programów specjalizacji nauczycielskiej. To od ich zaangażowania, wiedzy oraz postawy zależy, jakimi nauczycielami staną się ci, których do wykonywania tego zawodu przygotowują: aktywnymi czy biernymi, pomysłowymi czy zachowawczymi, tradycyjnymi czy nowatorskimi.

Bibliografia:

- Jakimiuk B., *Źródła satysfakcji zawodowej w deklaracjach nauczycieli gimnazjów*, [w:] *Młodzież w poszukiwaniu szczęścia: dokąd, po co, jak i z kim?*, pod red. Z. Gasia, Lublin 2014, s. 1991.
- Lorek K., *Nauczyciel (zdolny) w przestrzeni współczesnej edukacji*, Kalisz 2011, [plik PDF].
- Nagajowa M., *ABC metodyki języka polskiego dla początkujących nauczycieli*, Warszawa 1991.
- Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Warszawa 2007.
- Podstawa programowa – język polski – szkoła podstawowa – klasy IV-VIII*, <http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/podstawa-programowa---jezyk-polski---szkola-podstawowa---klasy-iv-viii-.pdf> [dostęp: 10.06.2017].
- Sajdak A., *Paradygmaty kształcenia studentów i wspierania rozwoju nauczycieli akademickich*, Kraków 2013.
- Strykowski W., Strykowska J., Pielachowski J., *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2006.
- Wiłski M., *Osobowość i specyficzne problemy psychologiczne nauczycieli*, [w:] *Psychologia ucznia i nauczyciela*, pod red. S. Kowalika, Warszawa 2011, s. 334-371.
- Żegnałek K., *Dydaktyka ogólna. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2005.

DREWNO W MONUMENTALNEJ KONSTRUKCJI SEPULKRALNEJ KULTURY UNIETYCKIEJ

Zgurecki Wojciech

*Doktorant, Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk. Warszawa
wojciech.zgurecki@gmail.com*

Surowiec drzewny był, obok kamieni, najczęściej stosowanym materiałem w budownictwie wczesnej epoki brązu. Jednak dowody poświadczające bezpośrednie jego wykorzystanie we wspomnianym okresie są niezwykle rzadkie, a w większości przypadków występują jedynie pośrednie przesłanki związane z jego stosowaniem. Potencjalnymi potwierdzeniami są m.in. znaleziska węgle drzewne pochodzące z śladów palonych konstrukcji, fragmenty drewna odnajdywane w podłożu i stanowiące pozostałości konstrukcyjne czy też narzędzia odkrywane w trakcie badań archeologicznych, a które funkcjonalnie mogły służyć do obróbki tego surowca, itp. Obok warunku dostępności surowca równie istotne było kryterium jakości materiału, z którego wykonywano określone konstrukcje. Przydatność konkretnych gatunków drzew do wzniesienia określonych form konstrukcyjnych jest uwarunkowana od przeznaczenia wznoszonej budowli, tj. konstrukcja mieszkalna, sepulkralna, itp. Celem podstawowym niniejszej pracy jest przedstawienie „żywotności” surowca drzewnego w kontekście jego zastosowania w konstrukcjach użytkowych/na-powierzchniowych i sepulkralnych/osłoniętych, w oparciu o wybrane przykłady związane z kurhanami kultury unietyckiej (dalej: KU).

Drewno, które ma bezpośredni kontakt z glebą jest najbardziej podatne na rozkład, przy czym stwierdzenie to nie dotyczy obszaru bagien i pustyń, gdzie nie mogą się rozwijać mikroorganizmy, pleśnie i grzyby, a drewno może być zachowane przez wiele tysięcy lat. Jednak warunki panujące w większości Europy Środkowej wskazują, że wytrzymałość drewnianych elementów jest stosunkowo niska. Przykładowo w przypadku wytwórczości wykonanej z modrzewia, sosny i cisu jej odporność wynosi ok. 10 lat. Z kolei najbardziej odpornym gatunkiem jest dąb, który potrafi przetrwać znacznie powyżej 60 lat. Żywotność jest jednak dłuższa w przypadku pozbawienia kontaktu z glebą wszystkich elementów konstrukcyjnych, co jest raczej trudne i stale przy tym są uzależnione od warunków środowiskowych i pogodowych. W takich warunkach konstrukcje na-powierzchniowe/odsłonięte wykonane z sosny trwają średnio od 30 do 50 lat, podczas gdy wykonane z kasztanu i dębu mogą przetrwać od 60 do 120 lat. Na „naturę” drewna wpływa także czas ścinania i procedury stosowane przed wykorzystaniem elementów w budownictwie. Czas ścinania jest ściśle określony, ponieważ ma wpływ na długość życia i odporność na próchnicę. W wielu regionach Europy Środkowej wciąż można spotkać się z przekonaniem miejscowej ludności, że najlepszym czasem na wycinkę drzew jest okres od

drugiej połowy grudnia do pierwszej połowy lutego. Interesujące jest to, że na analogiczny okres wycinki drzew wskazują wyniki związane z analizą drewna pochodząca z prehistorycznych budynków w LjubljanskaBarje (bagnu Lublany). Znaleźiska archeologiczne wskazują również na wykorzystywanie ognia do konserwacji słupów. Jedyną znaną ochroną elementów na – ziemnych prócz ognia była także zaprawa gliniana wzmacniana trzcina. Ta metoda konstrukcji domostw była do ubiegłego wieku stosowana w budownictwie wielu społeczności i można ją jeszcze spotkać w regionie SlovenskeGorice we wschodniej Słowenii.

Co ciekawe ww. elementy konstrukcyjne pojawiają się także cztery tysiące lat temu w budowlach drewnianych KU o charakterze sepulkralnym, tj. m.in. w Leubingen, Helmsdorf i w Szczepankowicach. Budowle drewniane w tym typie posiadają charakter osłonięty, co oznacza, że w stopniu znacznie większym są narażone na warunki środowiskowe (tj. obciążenie budowli warstwami kamienno-ziemnymi, zmienne obciążenie płaszczą wynikłe wskutek okresowych opadów deszczu/śniegu, itp.). Wykonanie ich wymaga zatem pozyskania surowca spełniającego przede wszystkim wymagania wytrzymałościowe i jakościowe. W przypadku komór budowli drewnianych z kurhanów Helmsdorf, Leubingen i Szczepankowic takim surowcem drzewnym była dębina. W pierwszej kolejności należy tu zauważyć, że w większości przypadków drzewa rosną długo i zazwyczaj nadają się do ścięcia dopiero gdy osiągają wiek ok. 80÷120 lat, tj. w okresie gdy ich drewno jest stosunkowo odpowiednio do przetworzenia. Świeżo ścięte drewno początkowo nie nadaje się do obróbki bezpośredniej, ze względu na zbytnią wilgotność. Z tego względu ścięte pale poddawane są procesowi naturalnego suszenia poprzez swobodny obieg powietrza. Ponadto różne drzewa są zróżnicowane pod względem odmiennych parametrów swej wilgotności, twardości, struktury czy możliwości podjęcia określonych kierunków ich obróbki¹ i w związku z czym są dzielone na tzw. gatunki miękkie² i twarde³. Proces obróbki mający na celu nadanie elementom drewnianym określonych kształtów i rozmiarów określany jest jako ociosywanie. W definicji tej mieszczą się takie czynności jak łupanie siekierą i toporem, struganie, pilowanie, wiercenie a także dłutowanie⁴. Należy zauważyć, że niektóre z ww. czynności związane są z przedmiotami nie występującymi w Europie Środkowej w epoce brązu (np. piły). Z uwagi na niedostateczny stan badań traseologicznych ww. form narzędziowych czynności strugania, wiercenia oraz dłutowania należy ogólnie odnieść do precyzyjnej obróbki surowca drzewnego i związanych z jego końcową fazą przetwarzania. Wykorzystanie ognia w procesie pozyskiwania i obróbki surowca drzewnego mógł stanowić czynnik wspomagający zarówno przy wycince lasu, obróbce termalnej drewna

1 Obróbka drewna może być dokonywana wzdłuż lub w poprzek włókien;

2 Wśród gatunków miękkich drzew wymienić można m.in. sosnę, lipę, osikę, świerk, olchę czy modrzew;

3 Wśród gatunków twardych drzew wymienić można m.in. dębinę, brzozę, buk czy jesion;

4 Bąk M. 2006, s. 7;

czy też jego późniejszej konserwacji⁵. Jednak podstawowymi narzędziami pozostawały topory oraz siekiery, które wykorzystywane były na każdym etapie obróbki przetwarzanego surowca drzewnego. Narzędzia te są stosowane przy ścinie i obróbce wstępnej uzyskanego materiału. Jednak przy zastosowaniu siekier możliwe było wykonanie dodatkowo m.in. wrębów, zaostrenie końców pali bądź wykonanie cięć wzdłuż włókien obrabianego pała drzewa. Spośród pozostałych form narzędziowych można wymienić tu m.in. drewniane kliny do rozłupywania bali, dłuta mogące być wykonane nie tylko z metalu ale także z poroża jelenia lub z krzemienia, młotki wykonywane zarówno z poroża jak też z różnych gatunków drewna czy kamienia, oraz krzemienne narzędzia wnątkowe (np. grociki sercowate) czy fragmenty rozbitych naczyń mogące służyć do prac wykończeniowych takich jak wyrównanie powierzchni drewna. Obróbka drewna wiąże się z zastosowaniem strugów, czyli grupy narzędzi przeznaczonych do wielostopniowej obróbki końcowej drewnianych elementów mających im nadać w miarę równą i gładką powierzchnię. W efekcie możliwe jest przynajmniej częściowe „wyrównanie” powierzchni, która posiada ślady obróbki wstępnej (np. po ociosowaniu czy okorowaniu). W przypadku obróbki skrawaniem należy zauważyć, że *„różnice w budowie drewna wzdłuż i w poprzek włókien istotnie wpływają na [jego] obróbkę (...). Ze względu na usytuowanie względem kierunku włókien w skrawanym elemencie przemieszczającego się ostrza narzędzia wyróżnia się skrawanie wzdłuż włókien, dające wióry o kształcie wąskich i długich pasemek, które może następować za słojem i wówczas otrzymujemy gładką powierzchnię lub przeciw słoju i wówczas skrawanie jest trudniejsze, a obrabiana powierzchnia nierówna; skrawanie w poprzek włókien, dające wióry krótkie i łamliwe; skrawanie czołowe, które daje wióry drobne i rozsypujące się oraz jest najbardziej uciążliwe”*⁶. Do grupy strugów są zaliczane ośniki (tj. narzędzia związane z zdejmowaniem kory, usuwaniem drobnych gałązek, a także wystających sęczków z okraglaków oraz do strugania wstępnego surowca), zdzieraki (tj. narzędzia służące do zdzierania wierzchniej warstwy drewna po obróbce wstępnej), równiaki (tj. wyroby przeznaczone do równania powierzchni po obróbce zdzierakiem pozostawiającym wyraźne podłużne bruzdy), gładziki (tj. przedmioty wyrównujące powierzchnię po obróbce równiakiem w celu uzyskania gładziej powierzchni, choć jeszcze niezupełnie płaską) czy wreszcie tzw. spusty (tj. narzędzia wyrównujące i wygładzające powierzchnię struganego drewna na większej jego powierzchni)⁷. Sam proces okorowywania i wstępnej obróbki pali, w celu wykorzystania ich jako jednych z elementów

5 por. Polskie Normy: BN-66, 7100-02, grupa katalogowa IX 00: Drzewnictwo – Hydrotermiczna obróbka drewna, Metody, klasyfikacja i terminologia;

6 Bąk M. 2006, s. 8; ryc. 2a, s.8 – obrabianie skrawaniem wzdłuż włókien za słojem; ryc. 2b, s.8 - obrabianie skrawaniem wzdłuż włókien przeciw słoju; ryc. 2c, s.8 – obrabianie skrawaniem w poprzek włókien; ryc. 2a, s.8 – obrabianie skrawaniem – czołowe;

7 Bąk M. 2006, ryc. 14, s. 15: Strugi – a). drewniany, b). metalowy; ryc. 15, s. 16: Zdzierak; ryc. 16, s.16: Równiak; ryc. 17, s. 16: Gładzik – a). widok, b). nóż, c). działanie odchylacza; ryc. 18, s. 17: Spust; ryc. 19, s. 17: Ośnik;

poszycia ścian bocznych budowli drewnianych, znajduje potwierdzenie w przypadku pozostałości komór drewnianych z Helmsdorf⁸ i Leubingen⁹. Niestety rekonstrukcje ww. budowli drewnianych nie były wsparte o obliczenia dotyczące statyki i wytrzymałości konstrukcji całej budowli, a także materiałów użytych do ich wzniesienia. Uwzględnione natomiast zostały w nich m.in. takie elementy jak okorowane belki, które pozbawione naturalnej ochrony warstwy wierzchniej stają się podatniejsze na procesy gnilne, czy też plecionki z trzciny oraz zaprawy wapiennej i/lub gliny¹⁰.

Kurhany z Helmsdorf¹¹, Leubingen¹², Łęk Małych¹³ oraz z Szczepankowice¹⁴ były podobnie usytuowane na wzniesieniach. Posiadały płaszczki ziemne nakrywające całość założenia sepulkralnego, kamienne nasypy (Helmsdorf, Leubingen) lub z nasypy w formie wału kamiennego (kurhany nr III i IV z Łęk Małych¹⁵). Wznoszono je zarówno z wykorzystaniem już istniejących konstrukcji (np. obiekt z Helmsdorf¹⁶) jak też na tzw. „surowym korzeniu” i będąc rozbudowywanymi w późniejszych okresach (np. obiekt z Leubingen¹⁷, Szczepankowice). Obiekty te mogą współwystępować na stanowisku także z grobami płaskimi pochodzącymi z różnych faz chronologicznych KU (np. Szczepankowice; Łęki Małe, kurhan IV). Kurhany te posiadają zbliżone rozmiary (por. tab. 1), zaś zauważalne pomiędzy nimi różnice są wynikiem zarówno erozji naturalnej jak też skutek działalności człowieka.

Konstrukcje te odznaczają się zróżnicowanymi rozmiarami (por. tab. 2), wykonane zostały z wykorzystaniem drzewa dębowego, w przypadku budowli z Helmsdorf i Leubingen wystąpiły pozostałości wyłożenia całości lub części dna kantówkami lub płytami kamiennymi¹⁸. Pozostawione ślady wskazują na

8 Grössler H. 1907, s. 13÷17, 19÷23;

9 Höfer P. 1906, s. 1÷59;

10 Konstrukcja plecionkowa mogła być utworzona przez pojedynczą ścianę z plecionki i oblepioną przez glinę, bądź dwie ściany z plecionki znajdujące się w nieznacznym odstępnie względem siebie, gdzie glina została umieszczona pomiędzy obydwie ściany plecionkowe. Konstrukcje te miały jedynie podstawową funkcję ochronny eko-termalnej wraz z wyznaczeniem zasięgu budowli.

11 Obiekt położony w Saksonii-Anhalt; badany na początku ubiegłego wieku przez Grössler H. (1907 r., t. 6, s. 1-87);

12 Obiekt znajduje się w Turyngii, na północ od Erfurtu; badania zostały przeprowadzone w 1877 roku przez profesora sztuki Friedricha Klopffleisch'a (Höfer P. 1906, t. 5, s. 1-59);

13 Cmentarzyko kurhanów położone w Wielkopolsce, 200 m od drogi Kościan – Grodzisk; badane w 1933 r., 1953 r. i 1955 r. przez profesora Józefa Kostrzewskiego (Kowiańska – Piaszykowa M. 2006, 2008);

14 Sarnowska W. 1969, t. I, s. 289÷315;

15 Hildebrandt-Radke I. 2011, s. 74-75, ryc. 2-3;

16 Grössler H. 1907, tabl. III;

17 Obiekt KU z Leubingen znajdował się pod większą mogiłą z czasów wczesnego średniowiecza, której płaszczki ziemny nakrywał całe założenie i posiadał grubość ok. 1,0 m. W efekcie całe założenie posiadało wysokość ok. 8 m;

18 W obydwu przypadkach w komorach zostały złożone pojedyncze szczątki zmarłych ułożone w pozycji wyprostowanej; W przypadku obiektu z Leubingen nie jest dostatecznie

panionowe

ROZMIAR		Helmsdorf	Leubingen	Łęki Małe I	Łęki Małe II	Łęki Małe III	Łęki Małe IV	Szczepan- kowice
DANE DLA CAŁEGO OBIEKTU	FI kurhanu [m]	34,5 [EW] ÷ 33,0 SN] (w momencie badań)	34,0 (w momencie badań)	24,0	32,0	40,0	50,0	25,0 (w momencie badań)
	H kurhanu [m]	6,82 (w momencie badań)	8,50 (w momencie badań) / ~ 6,0 (KU) / 7,0 (rozmiar obecny)	4,5	3,6	3,6	4,4 (rozmiar obecny) / < 6,0 (wys. pierwotna)	5,0 (w momencie badań)
	Objętość kurhanu [cbm]	2031,7	3270,0			728,0	1400,0	
	Obwód [m]		145,0					

Tab. 1. Podstawowe rozmiary kurhanów.

sytuowanie słupów nośnych i skośne mocowanie belek bocznych w tych konstrukcjach, które były osadzone w jamie (tj. Helmsdorf, Szczepankowice) i uszytowane brukami kamiennymi (tj. Leubingen). W konstrukcji z Leubingen wystąpiło po siedem śladów belek bocznych znajdujących się wzdłuż ściany wschodniej i zachodniej, a także cztery ślady belek bocznych, jeden ślad belki interpretowanej jako podporowa słupa nośnego. Cechą szczególną tej budowli miały być czworokątne przekroje belek bocznych, a także wykonanie słupa nośnego z nieokorowanego pnia drzewa o średnicy ok. 0,6 m przy wysokości ok. 1,2 m. W przypadku konstrukcji z Helmsdorf odnotowano łączną ilość dziesięciu śladów belek bocznych występujących w równej ilości po stronie wschodniej i zachodniej, a także dwu słupów nośnych przy ścianie północnej i południowej. Na tym tle niezbyt dobrze prezentuje się konstrukcja z Szczepankowic, w której brak pozostałości odpowiednika słupa nośnego przy jednoczesnym wystąpieniu zaledwie trzech śladów skośnych belek bocznych (tj. dwu od strony północnej i jednego od strony południowo-zachodniej). Konstrukcje drewniane z Helmsdorf i Leubingen posiadały zbliżone rozmiary liczone wg podłoża¹⁹ tj. 3,9 m x 2,1 m x 1,6÷1,7 m. Różnice występują w sposobie zabezpieczenia podłóż tych komór. W pierwszym z wspomnianych obiektów podłóż

wyjaśniony związek z pochówkiem KU odnalezionych w komorze grobu dodatkowych fragmentów kości młodej dziewczyny (lub dziecka?). Być może jest to pochówek wtórny bądź szczątki wcześniejszego chronologicznie z grobu;

¹⁹ rozmiary komór podano w kolejności odpowiednio długość x szerokość x zrekonstruowana pierwotnie wysokość;

CHARAKTERYSTYKA ŚLADÓW	Helmsdorf	Leubingen	Łęki Małe I, grób główny A	Łęki Małe IV	Szczepankowice
Surowiec/rodzaj	Dąb/komora	Dąb/komora	Dąb / zmurszała masa i kłody	Dąb (?) / trumna lub drewniane leże w centrum grobu	Dąb (?) / komora + trumna lub drewniane leże w centrum
H [m]	1,6 ÷ 1,7	1,7			1,4 ÷ 1,5
Długość całkowita [m]	6,8				8,0
Szerokość całkowita [m]	5,0				7,0
Rozmiar komory drewnianej wg podłoża [m]	1,4 [część S] - 2,5 [część N]; / = ~3,9	3,9 [SN] - 2,1 [EW]			Wariant I: 5,3 [NS1] ÷ 4,9 [NS2] x 2,9 [EW]; Wariant II, III: 4,9 [NS] x 2,9 [EW] Wariant IV: 4,5 [SN] x 2,8 [EW]
Ilość śladów po belach nośnych [m]	2	1			-
Ilość śladów po słupach bocznych [m]	10	19			3 (zachowane) + 1 domniemany
Średnica śladów słupów nośnych [m]	~0,4	~0,6			-
Fi śladów belek [m]	~0,3	~0,15	~0,2		~0,3
Dług. śladów drewna [m]				0,35	
Szer. śladów drewna [m]				0,11	
Głębokość zalegania śladów belek [m]	-	-			~0,25 ÷ 0,40

Tab. 2. Rozmiary budowli drewnianych.

na długości 1,4 m wyłożone było gliną i matami z trzciny, a na pozostałej części 2,5 m było wybrukowane płytami z piaskowca, na których znajdowała się trumna dębowa o długości 2,05 m i szerokości 0,98 m. Natomiast w komorze z Leubingen podłoże miało zostać wcałości wyłożone posadzką wykonaną z kantówek. W zestawieniu z ww. cechami wymiarowymi komór grobowych korzystnie przedstawia się konstrukcja drewniana obiekt z Szczepankowice.

Zarówno w wersji budowli wzniesionej na planie trójkąta jak i w pozostałych analizowanych w tej pracy wariantach komora grobu posiada wyraźnie większą przestrzeń wewnętrzną niż dwa z ww. obiektów, przy jednoczesnym zachowaniu zbliżonej wysokości komory. Funkcjonujące w literaturze naukowej rekonstrukcje budowli drewnianych ww. obiektów oparte były o interpretację odkrytych pozostałości materialnych.

Jednakże rekonstrukcje obiektów z Leubingen i Helmsdorf obciążone są błędem wynikającym z przyjętej metodyki badań oraz nadmiaru elementów etnograficznych przenoszonych bezkrytycznie jako elementy rekonstrukcyjne względem tych budowli, nie zaś analogie mające wesprzeć możliwości odtwarzania możliwego wyglądu konstrukcji drewnianej. Cechami wspólnymi była budowla zorientowana wzdłuż osi SN, wzniesiona na planie czworokątnym²⁰, obecność słupów nośnych i belek bocznych. Należy jednak zaznaczyć jednak, że ww. cechy zostały zastosowane w odmiennym stopniu i w efekcie budowle te odróżniały się w detalach. Natomiast stworzone podstawy rekonstrukcyjne ukształtowały podstawy interpretacyjne sposobów interpretacji tego typu form konstrukcyjnych przez kolejne pokolenia badaczy²¹. Nie wydaje się to jednak do końca właściwe postępowanie, gdyż tworzy atmosferę nadmiernego „oswojenia się” z pozornie zbadanym materiałem. W efekcie przy tego typu rekonstrukcjach nie uwzględniane są m.in. parametry dotyczące statyki i wytrzymałości odkrywanych konstrukcji, a także jakości materiałów mogących być użytymi do jej wzniesienia²².

Podsumowując należy zauważyć, że wiele konstrukcji drewnianych jeszcze do okresu nowożytnego stosunkowo często opartych było o umiejętnie dobrane struktury łączonych ze sobą belek pionowych i poziomych. Przykładowo należy zauważyć, że pojawiający się problem belki o przekroju czworokątnym w rekonstrukcji komory grobowej kurhanu z Leubingen, jest związany z kilkustopniowym procesem obróbki pąka. W pierwszej kolejności powierzchnia pąka musiała być odpowiednio wytrasowana wraz z oznaczeniem linii uciosu²³. Następnie wykonywano nacięcie ociosywanej powierzchni i zdejmowano zbędne drewno. W ostatniej fazie wyrównano obrabianą powierzchnię²⁴, przy czym tę złożoną czynność wykonywano przy użyciu strugów z ostrzami przeznaczonymi do końcowego wygładzania powierzchni drewna. Pozyskiwanie surowca drzewnego następuje na drodze stopniowej obróbki drewna okrągłego, gdy powstają pnie połówkowe a następnie ćwiartkowe. Słupy i belki stosowane w

20 W przeciwieństwie do rekonstrukcji komór z Helmsdorf i Leubingen konstrukcja drewniana z Szczepankowice została odtworzona z „namiotowym” zadaszeniem, ale na planie trójkątnym (Sarnowska W. 1969, t. I, s. 303-306);

21 Größler H. 1907, s. 1-87; Juliane Filipp, Martin Freudenreich 2016;

22 Przy rekonstrukcji budowli drewnianej występującej w kurhanach (m.in. Leubingen, Helmsdorf, Szczepankowice) uwzględnione zostały surowce ulegające szybszemu rozkładowi naturalnemu (tj. okorowane belki, trzcina, itp.);

23 Bąk M. 2006, s. 26;

24 Bąk M. 2006, s. 26, ryc. 40;

konstrukcjach drewnianych mogły być wykonane zarówno z nieprzetworzonych pni jak też z pali drzewnych poddawanych jedynie wstępnej obróbce. Obje wersje cechowały się znacznym ciężarem i grubością. Przetworzone pnie do wersji połówkowej lub ćwiartkowej w miejscu obróbki mogą być dalej dzielone na mniejsze listwy o długości około $0,1 \div 1,0$ m przy szerokości mniejszej od $0,15$ m, deski wyróżniające się długością $0,3 \div 1,0$ m przy szerokości około $0,15 \div 0,5$ m, czy wreszcie kantówki odznaczające się długością około $1,0 \div 10,0$ m bądź większą przy szerokości około $0,15 \div 0,5$ m i większą oraz grubością większą od $0,15$ m. W tym jednak miejscu należy zauważyć za Coles J.M. (2006)²⁵, że „*the degree of axework in the preparation of plank surfaces, subsequent to splitting, is oftendifficult to calculate. (...) the quality of work does not seem to depend upon the tool, but upon its user, whether stone or metal is used, and that a stone tool can produce comparable effects to those made slightly more easily with a metal tool*”. Ponadto główną trudnością związaną z próbami definiowania elementów drewnianych wchodzących w skład odkrywanych konstrukcji jest odmienny stopień ich rozkładu. I wreszcie, precyzyjny sposób wykonania drewnianej komory i jakość zastosowanych przy jej wznoszeniu materiałów były w głównej mierze determinowane przez przyjęte założenie konstrukcyjne, w którym nasyp kamienny i płaszcz ziemny były układane na całej powierzchni konstrukcji drewnianej. W efekcie struktura drewniana była w stanie przenosić obciążenia z zewnątrz, w przeciwieństwie do „lekkich” konstrukcji mieszkalnych²⁶. Tym samym możliwość zastosowania deski/dranicy czy belki o przekroju czworokątnym (tzw. kantówki) jest zależna m.in. nie tylko od realizowanego sposobu w jakim wznoszono drewniane obiekty sepulkralne, ale przede wszystkim od przyjętej konstrukcji mającej wytrzymać określone obciążenia zewnętrzne²⁷.

Reasumując, surowiec drzewny choć wykorzystywano z powodzeniem w budownictwie monumentalnym już 2000 lat p. Chr., to współczesna wiedza o tamtym okresie powinna być zweryfikowana. Funkcjonujące dotychczas w literaturze rekonstrukcje budowli drewnianych kurhanów z Helmsdorf, Leubingen i Szczepankowic²⁸ są pod pewnymi względami problematyczne. Rekonstrukcje tych budowli posiadają zadaszenia „namiotowe”, ale z formą graniastosłupa trójkątnego (tj. Helmsdorf; Leubingen) i ostrosłupa trójkątnego (tj. Szczepankowice). Ponadto odnotować można w rekonstrukcjach tych budowli: odmienną ilość słupów nośnych podtrzymujących zadaszenie, zróżnicowaną liczbę belek bocznych stanowiących jednocześnie szkielet ścian bocznych, różne ułożenie listew drewnianych względem szkieletu konstrukcji, zastosowanie

25 Coles J.M. 2006, EuroREA, nr 3;

26 Należy pamiętać m.in. o tym, że zastosowanie okorowanych elementów (tj. belek, desek/dranic, krokwi) przyczynia się dodatkowo do szybszej destrukcji konstrukcji komory budowli drewnianej, a zastosowanie słabych jakościowo materiałów ogranicza możliwości wytrzymałości budowli drewnianej;

27 Wnioski wsparte konsultacją i analizą dr inż. W. Słowika, Politechnika Warszawska;

28 Sarnowska W. 1969, t. I, s. 303-306;

kantówek wraz z nieobrobionymi palami (tj. Leubingen), zastosowanie odmiany konstrukcji szachulcowej (tj. Helmsdorf) i wreszcie zastosowanie opcji mieszanej, tj. zastosowanie słupów bocznych i cienkich drągów oraz gałęzi jako szkieletu konstrukcji (tj. Szczepankowice).

Bibliografia:

1. Bąk M., 2006, Ręczna obróbka drewna 712 [02].Z1.03, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB, Radom.
2. Coles J.M. (UK), 2006, Ancient wood, woodworking and woodenhouses, (w:) EuroREA 3/2006, Experimental Archaeology, Źródło: <https://exarc.net/eurorea-3-2006/ea/ancient-woodworking-and-wooden-houses>
3. Czebreszuk J., 2001, Schyłek neolitu i początki epoki brązu w strefie południowo-zachodniobałtyckiej (III i początki II tys. Przed Chr.), Poznań.
4. Furmanek M., Lasak I., 2013, Początki wczesnej epoki brązu na Śląsku w świetle aktualnych badań nad chronologią, [w:] ŚSA, t.LV, s. 5-23, Wrocław.
5. Grössler H. 1907, Das Fürstengrab in grossen Galgenhügel am Paulsschachte bei Helmsdorf, [w:] Jahresschrift für die Vorgeschichte der Sächsisch-Thüringischen Länder, band 6, s. 1÷87.
6. Hildebrandt-Radke I. 2011, Cmentarzisko kurhanowe w Łękach Małych, unikatowa nekropolia KU (WEB), [w:] Landform Analysis, t. 16, s. 73÷76.
7. Höfer P., 1906, Der Leubinger Grabhügel, [w:] Jahresschrift für die Vorgeschichte der Sächsisch-Thüringischen Länder, bd. 5, s. 1÷59.
8. Kowiańska-Piaszykowska M. 2006, The Barrow burial ground from the Early bronze period in Łęki Małe, Province of Greater Poland (Wielkopolska).
9. Kozakiewicz P., Krzosek S., 2013, Inżynieria materiałów drzewnych. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
10. Sarnowska W., 1969, Kultura Unietycka w Polsce, tom I, Wrocław-Warszawa-Kraków.
11. Zgurecki W.,
 1. 2014, Kurhany KU w perspektywie społecznej, refleksje badawcze, Warszawa, Wiedza i Edukacja;
 2. 2017, Kurhan unietycki – początek nowej jakości w społecznej interpretacji sakralno-sepulkralnej, [w:] Humanitarian Corpus, Issue 14 (vol. 1), s. 75-82;
 12. Żenczykowski W., 1976, Budownictwo ogólne. Wyd. 8. T. 1: Materiały i wyroby budowlane, Warszawa;

WAMPIR Z PARAGRAFEM PORÓWNAWCZE STUDIUM PRZYPADKÓW KRWIOŻERCZYCH MORDERCÓW XX WIEKU

Kierska Marta

*Uniwersytet Śląski w Katowicach
marta.kierska@gmail.com*

WSTĘP. Przed morderstwem

Literacka i filmowa fikcja serwuje odbiorcy wizerunek wampira raz to z czerwonymi oczami, długimi kłami oraz obrośniętego futrem innym razem, jako rozkładające się zwłoki tzw. nieumarłych. Brutalne działania nieznanymi potworów budzą najgłębiej zakorzenione lęki i powodują, że całe miasteczka czy wsie żyją pod presją potwora. Powstaje jednak pytanie czy owy potwór w ogóle istnieje? Nie wiadomo. Jedno jest pewne – nikt go jeszcze nie widział. Jednak aby być „potworem” trzeba być porośniętym futrem albo posiadać rozkładające się ciało? Śmiem twierdzić, że nie. o ile obraz rozkładających się zwłok można wytłumaczyć nawiązując do porfirii¹, choroby, która do dziś jest niezrozumiała i przerażająca, to obraz włochatego czerwonoookiego stwora z długimi kłami to już obraz ludzkiej wyobraźni.

Współczesny „Wampir z paragrafem” to niewyróżniająca się swoim wyglądem osoba. Wyróżnia ją jednak coś innego – psychika. Zaburzenia osobowości, schizofrenia, parafilie czy jeszcze dobrze niepoznany syndrom Renfielda² (choć został on opisane przez amerykańskiego psychiatrę Richarda Nolla to swoją wzięł od jednego z bohaterów powieści Brama Stokera) zdają się być odpowiedzialne za współczesne „wampirze” przestępstwa.

Czyny bohaterów niniejszego artykułu są połączeniem dwóch najgorszych, znanych ludzkości przestępstw: morderstwa oraz jedzenia ciał i picia krwi ofiar. Sprawcy tych przerażających czynów twierdzą często, że muszą spożywać ciała innych ludzi by sami mogli przeżyć. Bywa też, iż twierdzą, że zabijanie i spijanie ludzkiej krwi sprawia im przyjemność, również tę seksualną. Jednak, co tak naprawdę sprawia, że dopuszczają się oni zbrodni wykraczającej poza wszelkie normy prawne i moralne społeczeństwa. Co sprawia, że ich czyny nie są traktowane, jako zwykłe morderstwa, ale jako akty najbrutalniejszej przemocy wobec członka własnego gatunku?

Aby lepiej zrozumieć to, co dzieje się w umysłach wampirycznych przestępców przyjrzyjmy się ich sylwetkom. Na potrzeby niniejszego artykułu został dokonany subiektywny wybór trzech przestępców, którzy stanowią doskonały materiał porównawczy i poznawczy.

TSUTOMUMIYAZAKI. Wampir, co anime lubił [1,2, 9].

1 Porfirie – grupa, najczęściej wrodzonych, zaburzeń syntezy hemu.

2 Syndrom Renfielda – inaczej wampiryzm kliniczny, hemoseksualizm. Rzadkie zaburzenie psychiczne polegające na odczuwaniu silnego łaknienia krwi

Charakterystyka wampira	
Klasyfikacja	Seryjny morderca
Data urodzenia	24.08.1962
Charakterystyka	Kanibalizm, nekrofilia, rozczłonkowanie zwłok
Liczba ofiar	4
Charakterystyka ofiar	Dziewczynki, wiek od 4 do 7 lat
Data przestępstw	1988-1989
Metoda morderstwa	Uduszenie
Miejsce zbrodni	Tokio, Japonia
Data aresztowania	23.07.1989
Status	Winny. 14.04.1997r. skazany na śmierć
Wyrok	17.06.2008 stracony przez powieszenie

Zródło: Opracowanie własne na podstawie www.murderpedia.org

Lato 1962, w Japonii na świat przychodzi Tsutomu Miyazaki dzisiaj znany jako „morderca Otaku³ seryjny japoński morderca. Miyazaki urodził się, jako wcześniak. Przedwczesny poród lekarze obwiniają za zdeformowane kończyny. Widoczna deformacja rąk była powodem ostracyzmu społecznego, jakiego młody Tsutomu był poddawany w czasach szkolnych. Studiował anglistykę na Uniwersytecie Meiji. Ostracyzm ze strony kolegów spowodował, że porzucił szkołę, zamknął się w sobie i pogрузzył w świecie mangi i animie. Aby zdobyć wykształcenie podjął naukę w college'u. Dzięki temu zdobył zawód fototechnika, co niewątpliwie ułatwiło mu realizację swoich fantazji. Zainteresowanie anime z czasem przybierało na znaczeniu. Szybko okazało się, że zwyczajne animacje przestają już go zadawałać. Miyazaki zaczął interesować się dziecięcą pornografią typu Lolicon⁴. Owładnięty fantazjami rodem z loliconu zapragnął zaspokoić swoje rżądze.

Pierwsza ofiara Tsutomu Miyazaki, czteroletnia Mari Konno została zamordowana 22 sierpnia 1988 roku. Została uduszona tuż po zorganizowanej w parku sesji fotograficznej. Rozebrane ciało pozbawione dłoni i nogi zostało porzucone na wzgórzu nieopodal domu rodziców dziewczynki. Oprawca przyznał się do zjedzenia fragmentu dłoni ofiary.

Druga ofiara siedmioletnia Masami Yoshizawa zostaje porwana z ulicy. Namówiona na wspólną przejażdżkę samochodem, chętnie korzysta z zaproszenia, jak ma się później okazać, zaproszenia do wycieczki po śmierć. Miyazaki dusi ofiarę nieopodal miejsca pierwszej zbrodni. Pośmiertnie odbywa z dziewczynką stosunek seksualny. Podobnie jak w przypadku pierwszej ofiary,

³ Otaku – termin stosowany na określenie miłośnika japońskiej popkultury (głównie anime, manga). W Japonii od czasu morderstw dokonywanych przez Miyazakiego ma zabarwienie negatywne. Poza obszarem Japonii ma znaczenie pozytywne, a fani popkultury japońskiej z dumą określają się tym mianem.

⁴ Skrót od lolita complex (kompleks Lolity). W Japonii termin oznaczający erotyczną fascynację dziewczynkami w wieku 8-13 lat lub dorosłymi kobietami stylizowanymi na małe dziewczynki.

rozbiera ją i zachowuje dla siebie ubrania.

Trzecia ofiara czteroletnia Erika Namba została zwabiona do samochodu w podobny sposób. Morderca przed uduszeniem Eriki fotografował ją w swoim samochodzie. Po dokonaniu zabójstwa porzuca zwłoki.

Ciało Eriki szybko zostaje odnalezione, policja dociera do świadków, którzy opisują samochód poruszający się w okolicy morderstwa. Pojawiają się przesłanki karzące łączyć zaginięcia trzech dziewczynek z jednym sprawcą. Rodziny zaginionych dzieci nękane są głuchymi telefonami, otrzymują makabryczne pocztówki z napisami „śmierć”. Rodzice pierwszej ofiary otrzymują przesyłkę z makabryczną zawartością. Zwęglone szczątki, zęby ofiary oraz fotografie ubrań dziecka jednoznacznie potwierdzają, że dziewczynka nie żyje. w społeczeństwie zaczyna pojawiać się niepokój. Choć śledczy podejrzewają że sprawcą jest osoba zajmująca się zawodowo fotografią i zainteresowana anime, nie są w stanie wskazać sprawcy. Dochodzi do kolejnego zabójstwa.

Czwartą ofiarą jest pięcioletnia AyakoNomoto. Przesłanka nabiera pewności siebie. Filmuje ofiarę, następnie zabija ją i ćwiartuje. Rozczłonkowane zwłoki rozrzuca na terenie cmentarza. Film z nagraniem zabiera do domu.

Naciski społeczne mobilizują władze do działań. Zwłoki Ayako zostają odnalezione i zidentyfikowane. Tymczasem oprawca upatruje kolejne ofiary. Podczas fotografowania dwóch sióstr nakrywa go ojciec dziewczynek. Miyazakiemu udaje się jednak uciec. Powraca po porzucony w trakcie ucieczki samochód. Tam czeka już na niego policja.

Codziennie zachowanie TsutomuMiyazaki nie budziło żadnych zastrzeżeń. Posłuszny, oddany pracownik. Dobrze wychowany, spokojny obywatel okazał się największym w dziejach Japonii zbrodniarzem. Po zatrzymaniu Miyazakiego znaleziono w jego domu tysiące kaset wideo, w tym kaset z filmami pornograficznymi i filmami anime, które stały się inspiracją do popełnianych morderstw.

Podczas procesu morderca pozostawał spokojny, nie wyraził skruchy. Twierdził, że ofiary zabija „dla ich dobra”. Pomimo budzącego wątpliwości zachowania Tsutomu specjaliści orzekli o pełnej poczytalności sprawcy. Opinia publiczna nadal pogrążona w strachu przed wampirem domagała się kary śmierci. Taką właśnie karę orzekł też sąd. Społeczeństwo odetchnęło z ulgą.

NICOLAS CLAUX. Paryski opiekun zwłok [3,4, 9].

Charakterystyka wampira	
Klasyfikacja	Morderca
Data urodzenia	22 marca 1972
Charakterystyka	Kanibalizm, nekrofilia, satanizm
Liczba ofiar	>1
Charakterystyka ofiar	Mężczyzna, 34 lata
Data przestępstw	04 października 1994
Metoda morderstwa	Zastrzelenie
Miejsce zbrodni	Paryż, Francja
Data aresztowania	15 listopada 1994

Status	Winny. 05.1997r. skazany 12 lat pozbawienia wolności
Wyrok	Wykonany. Zwolniony przedterminowo.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.murderpedia.org

Kamerun. 22 marca 1972 rodzi się Nicolas Claux, syn francuskiego bankiera. Ze względu na charakter pracy ojca rodzina często przeprowadzała się. Kiedy Nico miał 5 lat rodzina przeprowadziła się do Londynu a dwa lata później osiedlili się w Paryżu. Nicolas Claux był zamkniętym w sobie dzieckiem. Miał niewielu przyjaciół, był jedynakiem. z tego powodu często nie miał się z kim bawić i zamknięty w swoim pokoju spędzał większość swojego dzieciństwa. Rodzice Niciego zdawali się zaspakając wszystkie potrzeby chłopca. Zapomnieli jednak o jednej: emocjonalnej. Chłód emocjonalny doznawany ze strony rodziców i brak więzi z nimi spowodował, że Nicolas nie potrafił wyrażać uczuć. Nieumiejętność ta doprowadziła Nicolasa do zainteresowań okultystycznych i fascynacji śmiercią. Szczególne zainteresowanie budziły u niego wampiry i wilkołaki.

Momentem przełomowym w życiu Clauxa była śmierć jego dziadka. Choć dziadek zmarł na raka mózgu mały Nico miał poczucie, że rodzice to właśnie jego obwiniają za śmierć dziadka. Obsesja na punkcie śmierci przybierała na sile. Rodzina Claux po raz kolejny przeprowadza się. Tym razem do Portugalii. Nico również tam nie znajduje przyjaciół. Samotność doprowadza go do nienawiści do wszystkich otaczających go ludzi. Zafascynowanie śmiercią ponownie przybiera na sile. Nico zgłębia wiedzę dotyczącą kostnic, obrzędów pogrzebowych i cmentarzy.

Mija kilka lat. Nico wraca do Paryża, gdzie zamieszkuje wraz z ojcem. Niecodzienne fascynacje skupiają się na nekropoliach. Szczególne zainteresowanie wzbudzają mauzolea. Fantazje przybierają na sile. Nico plądruje groby, bezceści zwłoki. Czyny to regularnie, z coraz większą intensywnością.

Nico dorasta. Jako dwudziestolatek trafia do wojska. Tam uczy się obsługi broni palnej. Umiejętność tą wykorzysta kilka lat później mordując swoją ofiarę. Zanim jednak dopuści się morderstwa swoje wynaturzone fantazje będzie zaspokajał inaczej. Służba w wojsku wydawała się Nicolasowi nudna znalazł więc pracę w szpitalu dziecięcym, tam odkrył fascynację „świeżymi trupami”, szybko jednak zmienił miejsce pracy. Podjął pracę w szpitalu Saint Joseph. Pracował, jako asystent w kostnicy. Do jego zadań należało przygotowywanie zwłok do zabiegów oraz zaszywanie ciał po zabiegach prowadzonych przez patologa. Tak opisywał swoją pracę: *Po autopsji często zostawiałem sam z ciałem, aby je pozszywać, co było moją specjalnością. Wtedy zacząłem zjadać paski mięśni z tych ciał. Właśnie o tym marzyłem przez całe życie. Kiedyś rozmawiałem z pewnym rzeźnikiem, który powiedział mi, że mięso jest lepsze po trzech lub czterech dniach od śmierci. Czasami zabierałem wybrane kawałki mięsa do domu, aby je ugotować, ale szczerze mówiąc bardziej smakowały mi surowe. Duże mięśnie ud i pleców były bardzo dobre, ale piersi mi nie smakowały,*

ponieważ zazwyczaj pokrywało je dużo tłuszczu [4]. Tak rozpoczęła się przygoda Nicolasa z kanibalizmem. Nie jest to jednak koniec mrocznej historii. Drugie zawodowe zadanie Nicolasa polegało na pełnieniu zadań pielęgniarza, w tym transportowaniu krwi do szpitala z banku krwi. Właśnie wtedy do głosu dochodzą wampirze rządze. Nico kradnie woreczki z krwią po to by po schłodzeniu w domowej lodówce przyrządzić orzeźwiający, napój.

Łatwy dostęp do ciał sprawił, że Nicolaus zaczął poszukiwać nowych wrażeń. Rankiem 4 października 1994 roku w umyśle Nicolasa rodzi się kolejna fantazja. Pragnie własnoręcznie uśmiercić swój przyszły posiłek. Swojej ofiary poszukuje korzystając ze swego rodzaju ówczesnego portalu społecznego. Upatruje swoją ofiarę – homoseksualistę o imieniu Thierry. Rozmawiają o sadomasochizmie. Umawiają się na spotkanie. Nicolaus nie zamierza jednak uprawiać z nim seksu. Gdy tylko dociera na miejsce, a w drzwiach staje Thierry wyciąga broń i strzela. Tak później opisuje wydarzenia z tamtego jesienno-go dnia: *Otworzył i gdy wszedłem do środka, a on jeszcze zamykał drzwi, wyciągnąłem broń. Odwrócił się i zobaczył pistolet wycelowany prosto w jego oko. Po chwili nacisnąłem spust, a on upadł na podłogę, nie wydając z siebie żadnego dźwięku. To wszystko było bardzo dziwne. Działo się jak w zwolnionym tempie. Zobaczyłem, że krwawi. Rozejrzałem się trochę po jego mieszkaniu. Kiedy wróciłem na miejsce, gdzie leżał, zauważyłem, że dalej się rusza i bardzo głośno oddycha, więc strzeliłem ponownie - w tył głowy. Ciągle żył, więc strzeliłem jeszcze kilka razy, chociaż tak naprawdę myślałem, że pierwszy strzał go zabije. Następnie udałem się do kuchni, gdzie znalazłem ciasteczka, które zjadłem siedząc w rogu pokoju i patrząc na Thierry'ego. Gdy skończyłem, postanowiłem szybko stamtąd uciec i dla pewności strzeliłem mu jeszcze raz w plecy. Na koniec rozbiłem mu jakąś doniczkę na głowie[4].*

Ciało ofiary pozostało w mieszkaniu nieodkryte przez kilka dni, kiedy to odkryli je rodzice Thierrego. Przybyli na miejsce zdarzenia policjanci uznali, że do morderstwa doszło na tle seksualnym. Mylili się. Dla Nico nie miało, bowiem znaczenia płeć, wiek, rasa czy orientacja seksualna ofiary. Liczyło się jedno – uśmiercenie. Dodatkowo Nico zabrał ofierze m.in. książeczkę czekową i prawo jazdy, co okazało się sporym błędem. Wpadł próbując wypłacić środki z konta ofiary. Choć początkowo udało mu się uciec, to po prawie miesięcznej obławie aresztowano sprawcę.

Claux'a badał szereg specjalistów z zakresu psychiatrii i psychologii. Choć stwierdzili oni u Nico nekrofilii oraz sadyzm seksualny to nie było podstaw, aby stwierdzić u niego brak kontroli nad czynami. Początkowe tłumaczenia Nico jakoby do zbrodni doszło na tle rabunkowym sprawiło, że psychiatrzy zdiagnozowali częściową niepoczytalność. To jednak nie miało w tej sprawie żadnego znaczenia. Ławnicy nie dali się zwieść. Fotografie z miejsca zdarzenia oraz mieszkania sprawcy utwierdziły ich w przekonaniu o jego winie. Nicolaus Claux został skazany za morderstwo z premedytacją, rozbój z bronią w rękę oraz profanowanie grobów.

KAROL KOT. Żądny tortur pupilek z Krakowa [5-12].

Charakterystyka wampira	
Klasyfikacja	Morderca
Data urodzenia	18.12.1946
Charakterystyka	Sadysta, nożownik
Liczba ofiar	2
Charakterystyka ofiar	Kobieta 77 lat, chłopiec 11 lat
Data przestępstw	29.09.1964; 13.02.1966
Metoda morderstwa	Dźgnięcie nożem
Miejsce zbrodni	Kraków, Polska
Data aresztowania	12.07.1966
Status	Winny. 14.07.1967r. skazany na śmierć
Wyrok	16.05.1968 stracony przez powieszenie

Zródło: Opracowanie własne na podstawie www.murderpedia.org

18 grudnia 1946 w zamożnej, inteligenckiej rodzinie na świat przychodzi mały Karolek. Rodzice Karola zaspakajali niemal każdą potrzebę materialną pierworodnego. Mimo zaspokojenia wszelkich pragnień, jakie wyrażał, już od wczesnych lat dziecięcych wykazywał specyficzne zainteresowania. Jako kilkuletni chłopiec dręczył zwierzęta. Podczas wakacyjnych wyjazdów na wieś stał się atrakcją wśród tamtejszych rzeźników. Dziwaczny mały Karol chętnie uczestniczył w uboju cieląt, po czym ze smakiem wypijał ich ciepłą jeszcze krew.

Młodsza o osiem lat siostra również była obiektem sadystycznych działań Kota. Bita i dręczona psychicznie była doskonałym obiektem do wyładowania frustracji. Frustracja w Karolu rodziła się w wyniku niepowodzeń, jakie spotykały go w życiu codziennym: czy to w szkole czy później, na strzelnicy.

Karol dorastał. Rozpoczął naukę w technikum. Tak opowiadał dziennikarzowi o swojej edukacji: *Matka nie pracowała, nie chodziłem do przedszkola. Łatwo zaliczyłem podstawówkę i startowałem do technikum łączności. Z braku miejsc nie zostałem jednak przyjęty. Długo nie mogłem tego zrozumieć. Potem zdawałem do technikum energetycznego na Loretańskiej. Przyjęli mnie. Chodziłem tam aż do zdania matury*[6]. Nieprzyjęcie do wymarzonej szkoły stało się pierwszą, dużą porażką Karola.

W szkole średniej zafascynował się strzelectwem. Szybko stał się pupilkiem trenera, który zaprowadził go na szczyt kariery strzeleckiej. Szybko awansował na zastępcę trenera zyskując ty samym dostęp do składu broni i amunicji, które jak mawiał Kot miały pozwolić mu „*wytluc cały Kraków*”. Fascynacja strzelectwem rozwijała się, z czasem ewoluowała. Karol zafascynował się i zaczął kolekcjonować noże. Rodzice nie szczędzili środków na zakup noży twierdząc iż to dobrze że ich syn ma jakieś zainteresowania.

Zainteresowania bronią palną oraz bronią białą nie były jedynymi, oryginalnymi zainteresowaniami Karola Kota. Fascynował się obozami koncentracyjnymi. *Marzyły mi się masowe mordy w komorach gazowych, łapanki, ćwiartowanie ludzi. Chciałem wymordować wszystkie kobiety*[6] opowiadał dziennikarzom o swoich fantazjach Kot. Jego drastyczne zainteresowania

przybrały na sile w szkole średniej. To właśnie w czasach technikum rozpoczął pierwsze próby uśmiercania ludzi. Zafascynowany chemią próbował otruć swoje ofiary arsenianem sodu⁵, bez skutku.

O swoich zainteresowaniach z lubością opowiadał: *interesowało mnie to, co służy na wojnie niszczeniu człowieka i jego dobrobytu, a więc: trucizny, noże, broń palna oraz sposoby ich najskuteczniejszego używania. Miałem sporą kolekcję noży : finki, noże sprężynowe, monTERSkie, rybackie i inne. Milicja zwinęła mi 17 sztuk. Należałem do sekcji strzeleckiej w klubie „Cracovia”. Byłem najlepszym strzelcem z kbks⁶ w Krakowie. Zbierałem atlasy medyczne i podręczniki z medycyny sądowej, studiowałem przebieg żył i umiejscowienie narządów, których rażenie powoduje nagłą śmierć*[6].

Ze względu na specyficzne zainteresowania nie miał wielu przyjaciół. Ufał jedynie starszej od siebie studentce Danucie. Tylko ona zdawała się rozumieć i dzielić jego zainteresowania. Kot zwierzył się Danucie opisując swoje sadystyczne pragnienia. Ta jednak nie dała wiary wyznaniom przyjaciela. Zdaje się, że to właśnie ta niewiara uratowała ją przed śmiercią. Danuta miała być pierwszą ofiarą Kota. Kiedy Kot przyłożył Danucie nóż do gardła ta roześmiała się zbijając z pantaląku oprawcę. Zaleciła mu wizytę u psychiatry, Kot jednak nie skorzystał z rady. Rozpoczął przygotowania do następnego ataku.

Na miejsce pierwszego ataku Kot wybrał kościół. Udając pogrążonego w modlitwie wzbudza zainteresowanie Heleny. Kiedy ta zbliżyła się do nieznanego młodzieńca Kot zadaje cios bagnetem w okolice serca, po czym pośpiesznie ucieka, nie bacząc na stan ofiary. Szybka ucieczka Kota była podyktowana nieumiejętnością odroczenia zaspokojenia potrzeb choć na chwilę. Kot pragnął natychmiast zliżać krew z ostrza. To ocaliło życie ofiary, której udało się dotrzeć do domu i uzyskać pomoc. Jedynym elementem mogącym ułatwić identyfikację sprawcy jaki zapamiętała ofiara była charakterystyczna naszywka oznaczająca ucznia technikum.

Żądze Kota nie zostały zaspokojone. Planował kolejny atak. Na cel wybrał starszą kobietę. W cztery dni po pierwszym ataku, zaatakował ponownie, tym razem w kamienicy, w której mieszkała ofiara. Kot wypatrzył swoją ofiarę na przystanku tramwajowym, po czym podążył za nią do jej domu. Ugodził nożem ofiarę u progu jej mieszkania, ta spadła ze schodów. Kot przekonany że ofiara nie żyje szybko zbiegł. Ofiara jednak przeżyła. w Karolu narastała frustracja, zwłaszcza, że po powrocie do mieszkania okazało się, że nóż, którym dźgnął ofiarę nie nosi śladów krwi.

Aby rozładować frustrację Kot znowu atakuje. Tym razem ze śmiertelnym skutkiem. Kot krążył po mieście od wczesnych godzin porannych. Brakowało mu jednak konkretnego planu. Mijając jeden z krakowskich kościołów ujrzał wchodzącą doń kobietę. Działał szybko. Ugodził w plecy starszą kobietę. Cios był tym razem śmiertelny. Tuż przed śmiercią kobieta zdołała przekazać

5 Arsenian sodu – nieorganiczny związek chemiczny. Silnie toksyczna, rakotwórcza sól sodowa kwasu arsenawego. Powoduje drgawki, paraliż, śpiączkę. Uszkadza nerki i wątrobę.

6 Karabinek sportowy o małym kalibrze, wykorzystywany do szkolenia żołnierzy

zakonnicy, że zaatakował ją młody człowiek. W czasie, gdy ofiara konała, „wampir z Krakowa” jak okrzyknęła go prasa, zlizywał krew z noża ukrywając się w pobliskiej bramie.

Uśmiercenie kobiety zdało się zaspokoić krwawe żądze Karola Kota. „Zawiesił” swoje działania na bez mała półtora roku. Krwiożercza żądze w Kocie jednak nie umarły ale pozostawały przez ten czas w uśpieniu po to by przebudzić się rankiem 13 lutego 1966 roku. Kot wyszedł z domu z zamiarem zamordowania „kogoś”. Znowu bez planu, znowu wypatrując przypadkowej ofiary. Na miejsce zbrodni Kot wybrał Kopiec Kościuszki – wiedział, że tam nie trudno o potencjalną ofiarę. Z oddali dostrzegł małego chłopca. Pod pretekstem rozmowy Kot usypia czujność chłopca. Zadaje 11 ciosów nożem. Chłopiec ginie na miejscu. Choć w zabójstwo Kot włożył ogromne ilości agresji to zrobił to niezwykle dyskretnie. Nikt nie widział zdarzenia. Nie było żadnych świadków. Kot znowu triumfował. W Krakowie zapanowała psychoza strachu.

W dwa miesiące później ranił jeszcze siedmioletnią dziewczynkę. Sprawa Kota była priorytetową sprawą dla milicji. Sprawa ta przysporzyła milicji wiele problemów. Mimo wielokrotnych apeli do potencjalnych świadków zdarzeń, nie było żadnego odzewu. Przypadkowy wybór ofiar dodatkowo utrudniał dotarcie do sprawcy. Jedynym z niewielu elementów łączących zbrodnie był sposób ataku – ugodzenie nożem w plecy. Niemoc milicji wyraźnie cieszyły Kota. Wampir z Krakowa był tak zuchwały, że chwalił się swoimi dokonaniem znajomym. Rozmawiał również z Danusią. To ona zaniepokojona opowieścią Kota zgłosiła się na posterunek milicji. Kot został zatrzymany. Zatrzymano go pierwszego czerwca, tuż po zdanej maturze. Miała to być gwarancja pełnej poczytalności Kota. Oskarżono go o dwa zabójstwa, 4 usiłowania morderstwa, 6 usiłowań otruc oraz 4 próby podpalenia. opinia publiczna domagała się bezwarunkowej kary śmierci. Taki też wyrok otrzymał Kot.

ZAMIAST PODSUMOWANIA. Różni, ale tacy sami

Przedstawione powyżej przypadki trzech morderców są niewątpliwie różne. Osadzone w innych realiach, charakteryzujące się różnymi sposobami działania. Mają jednak pewne cechy wspólne.

Przytoczeni mordercy pochodzą z różnych kultur. Tej dobrze nam znanej – europejskiej, jak i tej trudnej do zrozumienia kultury japońskiej. Działali też w różnych systemach politycznych. Szczególnie ciekawy wydaje się tutaj przypadek Kota działającego w czasach komunistycznych, które jak się zdaje pozwalały mu unikać aresztowania. Mimo apeli policyjnych, obywatele odpowiadali na nie niechętnie gdyż prywatna inicjatywa i współpraca z Milicją nie była dobrze spostrzegana.

Kolejnym elementem różniącym omawianych wampirów była metoda zabijania. Uduszenie, zastrzelenie, ugodzeniem to trzy pozornie różne i odległe metody uśmiercania. Wszystkie te metody były odzwierciedleniem zainteresowań oprawców. Głęboko zakorzenione pasje i zainteresowania morderców z czasem przeradzały się w fantazje i pragnienie ich realizacji w rzeczywistości.

Morderców różnił też wiek. Mieli odpowiednio 26, 22, 18 lat w chwili

pierwszych ataków przemocy. To jednak znowu różnica pozorna. Wiek ten to, bowiem okres tzw. młodej dorosłości, kiedy to następuje stabilizacja własnej tożsamości i pogłębienie aktywności takich jak praca i zainteresowania. To właśnie pogłębiające się zainteresowania wysuwają się na pierwszy plan w przedstawionych przypadkach.

Moją uwagę przyciągają jednak głównie te oczywiste podobieństwa. Takim podobieństwem wydaje się być dzieciństwo zbrodniarzy. Wszyscy mili zabezpieczone wszelkie potrzeby materialne, często ze sporym naddatkiem. Brakowało im jednak czegoś ważniejszego. Miłości i akceptacji ze strony rodziny i przyjaciół.

Poszukując substytutu miłości i akceptacji pogrążali się w swoich zainteresowaniach i pasjach. Błądzili w nierealnym świecie fantazji, które z czasem zaczęły mieszać się z rzeczywistością. Nierozumiani, pozbawieni umiejętności wyrażania uczuć, z wypaczoną wizją świata i wynaturzonymi, przez niezaspokojone podstawowe potrzeby, pragnieniami zaspokajają swoje rządze w sposób nieakceptowany przez społeczeństwo. Torturują i zabijają, aby zrekompensować brak czułości z dzieciństwa. Dodatkowo często towarzyszą im choroby psychiczne i urojenia, które czynią ich prawdziwymi bestiami w ludzkiej skórze – „wampirami z parasolem”.

Netografia

- [1] <http://murderpedia.org/male/M/m/miyazaki-tsutomu.htm>
 - [2] http://en.wikipedia.org/wiki/Tsutomu_Miyazaki
 - [3] <http://murderpedia.org/male/C/c/claux-nicolas.htm>
 - [4] <http://killer.radom.net/~sermord/New/zbrodnia.php-dzial=mordercy&dane=ClauxNicolas.htm>
 - [5] <http://murderpedia.org/male/K/k/kot-karol.htm>
 - [6] <http://killer.radom.net/~sermord/New/zbrodnia.php-dzial=mordercy&dane=KotKarol.htm>
 - [7] [http://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Kot_\(morderca\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Kot_(morderca))
 - [8] http://en.wikipedia.org/wiki/Karol_Kot
- FILMOGRAFIA:
- [9] Okrutni ludzie. Kanibale i wampiry. Discovery Chanel, 2007
 - [10] Seryjni mordercy. Był sobie chłopiec – Karol Kot, Discovery Chanel, 2008
- UTWORY MUZYCZNE:
- [11] Five Wounds – „Karol Kot”
 - [12] Świetliki – „Karol Kot”

WSPÓLCZESNE ZMAGANIA I PROBLEMY PEDAGOGIKI POD KĄTEM KONCEPCJI NAUKI I WYCHOWANIA

Klecha Marek,

*Inżynier, Student Politechniki Rzeszowskiej
im. Ignacego Łukasiewicza w Rzeszowie
marekklecha95@gmail.com*

Wstęp

Pedagogika w wielu krajach jest traktowana jako dyscyplina nauki która zajmuje się badaniem szeroko rozumianych procesów edukacyjnych. W niektórych państwach natomiast nie jest ona wyróżniana wprost, lecz korzysta się tam z pojęcia badań edukacyjnych lub nauk o edukacji. W pierwszym przypadku zadaniem pedagogiki jest opis i analiza procesów edukacyjnych, w drugim natomiast projektowanie i wdrażanie określonych oddziaływań wychowawczych. Skutkiem takiego podziału jest odróżnienie edukacji ujmowanej jako fakt od edukacji ujmowanej jako zadanie[4,10].

O pedagogice często zamiennie mówi się: edukacja, kształcenie, wychowanie, z tego względu, iż te terminy, rozumiane szeroko, są bliskoznaczne. Rozumie się przez nie ogół warunków, procesów i działań pomagających w rozwoju jednostki ku pełnym jej możliwościom oraz wspomagających osiągnięcie przez nią poprawnej postawy i aktywności na rzecz dobra wspólnego[9].

Pedagogika spotyka się z licznymi przeciwnościami. Można określić te problemy jako trudności wychowawcze, rozumie się przez nie niewielkie wykroczenia typulenistwo, nieposłuszeństwo, upór, lękliwość. Czasami jednak tym terminem określa się równieżniepożądane zmiany w osobowości, wady charakteru, sprzecznywobec norm moralnych, społecznych i prawnych, a także różnego typu nerwice, psychopatie i zaburzenia na podłożu organicznym[9].

Bardzo istotne w pedagogice jest pojęcie osobowości. Z punktu widzenia pedagogiki istnieją trzy jej koncepcje:

-Koncepcja natywistyczna –czynniki wrodzone, instynkty, popędy warunkują osobowość człowieka. Zwolennicy twierdzą, że człowiek posiada osobowość zakodowaną w genach, a więc nic nie jest w stanie jej zmienić.

-Determinizm socjologiczny –zakłada, że o osobowości człowieka decyduje środowisko, w którym się znajduje. Oznacza to że wpływy środowiskowe są głównym czynnikiem kształtowania osobowości.

- Koncepcja konwergencji – połączenie dwóch poprzednich. Uznaje, że o osobowości człowieka decydują zarówno czynniki genetyczne, wrodzone jak i środowiskowe (zewnętrzne) [4].

Společne funkcje pedagogiki:

-Diagnostyczna– polega na gromadzeniu wiedzy o tym co jest, lub co było w obiektywnej rzeczywistości, polega na stwierdzeniu jej obiektywnego stanu.

-Progностyczna – polega na określeniu dzięki poznanyim zjawiskom przyszłego

kierunku ich rozwoju.

-Instrumentalno-techniczna – polega na dostarczaniu wiedzy o tym jak realizować zamierzone cele.

-Humanistyczna – zezwala na zaspokojenie potrzeb człowieka w dziedzinie jego dążeń do poznania obiektywnej rzeczywistości [5].

Koncepcje pedagogiczne

Od najdawniejszych czasów stosuje się przeróżne metody wychowania, z których część z biegiem czasu się zmienia, a część zanika. Tworzono więc koncepcje pedagogiczne, czyli tzw. spójne programy pracy wychowawczej, które mają na celu ulepszenie nauczania szkolnego jak i pozaszkolnego.

Koncepcja pedagogiczna Janusza Korczaka opiera się na bezwzględnym przestrzeganiu niezbywalnych praw. Głównie odnosi się to do prawa do szacunku, aczkolwiek istotne jest również prawo do tego, aby było tym kim jest, prawo do radosnego dzieciństwa, prawo do współdecydowania o własnym losie, jak również prawo do niepowodzeń i łez, a także do posiadania rzeczy i tajemnic. Wprowadzał on w życie takie projekty jak sąd koleżeński czy też sejm dziecięcy, który stanowił najwyższą instancję samorządową.

Koncepcja pedagogiczna Aleksandra Kamińskiego stanowi przede wszystkim udaną próbę wskazania możliwości wykorzystania doświadczenia z harcerstwa w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Autor twierdził, że nawet „najlepsza metoda w rękach człowieka obojętnego lub niezdolnego nic nie daje, gorzej – daje wyniki opłakane. Skuteczność procesu dydaktyczno-wychowawczego zależy więc w głównej mierze od osobowości nauczyciela której siła oddziaływania [...] jest proporcjonalna do jego życzliwości wobec uczniów i przywiązania do pracy”.

Koncepcja pedagogiczna Celestyna Freineta w literaturze występuje pod nazwą „Nowoczesna Szkoła Francuska Technik Freineta”. Jej założenia zawdzięczamy głównie bezpośredniemu doświadczeniu pedagogicznemu, które zdobył w niewielkiej szkole podstawowej zbudowanej kosztem wielu własnych wyrzeczeń. Osobliwość tej koncepcji polega na zdecydowanym sprzeciwieniu się tradycyjnym metodom nauczania i wychowania, czyli tak zwanych technikach szkolnych. Freinet skupiał się na swobodnej ekspresji, to przede wszystkim komunikowanie innym własnych uczuć.

Koncepcja pedagogiczna Aleksandra S. Neilla, u jej podstaw leży przekonanie, że dziecko jest dobre z natury i ma wszelkie dane, by być szczęśliwe. Każdy człowiek ma zakodowaną w sobie tendencję do moralnego dobra, dzięki której w warunkach swobody w procesie naturalnego dorastania wychodzi zwycięsko. Neil uważał, iż zapewnianie wychowankom szerokiego zakresu swobód, skutecznie wdraża ich do samodzielnych działań oraz przyzwyczajają do odpowiedzialności za własne działania, a tym samym zwiększa w nich zaufanie do samych siebie oraz poczucie tożsamości i niezależności.

Koncepcja pedagogiczna ks. Jana Bosko często jest nazywana systemem

zapobiegawczym. Jako główny cel przyświeca jej wielostronny rozwój młodzieży jako dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli. Realizuje się go tworząc środowisko wychowawcze charakteryzowane na „rodzinną atmosferę” zapobiegając deformującym doświadczeniom. Wysoko cenione jest tam prowadzenie dialogu, poszukiwanie prawdy i zabieganie o poprawne stosunki międzyludzkie.

Koncepcja pedagogiczna Wasyla A. Suchomlińskiego opiera się w dużym stopniu na kontakcie z naturą. Przyroda uznawana jest jako potężne źródło wrażeń, uczuć i myśli uczniów, a także ich ogólnej aktywności psychicznej, a ponad to wzmoczonego rozwoju myślenia. W myśl tej koncepcji organizowane są spotkania z przyrodą, których uczestnikami są głównie uczniowie klas początkowych, wycieczki te nazywane są jako tzw. wyprawy do źródeł żywej myśli i słowa. [2,3,7]

Struktura współczesnej pedagogiki

Struktura pedagogiki zaproponowana przez Karola Kotłowskiego jest stworzona wg kryterium metodologicznego odpowiadającego kolejnym etapom nauki rozwoju tej dyscypliny i określonego gromadzonym dorobkiem naukowym jej autorów. Stosując to kryterium pedagogikę można podzielić następująco:

- Pedagogika praktyczna – stworzona przez opis pojedynczych doświadczeń i prowadzania z bezpośredniej działalności dydaktyczno-wychowawczej. Patrząc z punktu widzenia nauki jej wartość jest kwestionowana, przykładowo Bogdan Suchodolski odmawia w pedagogice praktycznej statusu pedagogiki naukowej. Jego zdaniem może ona być jedynie potoczną refleksją nad wychowaniem.

- Pedagogika opisowa (zwana eksperymentalną) – zajmuje się ona uogólnieniem doświadczenia dydaktyczno-edukacyjnego, czy też formułuje swoje twierdzenia na podstawie badań eksperymentalnych. Posługuje się ona dwoma procedurami badawczymi: eksperymentalna i *ex post facto*. Badania prowadzone w ramach tak postrzeganej pedagogiki zmierzają do formułowania hipotez, twierdzeń i teorii, które odzwierciedlałyby złożone relacje wychowania z określonymi zjawiskami biologicznymi, kulturalnymi, psychologicznymi, socjologicznymi.

- Pedagogika normatywna – to pedagogika, która opierając się o różne źródła ustanawia ideały, cele i normy wychowania.

- Pedagogika ogólna – inaczej teoretyczna, która w oparciu o dorobek trzech powyższych tworzy spójną teorię rozwoju człowieka i uwarunkowań tego rozwoju korzystając z uogólniania zjawisk wychowawczych i poszukiwania najogólniejszych pojęć tzw. siatki pojęć, które określałyby całościowe procesy rozwoju człowieka [3,6].

Problemy pedagogiki

Celem wielu koncepcji pedagogicznych jest wpojenie uczniom właściwych wartości. Problematyka aksjologiczna tej tematyki przeplata się przez europejską myśl filozoficzną od Sokratesa po współczesność, sam termin upowszechnił się

dopiero w XX wieku. Określa się, że wartości są czymś, co pierwotne, trudne do określenia i zdefiniowania.

W naukach humanistycznych słowo wartość najczęściej odnosi się do tego, co ceni pojedynczy człowiek, czy też grupa społeczna i co uważane jest za ważne oraz w ten sposób przeżywane. Do wyróżnienia tego, co cenione, służą przeżycia i przekonania. W możliwości sprzeczności wynikającej z różnicy zdań między tym, co cenione i wartościowe tkwi kryterium słusznych i mylnych przekonań, chybionych oraz trafnych ocen jako naszych reakcji na wartości. Wartość określa wszystko to, co nie jest neutralne i obojętne, lecz jest cenne, istotne i doniosłe, a przez to stanowi cel ludzkich dążeń. Jest ważne także samo w sobie. Brak jednolitego metodologicznego podejścia do określania wartości stanowi istotną przeszkodę w bilansowaniu i porównywaniu badań z tego zakresu pod względem uzyskanych rezultatów[1,6].

Dalszymi problemami dotyczącymi wartości, a co za tym idzie pedagogiki są: wzrost przestępczości, handel bronią i narkotykami, terroryzm, dewiacje seksualne, inwazja sekt i ruchów pseudoreligijnych. Istotną przeszkodą, z którą zmagają się pedagogika jest również występowanie różnych znamion świadomości współczesnego człowieka. Najistotniejsze dają się sprowadzić do następujących punktów:

- Człowiek nie żyje już w kręgach społecznych, których wewnętrzna wartość gwarantowana jest wspólnotą wartości i norm.

- Odrzucenie pojedynczej opcji życiowej na rzecz pluralizmu.

- Wartości mają charakter indywidualny.

- Dotychczasowe powinności obowiązują w zależności od sytuacji, to co było tradycją utrwalone jest dziś niepewne, co oczywiste przestaje być oczywistym.

- Uznanie nieograniczonych możliwości, potrzeba uzasadnień braku zmiany.

- Mniejsze znaczenie presji życiowej społeczności na kształtowanie przekonań o człowieku, każdy samodzielnie decyduje, kim chce być, kim powinien być oraz o tym, co jest dla niego lepsze, a co gorsze.

- Stały niepokój egzystencjalny sprzyjający wzrostowi egocentryzmu, a samorealizacja dokonuje się kosztem innych ludzi czy środowiska ukazując prawdę o nim samym.

- Wybór staje się wewnętrznym przymusem.

- Człowiek sam decyduje o trwałości czy zmienności powiązań interpersonalnych.

- Podobieństwo doświadczeń, upodobań, ubioru, stylu życia wyznacza ramy społecznych powiązań.

- Człowiek nie jest świadom, czego chce, gdyż nie wie, czego powinien pragnąć.

- Jest rozdarty pomiędzy pragnieniem bycia wolnym, a zniewoleniem, samorealizacją, a wyobcowaniem[9].

System wartości dzisiejszej młodzieży nie ma oparcia w autorytetach. Jest

ona kształtowana przez mass media, kulturę „instant”, kryzysy rodziny i wciąż zwiększający rozpad więzi społecznych. Z tych względów, co raz to większego znaczenia nabiera wychowanie dzieci i młodzieży do wartości. Kondycja moralna społeczeństwa zależy od jakości sumień jego członków. Troska o kształtowanie prawych sumień dzieci i młodzieży należy nie tylko do nauczycieli i rodziców. Jest to złożony proces. Powinność ukazywania młodemu pokoleniu wartości kształtujących ich sumienie spoczywa na całym społeczeństwie[5].

Dla wielu jednym z najistotniejszych problemów pedagogicznych, z jakimi mamy styczność, jest wzbudzanie w człowieku pragnienia do samodzielnego kształcenia się i tworzenia. Odnosi się to zarówno do dziecka, jak i dorosłego. Obecna cywilizacja wnosi w nasze życie potrzebę samokształcenia, w pracy ważna jest możliwość realizacji oraz wzbudzanie potrzeby posiadania zainteresowań i rozwijania ich. Jesteśmy także zmuszeni do rozwijania umiejętności językowych, ceniona jest również nasza samorealizacja pod kątem wybranych celów. Nasze umiejętności i zaangażowanie świadczą o nas samych, o tak ważnym obecnie pędzie do nauki i zdobywaniu zarówno wszechstronnego, jak i specjalistycznego doświadczenia. Problemem jest motywacja do twórczego procesu kształtowania osobowości, zdobywania wiedzy, która może się nie tylko przydać, ale być przede wszystkim naszą dumą i powodem do szczęścia. Często, gdy człowiek kończy szkołę to w tym momencie wygasa jego pęd do wiedzy, o ile takowy w ogóle kiedykolwiek został rozbudzony. Chęć samorozwoju, wiedza i zainteresowania człowieka świadczą o jego wartości, zarówno jako pracownika, jak i jako osoby, znajomego, przyjaciela. Maslow twierdził, iż normalność znaczy tyle samo co wolność, dążenie do bycia szczęśliwym, a także samorealizacja. Ważne jest skupienie się na wnętrzu i rozbudzanie w sobie potrzeby obcowania z nauką i jej poznawania. Największą trudnością natomiast, jest wzbudzenie w sobie poczucia chęci spełniania, co świadczy o istocie kolejnej przeszkody pedagogiki [1,6].

Kolejnym problematycznym zagadnieniem jest trudność wychowania dzieci, w poczuciu ich własnej wolności oraz swobody podejmowania decyzji według własnej subiektywnej oceny, z jednoczesną ich świadomością skutków swojego postępowania i gotowością do poniesienia konsekwencji bez poczucia zniewolenia. W celu nauczania dzieci wolności dorośli sami powinni żyć jak ludzie wolni i wiedzieć czym jest wolność. Janusz Korczak uważał, że: „Nie możemy zmienić naszego życia dorosłych, bośmy sami wychowani w niewoli, nie możemy dać dziecku swobody dopóki samiśmy w kajdanach”, z kolei Hubertus von Schoenebeck zwraca uwagę na osobowość wychowawcy i jego osobistą wolność. „Chciałbym, aby ci dorośli pracowali zawodowo z dziećmi, aby byli to ci, którzy dobrze poznali samych siebie, którzy są w kontakcie z sobą, akceptują siebie”. A. S. Neill zwracał uwagę na niezrozumienie wśród nauczycieli odwiedzających jego szkołę „Zbyt wielu z nich przybywa z uczących karność szkół, w których oni sami są pozbawieni wolności, nawet do noszenia dzinsów. Widzą, jak zachowują się szczęśliwe, wolne dzieci, a potem wracają do swych ponurych zajęć i wbijają suche fakty w nie pragnące tego głowy” [7].

Istotną przeciwnością stawianą pedagogice jest również przekonanie wśród wielu ludzi, że pedagogika nic nie zmieni w naszym społeczeństwie. Związane jest to z małą liczbą ludności zaangażowaną w stosowanie się do pewnych zasad mających na celu zaszczepienie czegoś, co mogłoby pomóc pozostałym w dobrym kierunku. Stanowi to kolejny przykład tego jak dużą rolę we właściwym kształtowaniu osobowości ma otaczające społeczeństwo. Współcześnie determinizm osobowości ludzkiej ze względu na otoczenie jest większy niż kiedykolwiek [2,6].

Znaczną część pedagogiki zajmuje pedagogika pracy. Przyjęło się ją określać jako naukową subdyscyplinę, której przedmiotem badań naukowych są problemy wychowania przez pracę, jej różnorodne uwarunkowania, wpływ wychowawczy na jednostkę, znaczenie w kształceniu ogólnym, dostosowanie stanowiska pracy do człowieka, przystosowanie pracownika do warunków pracy itd. Centralnym problemem pedagogiki pracy jest kształcenie i wychowanie ludzi, a także przygotowanie ich do samokształcenia i samowychowania w pracy zawodowej. Pedagodzy społeczni głównie uwagę skupiają na problemach wzajemnej zależności zmieniającego się środowiska (np. postęp społeczny, upowszechnienie technologii informacyjnej) i członków społeczności – dzieci, młodzieży oraz dorosłych uczestników edukacji ustawicznej. Wielu ekspertów twierdzi, że przyczyną pogarszającej się jakości procesu wychowawczego są jedynie zmiany, będące efektem progresu cywilizacyjnego. Istnieje przekonanie, iż stanowią one naturalną konsekwencją przemian, dokonujących się w świecie na przestrzeni dziejów, a zatem należy je tylko zaakceptować. Jednym z najtrudniejszych zadań pedagoga społecznego jest określenie skali problemów i zagrożeń społecznych, z którymi od dłuższego czasu styka się on w obszarze życia społecznego. Rozważania tego typu są jednak znaczone piętnem subiektywizmu, gdyż dziedziny poznawcze aktywności pedagogicznej nie są precyzyjnie ujęte, bądź rygorystycznie wyznaczone. Występujące niejasności i skomplikowanie tematu utrudniają analizę, zmuszają teoretyka na dokonywanie wyborów według własnych wewnętrznych kryteriów [8,9].

Wnioski

Podsumowując rozważania na temat problemów pedagogiki dochodzi się do wniosku, że istnieje mnóstwo wszelakich trudności i przeciwności towarzyszących temu zagadnieniu. Problemy występują już w sytuacjach najbardziej przyziemnych typu, w jakim wieku dziecko powinno zacząć uczęszczać do szkoły, czy też jak rodzice je powinni traktować na co dzień. Wątpliwości i spory występują także w tym co jest najważniejsze w uczeniu się, czy przykładowo kontakt z naturą czy też zdobywanie wiedzy poprzez doświadczenia. Koncepcji pedagogicznych jest wiele, a także cały czas pojawiają się nowe, każda ma swoje plusy i minusy, co stanowi kolejny problem przy wyborze odpowiedniej. Następną trudnością jest to, iż wszyscy ludzie są odmienni i inaczej reagują na konkretne bodźce, skutkuje to trudnościami w wyborze właściwej metody kształtowania osobistości tudzież zdobywania wiedzy.

Przechodząc do problemów nieco mniej widocznych, czy też „nienamacalnych”, istotną trudnością jest już sam podział pedagogiki. Kryteriów podziału jest wiele co świadczy o obszerności zagadnienia, co więcej zakres tego zagadnienia wciąż się powiększa, a jak wiadomo każda część pedagogiki zмага się z innymi i coraz to nowymi problemami. Dla wielu pierwsze trudności towarzyszące temu zagadnieniu pojawiają się już na początku, a konkretnie w zdefiniowaniu pojęcia. Dla niektórych jest to opis i analiza procesów edukacyjnych, dla innych natomiast projektowanie i wdrażanie określonych oddziaływań wychowawczych. Przechodząc do konkluzji ze względu na zakres wiadomości ukrytych pod przykrywką pojęcia pedagogika, problemów jej towarzyszących jest mnóstwo od najbardziej przyziemnych po samą definicję tego słowa.

Bibliografia

- [1] Cichoń W.: *Wartości – człowiek – wychowanie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996
- [2] Denek K.: *Neodidagmata 29/30*. UAM Poznań 2008.
- [3] Faure E.: *Uczyć się aby być*. PWN, 1971
- [4] Okoń W.: *Nowy słownik pedagogiczny*. ŻAK, Warszawa 2004.
- [5] Opracowanie zbiorowe.: *Dylematy i perspektywy współczesnej pedagogiki społecznej. Wybrane problemy i kwestie społeczne w ujęciu podmiotowym*. Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Łódź 2015.
- [6] Palka S.: *Aktualne problemy pedagogiki teoretycznie i praktycznie zorientowanej*. MHP, Katowice 1993.
- [7] Neill A. S.: *Nowa Summerhill*, Zysk i S-ka, Poznań 1994
- [8] Wiatrowski Z.: *Podstawy pedagogiki pracy*. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2005.
- [9] Zarzecki L.: *Teoretyczne podstawy wychowania, Teoria i praktyka w zarysie*. KPSW, Jelenia Góra 2012.
- [10] <https://encyklopedia.pwn.pl>, (dostęp 15.08.2018).

ДВОАСПЕКТНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАНТОВОГО ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОГО ІДЕАЛІЗМУ

Мельник Володимир Володимирович
аспірант КНУ ім. Т. Шевченка
volodymir.melnyk@gmail.com
Науковий керівник –
д. філос. наук, проф. А. Л. Богачов

Історично першою, найбільш популярною і потужно представленою інтерпретацією Кантового трансцендентального ідеалізму є феноменалістична інтерпретація. Згідно із нею просторові предмети не є чимось об'єктивним, що існує незалежно від будь-якого суб'єкта, натомість

вони є лише нашими суб'єктивними уявленнями. Зрештою, саме такою була філософська позиція Дж. Берклі, і автори першої опублікованої рецензії на «Критику чистого розуму» (т.зв. Гьотінгенської рецензії) – Й. Федер і К. Гарве (1782 р.) – класифікували Кантовий трансценденталізм як посутньо суголософський основний теоретичний настановицього британського філософа.

Теза про те, що Кант посідає позицію суб'єктивізму (феноменалізму) стосовно питання про природу явищ, репрезентацій та об'єктивної реальності, стала ключовим мотивом для спроб «перевершити» Канта у подальшій традиції німецького ідеалізму. Власне кажучи, цей мотив продовжує бути предметом жвавих дискусій довкола концепції трансцендентального ідеалізму серед сучасних дослідників [2, р. 23-25].

У ХХ столітті феноменалістичне (або Беркліанське) тлумачення трансцендентального ідеалізму Канта пов'язано з іменем П. Стросона, який вважає, що ключові тези трансцендентального ідеалізму є помилковими [6, р. 16, 38-42, 253-273]. Однак Стросон стверджує, що основні аргументи «Критики чистого розуму» не є принципово залежними від тез трансцендентального ідеалізму і можуть бути реконструйовані незалежно від них.

У 60-х і 70-х роках ХХ ст. група дослідників, в деяких випадках у прямій опозиції до Стросона, розробила не-феноменалістичне, антиметафізичне прочитання трансцендентального ідеалізму – т.зв. двоаспектну інтерпретацію (серед них – Г. Елісон, Г. Берд, Г. Праус). Ці дослідники розглядають формулювання класичних проблем феноменалізму (особливо, проблеми емпіричної афектації) як доказ того, що позиція Канта від самого початку була неправильно витлумачена. Вони прагнули вберегти трансцендентальний ідеалізм від того, що вони вважали неконструктивним інтерпретативним підходом, захистити від критиків його філософську та логічну послідовність і продемонструвати, на протилегу Стросону, що основні аргументи «Критики чистого розуму» засновуються саме на тезах трансцендентального ідеалізму. Це було настільки ж історико-філософською апологетикою Кантівського трансцендентального ідеалізму, наскільки також інтерпретативно-екзегетичним проектом.

Основна теза двоаспектної інтерпретації полягає у тому, що проблеми феноменалістичного прочитання виникають внаслідок помилкового припущення, що явище та річ сама по собі є різними видами об'єктів. Натомість, прихильники двоаспектної інтерпретації стверджують, що відмінність між явищем та річчю самою по собі не є онтологічною відмінністю між двома видами об'єктів, а є відносною (adverbial) відмінністю між двома різними перспективами розгляду об'єктів: як речей самих по собі, або як явищ [4, S. 113-115].

Підставу для двоаспектної інтерпретації Кантового ідеалізму можемо віднайти в багатьох уривках «Критики чистого розуму», де Кант описує явище та річ саму по собі як два способи розгляду одного й того ж об'єкта:

«... одні й ті самі об'єкти можуть розглядатися з двох різних сторін: з

одного боку, як об'єкти чуття і розсуду в рамках досвіду, а з **іншого боку** – як об'єкти, які мисляться як такі (*diemanbloß denkt*), відносно ізольованого та спрагло до виходу за межі будь-якого досвіду розуму (*fürdieisolierteunüberErfahrungsgrenzehinausstrebendeVernunft*)» [3, S. 29].

«... слід зазначити, що навіть якщо ми не можемо пізнати об'єкти як речі самі по собі, ми, щонайменше, необхідно маємо можливість мислити про них як про речі самі по собі [3, S. 34].

Загальна характеристика цих уривків полягає у тому, що вони використовують один і той самий ланцюжок займенників для позначення як явищ, так і речей самих по собі. Цей граматичний аргумент дозволяє припустити, що *один і той самий* об'єкт може бути і явищем, і річчю самою по собі. Іншими словами, відмінність між явищем і річчю самою по собі не є відмінністю між двома або більше об'єктами, а відмінністю між двома різними аспектами, або способами розгляду, одного й того ж об'єкта. Відтак, розглядуваний об'єкт, наскільки він розглядається як явище, повинен відповідати апріорним формам споглядання і конституюватися як визначений у просторі та часі. З іншого боку, вважається, що, об'єкт може також розглядатися як не визначений відповідно до формпростору та часу.

Деякі прихильники двоаспектної інтерпретації вказують на більшу частоту таких уривків у «Пролегоменах», а також у другому виданні «Критики чистого розуму» порівняно із першим, як доказ того, що Кант, усвідомлюючи, що його розмежування двох сторін об'єкта змішується з розмежуванням двох різновидів об'єктів, намагається виправити ситуацію, підкреслюючи саме цей момент (Г. Елісон, Г. Праус).

Г. Праус зазначає, що в більшості випадків Кант використовує вираз «*Dinge (Sachen, Objecte, Gegenstände) an sich selbst*», а не більш короткий вигляд «*Dinge an sich*». Він стверджує, що «*an sich selbst*» функціонує тут як прислівник, з метою висловити імпліцитно присутнє тут за сенсом дієслово «розглядати» (*betrachten*). Він доходить висновку, що домінантне використання цих виразів вмотивоване скороченням виразу «речі, які розглядаються як такі, які є самі по собі» [4, р. 14-15].

Різні дослідники розуміють цю відмінність по-різному. Йдеться про основна різницю між епістемічною та метафізичною двоаспектними інтерпретаціями [1, р. 52].

В епістемічному прочитанні різниця між явищами та речами самі по собі є просто різницею точок зору: ми можемо розглядати об'єкти як предмети знання для дискурсивних суб'єктів пізнання, для яких умови пізнання задані просторово-часовими формами чуттєвості, і в цьому випадку ми розглядаємо об'єкти як *явища*; або ми можемо абстрагуватися від наших конкретних пізнавальних умов і розглядати об'єкти просто як об'єкти для розуму в цілому, і тоді ми розглядатимемо їх як *речі самі по собі*. Ключовим моментом для епістемічного прочитання є те, що розуміння трансцендентальної перспективи на об'єкти як речі самі по собі не є адекватним, якщо передбачається, що ця перспектива дає нам речі такими,

як вони є самі по собі. З точки зору прихильників епістемічної двоаспектної інтерпретації, ключове завдання трансцендентального ідеалізму полягає саме в тому, щоби позбутися хибного упередження про «погляд нізвідки», для якого можливо побачити речі, як вони є самі по собі.

Навпаки, прихильники метафізичної двоаспектної інтерпретації вважають, що ця відмінність має радше метафізичне значення. Вони інтерпретують розрізнення явища та речі самої по собі як метафізичну відмінність між двома різними класами властивостей, що їх мають об'єкти. Наприклад, зовнішні, реляційні властивості та внутрішні, присутні властивості цих об'єктів. Явища є об'єктами, які мають «емпіричні властивості» (наприклад, реляційні), тоді як речі самі по собі є тими самими об'єктами, але які є носіями «ноуменальних», «не-емпіричних» внутрішніх властивостей [5, S. 167-178].

Феноменалістична інтерпретація трансцендентального ідеалізму мала значний вплив не тільки серед сучасників Канта, але і для наступних поколінь дослідників. Порушені ними проблеми, які визнавались нерозв'язними в межах Кантової теорії, вважалися достатнім доказом того, що сама позиція Канта є непослідовною. Однак, як ми могли побачити в ході дослідження, існує ряд альтернативних інтерпретацій, які залишають дискусію довкола ключових тез Кантового трансцендентального ідеалізму відкритою.

Список літератури:

1. Allison H. E. Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense / Henry Edward Allison. – New Haven: Yale University Press, 2004. – 537 p.
2. Ameriks K. Kant's Transcendental Deduction as a Regressive Argument / Karl Ameriks // Kant-Studien, 69. – p. 273–287.
3. Kant I. Kritik der reinen Vernunft // Sämtliche Werke / Immanuel Kant. - Bd 1. – Leipzig: Meiner, 1919. – 861 S.
4. Prauss G. Kant und das Problem der Dinge an Sich / Gerold Prauss. – Bonn: Bouvier Verlag, 1974. – 238 S.
5. Rosefeldt T. Dinge an sich und sekundäre Qualitäten / Tobias Rosefeldt // Kant in der Gegenwart [hrsg. von J. Stolzenberg]. – Berlin, New York: de Gruyter, 2007. – S. 167-209.
6. Strawson P. F. The Bounds of Sense: An Essay on Kant's Critique of Pure Reason / Peter Frederic Strawson, London: Methuen, 1966. – 296 p.

NOWOCZESNE KONCEPCJE MOTYWACJI POZAFINANSOWEJ

Ober Józef,
*Adiunkt na Wydziale Organizacji
i Zarządzania Politechniki Śląskiej*
Jozef.Ober@polsl.pl
Tomczak Klaudia

Streszczenie. Artykuł ma na celu przedstawienie współczesnych koncepcji motywacji pozafinansowej. Na początku scharakteryzowano pojęcie motywacji pozafinansowej i omówiono korzyści z jej stosowania. Dalej podano przykłady badań nt. motywacji oraz omówiono systemy motywacji pozafinansowej, ze szczególnym uwzględnieniem nowych koncepcji, w tym motywacji 3.0.

Słowa kluczowe: motywacja pozafinansowa, system motywacyjny, motywatory, benefity.

Key words: non-financial motivation, motivation system, motivators, benefits.

1. Wprowadzenie

Istotą motywacji jest możliwość oddziaływania na zachowania innych ludzi. Samo słowo motywacja pochodzi od słowa *motus* oznaczającego wprawianie czegoś w ruch, wpływanie na kogoś, pobudzanie do działania. W zarządzaniu motywowanie stanowi jedną z podstawowych funkcji regulujących zachowanie ludzi tak, aby swoim działaniem przyczyniali się do osiągnięcia celów organizacji. W literaturze istnieje jednak wiele aspektów tego procesu, które zostaną omówione w niniejszym artykule.

Możemy wyróżnić dwa podstawowe rodzaje motywacji ze względu na korzyści dla pracownika. Pierwszym jest motywowanie przez płacę, czyli oddziaływanie na pracowników za pomocą motywatorów materialnych (pieniężnych i rzeczowych). Drugi natomiast, będący tematem niniejszego artykułu to oddziaływanie pozapłacowe czyli, np. planowanie kariery zawodowych, tworzenie odpowiedniego klimatu (kultury) organizacyjnego, dopasowanie treści pracy do pracowników, autonomia w realizacji zadań, status społeczny, czy styl kierowania.

2. Pojęcie i rodzaje motywacji pozafinansowej

Przez motywację pozafinansową w naukach o zarządzaniu rozumie się „siłę poruszającą i ukierunkowującą zachowanie pracownika w celu osiągnięcia wyznaczonych celów lub większej produktywności, która nie jest wywołana przez czynniki finansowe” [9, s. 69]. W psychologii definiowana jest natomiast jako „wszelkie mechanizmy odpowiedzialne za uruchomienie, podtrzymanie i zakończenie zachowania”. W literaturze zarówno z zakresu psychologii, jak i związanej z zarządzaniem mechanizmy motywacyjne są bardzo ściśle powiązane z osiągnięciami. Odnosząc się do definicji z zakresu nauk o zarządzaniu osiągnięcie to efekt pewnej siły (czynniki zewnętrzne i wewnętrzne), która wpływa na pracowników. Natomiast definicja psychologiczna wskazuje na to,

że każde „wypracowane” osiągnięcie zostało z jakiegoś powodu rozpoczęte (uruchomienie), praca nad nim była kontynuowana (podtrzymanie) i wreszcie ukończona (zakończenie).

Motywatory pozapłacowe można podzielić na materialne i niematerialne. Do motywatorów materialnych (nie mających związku z wynagrodzeniem) należą: świadczenia o charakterze socjalnym, np., wczasy, wycieczki, festyny, przyjęcia okazjonalne, ubezpieczenia, np. na życie, wszelkie dofinansowanie do rozwoju zawodowego pracownika (szkolenia, studia podyplomowe), opieka medyczna oraz takie benefity jak samochód służbowy czy telefon komórkowy. Motywatory niematerialne można podzielić natomiast na trzy grupy: o charakterze organizacyjnym (awans, władza, autonomia, dostęp do informacji, ciekawa, kreatywna praca, elastyczny czas pracy); o charakterze psychologicznym (pochwały, wyróżnienia, praca w firmie o „wysokim prestiżu”, praca w „dobrym zespole”, silne związki nieformalne, dobra komunikacja, samorealizacja, pewność zatrudnienia); oraz o charakterze technicznym (nowoczesne technologie i ich opanowanie zwiększające kompetencje pracownika, bezpieczeństwo pracy, dobre warunki i standardy pracy [6, s. 68-69]).

Ze względu na możliwość oddziaływania na pracownika przez organizację można wyróżnić: motywatory inicjatywne, niezależne od wyników pracy oraz zależne od jej wyników. Pierwsza grupa motywatorów skłania pracownika do zainteresowania się pracą w danej organizacji i na danym stanowisku. Można do niej zaliczyć względną stabilność zatrudnienia, regulowany lub nienormowany czas pracy, możliwość rozwoju zawodowego, prestiż pracy, gwarantowane świadczenia socjalne lub inne korzyści gwarantowane przez prawo, np. wcześniejsza emerytura, chęć usamodzielnienia się, tradycje rodzinne itp. Wynikają one z ogólnych uwarunkowań instytucjonalnych oraz indywidualnych motywów jednostki. Druga grupa motywatorów to motywatory niezależne od wyników pracy. Przeznaczone są one dla wszystkich pracowników lub związanych z konkretnym stanowiskiem. Mogą wpływać na przywiązanie pracowników do organizacji, satysfakcję z pracy, integrację wewnątrzzakładową, identyfikację z miejscem pracy i lojalność. Motywatory zależne od wyników pracy to składniki systemu motywacyjnego głównie o charakterze materialnym, powiązane z oceną bieżącą i okresową. Mają one duży wpływ na wzrost efektywności w organizacji [6, s. 88].

3. Przykłady stosowania motywacji pozafinansowej

Spektrum motywatorów pozafinansowych jest ogromne. Od tzw. „paczek na święta” dla dzieci pracowników do zagranicznych wycieczek w egzotyczne miejsca (incentive trips). Jednymi z najczęściej stosowanych benefitów pozapłacowych w Polsce są dofinansowania do opieki medycznej lub rekreacji, np. karnety na siłownię. Firmy mogą sprowadzać do siebie również różnych specjalistów u których pracownicy mogą np. zbadać wzrok lub słuch zupełnie za darmo. Coraz częściej pracownicy mogą skorzystać również z niektórych usług w miejscu pracy, np. opieka dla dziecka w czasie pracy (przykładowy żłobek), czy gabinet masażu. Wiele organizacji finansuje i utrzymuje firmowe

drużyny sportowe, które potem biorą udział w zawodach z drużynami z innych firm. Coraz częściej kładzie się również nacisk na zdrowy styl życia, np. dając pracownikom możliwość skorzystania z darmowych konsultacji dietetycznych czy ustalając jeden dzień w tygodniu jako dzień zdrowego odżywiania tzw. „Healthy Friday”. Częstą praktyką są również dofinansowania do wyjazdów wakacyjnych, wyprawki dla dzieci, biletów do kina lub teatru czy darmowe kursy i szkolenia, np. kursy językowe organizowane w godzinach pracy [2, s. 13].

Wg raportu organizacji Society for Human Resources (Employee Benefits Survey Report) wyróżnić można aż 273 typy benefitów pozapłacowych, które można podzielić na 8 grup. Są to: świadczenia prorodzinne (dodatkowy czas wolny na opiekę nad członkiem rodziny, elastyczny czas pracy pozwalający pogodzić życie rodzinne z zawodowym); mieszkaniowe (pokrywanie kosztów związanych ze zmianą miejsca zamieszkania lub czasowym przeniesieniem, kredyt hipoteczny); zdrowotne (ubezpieczenie stomatologiczne, program refundacji leków, finansowanie zajęć sportowych oraz programów dietetycznych); zawodowe (udział w kursach, seminariach, konferencjach czy wyjazdach studyjnych, koła zainteresowań, sekcje sportowe); finansowe (plany emerytalne, miejsce na parking, dokszałcanie); związane z podróżami służbowymi (hotele o podwyższonym standardzie, ubezpieczenie od wypadków podróży, miejsce parkingowe); urlopowe (dofinansowanie do wczasów, karnety kolejowe, autobusowe czy lotnicze); pozostałe (pikniki firmowe, bilety na imprezy sportowe czy kulturalne, wyjazdy integracyjne, możliwość skorzystania z hali sportowej, basenu czy boiska itd.) [6, s. 95-96].

Ciekawe pomysły na pozapłacowe motywowanie pracowników zostały zawarte w książce „1001 sposobów na zwiększenie wydajności pracowników” autorstwa Kena Blancharda oraz Boba Nelsona. Autorzy podawali tam takie przykłady motywacji pozafinansowej jak: system nagród rocznych nazywanych imieniem najbardziej zasłużonego pracownika działu, nagroda przechodnia, która byłaby przekazywana przez „pierwszego” zwycięzcę „drugiemu”, jeśli ten pierwszy by uznał, że ktoś inny jest lepszy od niego; wykonywanie przez szefa części obowiązków pracownika (niezbyt lubiana); ogłoszenie danego dnia dniem tego właśnie pracownika z czym wiązałyby się różne przywileje, np. najlepsze miejsce parkingowe; kartki „post – it” z odręcznie napisanymi gratulacjami od szefa pozostawione w kilku miejscach w firmie; zaproszenie na kolację z szefem lub kimś znanym i lubianym przez pracownika; prezent związany z hobby pracownika, np. zestaw wędkarski; osobista wizyta lub telefon dyrektora lub prezesa firmy; subskrypcja czasopisma; rola gospodarza podczas wizyty ważnych gości; wypożyczenie sportowego samochodu - np. na jeden dzień; umycie samochodu przez szefa; sesja u znanego fotografa; wolny piątek [1, s. 11].

4. Postrzeżenie motywacji pozafinansowej w badaniach i raportach

Według najnowszego raportu European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions na temat motywacji pracowników za

najbardziej istotne dla pracowników jest nie wynagrodzenie ale atmosfera w pracy [11, WWW1]. Wynagrodzenie jest na drugim miejscu, a zaraz za nim są: okazywany szacunek, poczucie sensowności wykonywanych zadań, rodzaj pracy, równowaga między życiem, a pracą. Natomiast Wg raportu Society For Human Resource z 2017 roku - badania na temat zaangażowania i satysfakcji z pracy najważniejszy dla pracowników jest szacunek (na pierwszym miejscu). Na drugim miejscu tak jak w poprzednim badaniu jest wynagrodzenie. Następnie mamy takie aspekty pracy jak: zaufanie do pracowników, bezpieczeństwo, możliwość wykorzystywania swoich umiejętności i zdolności, inne benefity, stabilność firmy czy komunikacja między pracownikami a zarządem. Natomiast według Ogólnopolskiego Badania Motywacji z 2010 roku, w którym wzięło udział ponad trzy tysiące osób, przeprowadzonego przez firmę Sharky&Sharky Group pracownicy za najważniejsze w pracy wskazywali kolejno: terminowe wypłacanie wynagrodzenia, przyjazną atmosferę, sympatycznych i życzliwych współpracowników, dobry kontakt z przełożonym, poczucie bezpieczeństwa miejsca pracy, wysokie wynagrodzenie, estetyczne i ergonomiczne wyposażenie firmy, a na końcu bogaty pakiet socjalny [12, WWW2].

Kolejnym interesującym badaniem z zakresu motywacji pozafinansowej jest badanie Benefit Systems i HRNews z 2014 roku. Były to ogólnopolskie badania, o których wynikach można przeczytać w raporcie o nazwie „Motywacja – jak wyjść poza standard”. Zdaniem aż 61,5% biorących udział w badaniu pracowników, świadczenia pozapłacowe są bardzo istotne, niestety aż 75% ankietowanych oświadczyło, że „nie ma żadnego wpływu na wybór pozapłacowych dodatków oferowanych w ich miejscu pracy, a ich zdanie nie jest brane pod uwagę przy wyborze benefitów”. Ciekawe są różnice pomiędzy kobietami, a mężczyznami w badaniu. Z badania wynika, że dodatkowa opieka medyczna oraz możliwość podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych są dodatkami częściej wybieranymi przez kobiety. Również kobiety częściej wybierają elastyczne godziny pracy lub możliwość pracy z domu, korzystając m.in. z takich rozwiązań jak home office. Mężczyzn częściej motywuje możliwość awansu oraz dodatkowe premie finansowe [13, WWW3].

Inne badanie przygotowane przez firmę rekrutacyjną Grafton i Sodexo Benefits Rewards Services w raporcie o nazwie „Rynek Świadczeń 2016 oczami pracowników” ustaliło, że ponad 40% badanych zmieniając pracę zwraca uwagę nie tylko na pensję, ale i na ofertę dodatków pozapłacowych. Według tego samego badania co drugi pracownik zmieniłby pracę i przeniósł się do mniejszej firmy pod warunkiem otrzymania bogatszego pakietu dodatków pozapłacowych. Z badania również wynika, że zatrudnieni najczęściej chcieliby otrzymywać od pracodawców prywatną opiekę medyczną, dofinansowanie do kursów językowych, karty sportowe oraz możliwość pracy zdalnej. Wielu pracowników chętnie skorzystałoby z kart lunchowych oraz biletów na wydarzenia kulturalne. Dla pracowników ważne są również dodatkowe dni wolne oraz możliwość otrzymania dofinansowania dojazdów do pracy. Jednak oferta świadczeń pozapłacowych nieco się różni z oczekiwaniami pracowników. 97,6%

ankietowanych chciałoby mieć możliwość wybory dodatków pozapłacowych jednocześnie tylko 33% zadeklarowało, że taką możliwość otrzymuje. Jest to bardzo duża rozbieżność [14, WWW4].

Na poziom motywacji do pracy ma również wpływ ogólne zadowolenie z pracy. Jednym z większych badań, które miało na celu zbadanie poziomu zadowolenia pracowników na całym świecie było badanie o nazwie „Barometr Pracownika” przeprowadzone przez firmę badawczą IPSOS na zlecenie Edenred. [15, WWW5]. Badaniem zostało objętych ponad 14 tysięcy pracowników w 15 krajach na całym świecie (Belgii, Brazylii, Chile, Chin, Francji, Hiszpanii, Indii, Japonii, Meksyku, Niemiec, Polski, Turcji, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Włoch). Według tego badania 71% biorących w nim udział jest zadowolonych ze swojej pracy. Szczególnie wyróżniają się dwa kraje: Indie i Japonia. W pierwszym kraju odnotowano najwyższy poziom satysfakcji: 9 na 10 pracowników jest zadowolonych ze swojego samopoczucia (88%). Zupełnie odwrotnie wygląda sytuacja w Japonii. Zaledwie 44% mieszkańców tego kraju odczuwa zadowolenie z pracy. W Polsce natomiast zadowolonych z pracy jest 7 na 10 pracowników. Co daje nam trzecie miejsce w Europie. Wielu Polaków uważa swoją pracę za obowiązek i rutynę i aż połowa czuje się w niej zestresowana. [15, WWW5].

5. System motywacji pozafinansowej

Odpowiedni system motywacji pozafinansowej jest dostosowany do faktycznych potrzeb pracowników, a nagrody są w nim przyznawane za dobre wyniki w pracy czy zaangażowanie, np. podczas pracy przy projekcie. Przy budowaniu takiego systemu należy wziąć pod uwagę wiek, sytuację rodzinną, staż pracy, czy nawet płeć, co wynika z wcześniej przedstawionych wyników badań. Inne świadczenia będą interesować menedżerów, osoby posiadające dzieci czy młodych absolwentów dopiero wchodzących na rynek pracy. Należy również pytać o opinie pracowników, jakiego typu nagród oczekują i jakie wydają się dla nich najbardziej atrakcyjne. W tym celu najlepiej przeprowadzić badanie opinii pracowników. Ciekawym rozwiązaniem są również internetowe sklepy, w których pracownik wykupuje interesujące go produkty za punkty zdobyte w firmie czy karty podarunkowe, np. Sodexo na zakup różnych produktów. Należy pamiętać, że każdy pracownik ma inne potrzeby i oczekiwania w związku z tym lepiej stosować zróżnicowane rozwiązania odpowiadające preferencjom pracowników [3, s. 1-2].

Jednym z systemów motywacyjnych, który spełnia te oczekiwania jest system kafeteryjny, który pozwala na decydowanie przez pracowników jakie benefity chcą otrzymywać [6, s. 105-106]. Systemy te przypominają programy lojalnościowe, w których za określone punkty (tutaj wynikające z zaangażowania i kompetencji pracownika) pracownicy otrzymują nagrody. Przykładowa lista może zawierać: dodatkowe ubezpieczenie, opłatę czesnego za szkołę lub studia dziecka, bilet miesięczny lub talon paliwowy, opłatę szkoleń i kursów, opłatę za usługi medyczne dla pracownika lub członków jego rodziny, pokrycie opłat za kursy językowe. System taki powinno się wprowadzić zaczynając od

sondażu wśród pracowników badającego ich preferencje i potrzeby, następnie należy zaplanować budżet wraz z wyceną poszczególnych motywatorów, kolejnym krokiem jest ustalenie listy kafeterii dla każdej z grup pracowników, przedstawienie systemu pracownikom za pomocą wszystkich dostępnych kanałów komunikacji, a na koniec wdrożenie i monitorowanie systemu.

Inne ciekawe modele to Program Wynagrodzeń (Rewards Program), który zakłada istnienie w firmie funduszu nagród będącego w dyspozycji zarządzających [6, s. 107-108]. Nagrody mogą być przyznawane za ponadprzeciętne wyniki, pochwały od klientów czy wzięcie na siebie dodatkowych obowiązków. Ciekawą koncepcją jest również motywowanie pozapłacowe oparte na ofercie zintegrowanych usług finansowych (Employee Benefits). W jej skład mogą wchodzić takie usługi jak: grupowe ubezpieczenie na życie, programy emerytalne i oszczędnościowe, fundusze inwestycyjne, atrakcyjnie oprocentowane kredyty, itd. Pracodawcy mogą również korzystać z programów służących do podnoszenia kwalifikacji, kształtowania wiedzy, postaw, umiejętności (Training Programs), co również z pewnością zostanie docenione przez pracowników. Mogą zawierać się w nich dofinansowania do szkoleń, kursów studiów podyplomowych, udzielenie urlopu szkoleniowego, zwrot kosztów dojazdu, zakwaterowania i wyżywienia na szkoleniach czy pokrycie kosztów materiałów szkoleniowych. Na to również firma może wyznaczyć osobny fundusz.

6. Rola menedżera w motywacji pracowników

W procesie motywowania bardzo ważną rolę odgrywa bezpośredni przełożony. Umiejętność właściwego kształtowania oraz wzmocnienia motywacji do pracy jest głównym zadaniem bezpośrednich przełożonych. Przełożony współtworzy atmosferę w miejscu pracy. Na bieżąco ma możliwość obserwacji nastrojów i zachowań swoich podwładnych. Jest również głównym źródłem inspiracji dla pracowników oraz (może być) wzorem do naśladowania. Badania pokazują, że jeśli przełożony wykazuje się altruizmem (dba w większym stopniu o grupę niż o samego siebie) i traktuje pracowników sprawiedliwie, podwładni wykazują większe zaufanie, chęć do współpracy, lojalność, koleżeńskość, zaangażowanie czy produktywność. Ważnym zadaniem kierownika jest więc prowadzenie rozmów (minimum raz w miesiącu) z pracownikami, pomagających ocenić stopień zaangażowania i zadowolenia z pracy. Oprócz tego powinien współpracować z działami HR w kwestii ogólnego poziomu badania zadowolenia i satysfakcji z pracy wśród pracowników [5, s. 423-424].

Menedżer może podjąć różne działania w celu zwiększenia motywacji pracowników np.: stworzenie pracownikom możliwości rozwoju zawodowego, który zaspakajałby ich ambicje oraz odpowiednie kształtowanie ścieżek kariery, w oparciu o ich potrzeby umiejętności i predyspozycje; budowanie odpowiednich programów szkoleniowych, uwzględniających indywidualne możliwości i potencjał pracowników; zrównoważenie celów firmy z celami pracownika oraz dbanie o przestrzeganie wartości związanych z misją i wizją firmy; dbanie o dobrą komunikację w przedsiębiorstwie i dostarczanie pracownikom informacji o wynikach ich pracy oraz informowanie o bieżących wydarzeniach;

utrzymywanie przyjaznej atmosfery w miejscu pracy; ograniczanie sytuacji stresowych i dbanie o dobre kontakty interpersonalne między pracownikami oraz zapewnianie bezpiecznych i sprzyjających kreatywności warunków pracy z zastosowaniem zasad projektowania miejsc pracy (rotacje, wzbogacenie i rozszerzanie pracy) [8, s. 15].

Najczęstsze błędy popełniane przez menedżerów to: wyznaczanie nierealistycznych celów do osiągnięcia (lub poniżej ich umiejętności i zdolności); niezwracanie uwagi na indywidualny wkład pracownika (brak nagród zarówno materialnych jak i niematerialnych); nieprzekazywanie informacji zwrotnej po wykonanym zadaniu/zakończonym projekcie; stałe kontrolowanie i nieuwzględnienie opinii pracowniczych czy sugestii i pomysłów w pracy (tzw. styl autorytarny); nieumiejętne delegowania uprawnień i ograniczanie samodzielności pracowników; niedopasowanie zadań do aspiracji, uzdolnień, wiedzy i możliwości technicznych czy podejmowanie decyzji o losie pracownika lub powierzonych mu zadań bez jego udziału lub stawianie celów niezgodnych z prawem lub ogólnymi zasadami przyzwoitości [8, s. 15].

7. Model motywacji 3.0

Model motywacji zwany 3.0 lub inaczej DRIVE (tłumaczone jako pęd, prowadzenie, ukierunkowanie) opiera się na motywacji wewnętrznej. W centrum motywacji wewnętrznej znajduje się dążenie do celu i pragnienie każdego człowieka do odnoszenia sukcesów. Głównym założeniem tej koncepcji jest przekonanie, że nie jest ważne w jakim stopniu zmotywowany jest pracownik, ale skąd jego motywacja pochodzi. Motywację wewnętrzną można zwiększać poprzez zwiększanie poczucia autonomii i kompetencji (do czego nawiązywała koncepcja autodeterminacji Ryana i Deciego) oraz zwiększając poczucie celowości. W modelu tym o efektywności pracownika nie świadczą przyznawane mu nagrody czy benefity, ale wewnętrzne przekonanie że wykonywana przez niego praca jest ważna i stanowi istotny element czegoś większego [4, s. 1-2].

Pomocne w zwiększaniu poczucia autonomii, kompetencji i celowości może być odpowiednie kształtowanie zadań w miejscu pracy biorąc pod uwagę umiejętności, identyfikację z pracą oraz ważność zadań. Umiejętności potrzebne do wykonania danego zadania powinny być różnorodne, czyli wymagać zróżnicowanego poziomu wiedzy oraz zdolności. Ważne jest więc odpowiednie dopasowanie pracownika do danego stanowiska pracy oraz pomaganie mu w zdobywaniu nowych kompetencji. Pracownik powinien również utożsamiać się z zadaniami, co daje możliwość wpływania na przebieg oraz efekty danego zadania. Ważność zadania określa stopień, w jakim praca jest postrzegana jako mająca wpływ na innych ludzi. Ważne jest zarówno jak dana praca jest postrzegana w społeczeństwie oraz jak pracownik sam ocenia jej wpływ na otoczenie. Te czynniki z kolei przekładają się na wysoką jakość wykonanej pracy, wysoką satysfakcję z pracy, niską absencję i fluktuację oraz wysoką motywację do pracy [7, s. 22-23].

8. Podsumowanie

Żeby zbudować dobry system motywacyjny należy spojrzeć na proces

motywacji zarówno z punktu widzenia pracowników jak i firmy. Nie istnieje jeden dobry sposób na motywowanie wszystkich pracowników. Na postrzeganie dodatkowych bonusów wpływa m.in. wysokość zarobków czy pozycja w organizacji. Oprócz tego należy wziąć pod uwagę wyznawane wartości, aspiracje, chęć dokształcania, postawę społeczną, sytuację życiową i rodzinną, zwyczaje, zainteresowania i sposób spędzania czasu wolnego. Z punktu widzenia organizacji należy zwrócić uwagę w jakim jest okresie rozwoju i co jest dla niej najważniejsze (innowacje, kreatywność, wzrost sprzedaży, wzrost oszczędności). Tak więc w zależności od tego jakie priorytety ma dana organizacja powinna motywować silniej do aktywności w różnych obszarach działania. Pogodzenie tych dwóch aspektów jest sporym wyzwaniem, ale tylko wtedy efektywność programów motywacyjnych będzie duża. Ciekawym rozwiązaniem dla obu stron są także programy intelektualne, np. banki pomysłów, konkursy inicjatyw. Zatrudnieni czują się wtedy partnerami w budowaniu potencjału firmy, a przedsiębiorstwa korzystają z potencjału intelektualno-kreatywnego [10, s. 1-2].

Literatura

1. Blanchard K., Nelson B., *1001 sposobów na zwiększenie wydajności pracowników*. One Press, Gliwice 2006.
2. Bombiak E., *Budowanie kapitału ludzkiego z wykorzystaniem niematerialnych narzędzi motywowania w świetle badań empirycznych*, Administracja i Zarządzanie 2012 nr 92.
3. Czerwińska D., *Aby premia nie była zwykłym datkiem*. <https://www.pb.pl/aby-premia-nie-byla-zwyklym-datkiem-579486> [dostęp: 23.05.2018].
4. Dyś D., *Motywacja 3.0 – czy rzeczywiście stanowi przełom w relacjach pracodawca-pracownik?* <http://szkolenia-wbz.pl/motywacja-3-0-czy-rzeczywiscie-stanowi-przelom-w-relacjach-pracodawca-pracownik/> [dostęp: 02.05.2018] na podstawie *Drive. Kompletnie nowe spojrzenie na motywację* autorstwa Daniela H. Pink'a.
5. Huculak M., *Wybrane przyczyny trudności w zarządzaniu zaangażowaniem pracowników w kontekście zintegrowanego rozwoju*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 2015, nr 42 (2/2015).
6. Lenik P., *Motywatory pozapłacowe czyli droga do nowej jakości pracowników*. Difin, Warszawa 2012.
7. Lipka A., Król M., Waszczak S., Winnicka-Wejs A., *Kształtowanie motywacji wewnętrznej: Koszty jakości i ryzyko*. Difin, Warszawa 2010.
8. Sikora J., *Motywowanie pracowników*. OWOP, Bydgoszcz 2009.
9. Szulawski M., *Pozafinansowe metody motywowania pracowników – ujęcie perspektywy teorii autodeterminacji*, *EEIM* 2017, nr 44(2).
10. Zych B., *Jak mądrze zarządzać narzędziami motywacji pracowników*. <https://hrstandard.pl/2014/08/26/jak-madrze-zaradzac-narzedziami-motywacji-pracownikow/> [dostęp: 02.05.2018].
11. WWW1 - <https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/Pages/2017-Job-Satisfaction-and-Engagement-Doors-of-Opportunity-Are-Open.aspx> [dostęp: 06.08.2018]
12. WWW2 - <http://sharky.pl/?m=sit.wiedza&did=1&id=1> [dostęp: 06.08.2018]
13. WWW3 - <http://www.miesiecznik-benefit.pl/index.php?wiad=1224> [dostęp: 06.08.2018] na podstawie raportu z badania „Motywacja – jak wyjść poza standard ??” przeprowadzonego przez HRResearch oraz Benefit System (23.05.2018)
14. WWW4 - <http://www.poranny.pl/strefa-biznesu/a/uwolnij-sile-motywacji-rynek-swiadczen-pozaplacowych-2016-oczami-pracownikow,10639931/> [dostęp: 06.08.2018] na podstawie raportu z badania „Rynek świadczeń pozapłacowych 2016 oczami pracowników” przeprowadzonego przez firmę Grafton Recruitment Polska na zlecenie Sodexo Benefits and Rewards Services Polska (23.05.2018)

15. WWW5 - <https://www.pulshr.pl/pr-wewnetrzny/satysfakcja-z-pracy-motywacja-co-trzeci-polak-uwaza-prace-za-interesujaca-rutynne,38293.html> [dostęp: 06.08.2018] na podstawie raportu z badania “Barometr Pracownika” przeprowadzonego przez firmę badawczą IPSOS na zlecenie Edenred (02.05.2018)

DYSLEKSJA WCZORAJ I DZIŚ

Ornatowska Maria Adela,

Doktorant Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

mar61or@interia.pl

Promotor

dr hab. Anna Kieszkowska, prof. UJK

Wstęp

Dysleksja jest problemem, który istnieje od zawsze. Natomiast świadomość rodziców, nauczycieli i dzieci pojawiła się stosunkowo niedawno. Ostatnie trzydzieści lat charakteryzuje gwałtowny przełom od skrajności do radosnej odnowy. Pierwszą można nazwać średniowiecznym zacofaniem, krzywdzącą dzieci wrzucane do jednego worka, bez szans na wydostanie się a drugą - oświeceniem przede wszystkim nauczycieli i społeczeństwa w postrzeganiu różnic, potrzeb dzieci dyslektycznych i efektów wspólnych działań.

RYS HISTORYCZNY

Już w wieku XVII i XVIII obserwuje się wzrost zainteresowań afazją i towarzyszącymi jej zaburzeniami. W 1667 roku Johanes Szmith opisał po raz pierwszy zjawisko utraty zdolności czytania i nadał mu nazwę alexia[1].

Badania poświęcone temu zagadnieniu sięgają drugiej połowy XIX wieku. Pierwszymi zainteresowanymi tym problemem byli okuliści i lekarze szkolni- autorzy pierwszych prac na temat dysleksji: S. Kissmaul(1877), O. Bergham(1885), W.P. Morgan (1896)[1].

W 1881 roku Joseph Dejerine wskazał w lewej półkuli mózgu ośrodek czytania, zaś Sigmund Exher – ośrodek pisania(na podstawie sekcji mózgu pacjentów, którzy utracili umiejętność czytania)[1].

W roku 1887 jako pierwszy użył terminu dyslexio w swojej monografii (Einebesondere Art. Der Wortblindheit) Rudolf Berlin[1], określając nim specyficzne trudności w procesie czytania i pisania u niektórych dzieci i dorosłych. Do końca XIX wieku publikowano przypadki o charakterze dysleksji traumatycznej u dorosłych po przebytym urazie mózgu.

W.Pringle Morgan stworzył pierwszy opis dysleksji, który pojawił się w roku 1896 w czasopiśmie British MedicalJournal[1]. Opisał on czternastoletniego chłopca, który pomimo wysokiego ilorazu inteligencji nie był w stanie nauczyć się czytać. Słowo pisane lub drukowane nie docierało do świadomości badanego.

Dopiero gdy słowo zostało przeczytane na głos zyskało ono znaczenie.

Morgan określił je mianem ślepoty słownej. Natomiast autorem pierwszych monografii na temat ślepoty słownej był szkocki okulista J. Hinshelwood (1896) [1]. Jedną z monografii była: "Wrodzona ślepotą słowna".

Naukowcem, który wyróżnił się w badaniach osób dyslektycznych był neuropatolog S.T. Orton, (1925), zwany prekursorem[1]. Orton zwrócił uwagę na analogię między trudnościami nauki czytania u dzieci a afazją dorosłych. Różnica polegała na tym, że dzieci nie miały objawów uszkodzenia mózgu. Dla określenia tych trudności Orton podał termin strephosymbolia (pomieszenie wyrazów) i traktował ten stan jako opóźnienie rozwojowe.

W okresie między I a II wojną światową skoncentrowano się na etiologii trudności dyslektyków szczególnie w Stanach Zjednoczonych a w następnych latach na przygotowaniu pomocy do diagnozowania i wypracowania metod terapeutycznych. W Polsce problemem dysleksji zajmowali się: G. Bychowski, S. Baley, W. Sterling oraz R. Uzdańska. Wrodzony defekt zdolności czytania określano mianem „Legasteni” inaczej wrodzonej ślepoty słownej, wrodzonej aleksji, dysleksji, analphabetiipartalis, strephosymboli”.

W latach powojennych skoncentrowano się nad patomechanizmem dysleksji czyli bezpośrednimi jej przyczynami. W 1949 powstaje The OrtonDyslexiaSociety założona przez uczniów Samuela Ortona. Było to pierwsze towarzystwo skupiające specjalistów naukowo i praktycznie zajmujących się dysleksją i współpracujących z rodzinami dzieci dyslektycznych. Współpracę interdyscyplinarną (neurologów, psychiatrów, psychologów na końcu pedagogów) podjęto zarówno w praktyce klinicznej jak i dziedzinie badań naukowych. Specjaliści ostatecznie uznali polietiologię dysleksji, jak również to, że nie ma jednego typu dysleksji, ale jest ich bardzo wiele. Ujednolicono także została terminologia, obecnie najbardziej popularnym określeniem specyficznych trudności w czytaniu i pisaniu jest :”dysleksja rozwojowa” a jedynie w krajach niemieckojęzycznych używa się terminu”legastenia” .

W Polsce powojennej problemami dysfunkcji w zakresie czytania i pisania zajmowały się między innymi: Spionek; Sawa; Nartowska, Marta Bogdanowicz, która jako pierwsza wprowadziła termin „ryzyka dysleksji”(1994), odwołując się do terminologii stosowanej w publikacjach kampanii prowadzonej w 1993 roku przez EuropeanDyslexiaAssociation na temat wczesnego wykrywania dysleksji.

W 1990 roku powstaje Polskie Towarzystwo Dysleksji zrzeszone w Europejskim Towarzystwie Dysleksji. W ślad za nim powstają liczne ośrodki w całej Polsce. Nastąpiła rewolucja w traktowaniu dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

DYLEMATY DZIECI DYSFUNKCYJNYCH

Trzeba pamiętać, że każdy człowiek, każde dziecko kształtuje się pod wpływem innych ludzi i ich opinii o sobie samym. Środowisko ma znaczący wpływ na rozbudzenie i rozwój posiadanych przez nas zdolności. Niestety osoby z dysleksją stykają się z negatywnymi opiniami o sobie i swoich możliwościach

zwłaszcza w szkole, niejednokrotnie przez samego nauczyciela w obecności całej klasy. Takie zachowania mogą spowodować negatywne skutki w rozwoju samooceny, motywacji, czy chęci do pracy, ale także nie sprzyjają stymulowaniu i rozwijaniu posiadanych umiejętności.

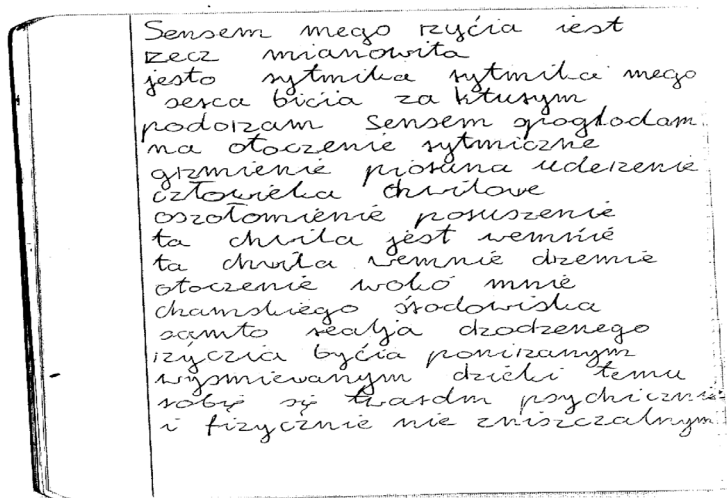
Nasuwać się pytania:

Jaki wpływ na osobowość dziecka może mieć wieloletni dyskryminacyjny i uwłaczający godności dziecka a zarazem wykluczający wpływ środowiska szkolnego i grupy rówieśników?

Jaki pancerz psychologiczny jest w stanie przyoblec dziecko w wieku wczesnoszkolnym czy szkolnym?

W jaki sposób może zaimponować grupie rówieśniczej w okresie dojrzewania?

Jak będzie to rzutowało na dorosłe życie?

STUDIUM PRZYPADKU

Dotyczy: dziecka z dysleksją rozwojową

Dziecko płci męskiej z ciąży drugiej o czasie(37/38 tyg), Apgar 7/9/9/9.

Przebieg okresu noworodkowego prawidłowy. Rozwój psychomotoryczny w normie(siedział w 6m.ż. samodzielnie stał w 12m.ż., chodził w 13m.ż.). Rozwój mowy prawidłowy do 20m.ż.(wypowiadał wyraźnie trudne słowa dzieci, pieprzyk). W 20m.ż. uraz głowy(spadek ze schodów na beton) z utratą przytomności(ok.5min.) z jednostronnym porażeniem(prawa strona), obrzękiem głowy narastającym do siódmego dnia, błądząca powłok skórnych utrzymującą się przez kilka dni, apatyczny(nieobecny). Konsultowany chirurgicznie, rtg

czaszki bez zmian. Nie hospitalizowany, bez objawów wstrząsu. Po urazie przestał mówić, komunikacja werbalna utrudniona, wypowiedzane frazy zrozumiałe tylko dla matki i babci.

W 6 r.ż. wykonano EEG-bez zmian.

Zaburzenie mowy utrzymywało się do siódmego r.ż. Objęty terapią logopedyczną w poradni oraz codziennymi ćwiczeniami w domu. Dodatkowo utrudnieniem w artykułowaniu dźwięków był brak zębów stałych(2,3,4). Zlateralizowany lewostronnie.

Na wniosek matki skierowany na badania psychologiczno-pedagogiczne w 7r.ż.-klasaI(1992/93). Stwierdzono cechy niedojrzałości emocjonalno-poznawczej, obniżoną ogólną zdolność do uczenia się co przejawiało się brakiem gotowości do podejmowania wysiłku intelektualnego. Zaproponowano powtórzenie klasy pierwszej z ogólną stymulacją dziecka i kontynuacją terapii logopedycznej.

Drugie badanie psychologiczno-pedagogiczne przeprowadzono w 13 r.ż.(1998), stwierdzono trudności w nauce na podłożu wybiórczych deficytów rozwojowych w zakresie wzrokowo-słuchowej pamięci bezpośredniej i emocjonalnych zakłóceń procesów poznawczych(spostrzegania, kojarzenia, przypominania). Okresowe spowolnienie w sytuacjach zadaniowych, głównie rachunkowych. Motywacja do nauki na skutek powtarzających się licznych niepowodzeń szkolnych uległa znacznemu osłabieniu. Zalecono indywidualne dostosowanie materiału do możliwości, przedłużenie czasu przeznaczonego na wykonanie zadania, oraz zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze z j. polskiego i matematyki. Ponadto udzielanie zwiększonego wsparcia emocjonalnego, indywidualnej mobilizacji do pracy.

W 15 r. ż. (2001)przeprowadzono trzecie badanie psychologiczno-pedagogiczne - przełomowe dla dziecka i zdeterminowanej matki. W opinii pojawiło się określenie normy intelektualnej oraz problemów w nauce czytania i pisania o charakterze dyslektycznym.

W lipcu 2001 roku podczas kolejnego badania psychologiczno-pedagogicznego wydano następującą opinię:

Stwierdzamy nasilone specyficzne trudności w uczeniu się o charakterze dysleksji rozwojowej.

Wnoskujemy o dostosowanie warunków i sposobu oceniania egzaminu gimnazjalnego poprzez:

1. Pisanie egzaminu w oddzielnej sali, w której członek komisji egzaminacyjnej na początku głośno czyta instrukcję.
2. Wydłużenie czasu pisania egzaminu o 50 %.
3. Sprawdzanie samodzielnie formułowanych przez ucznia odpowiedzi, za pomocą kryteriów dla uczniów dyslektycznych.

DIAGNOZA PEDAGOGICZNA

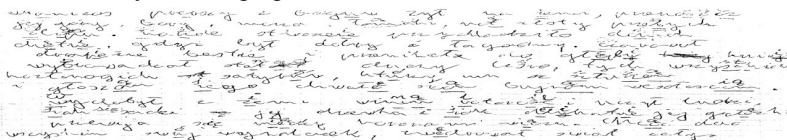
W wieku 15,5 r.ż. przeprowadzono u chłopca diagnozę pedagogiczną w zakresie czytania i pisania. Chłopiec zlateralizowany lewostronnie.

Znajomość liter oraz kopiowanie u badanego chłopca jest prawidłowe.

W trakcie czytania bezsensownego tekstu popełniał wiele zniekształceń, wskutek czego tekst przez odbiorcę był słabo zrozumiały. Nie stosował znaków przestankowych. Podczas czytania tekstu wiązanego występuje technika mieszana- czyta całościowo, sylabizuje bez syntezy. W trakcie czytania popełnia następujące błędy: przestawianie liter, opuszczanie liter, zniekształcanie wyrazów. Chłopiec czyta w tempie 36 wyrazów/min. Ze względu na dużą koncentrację na tempie czytania, chłopiec nie potrafi skupić uwagi na treści stąd rozumienie fragmentaryczne.

Podczas pisania nie zwraca uwagi na rozmieszczenie tekstu na płaszczyźnie przestrzennej kartki, gubi litery(i, ń, ą, ę), nie stosuje znaków interpunkcyjnych. Podczas pisania ze słuchu popełniał następujące błędy:

- *rozpoczyna zdanie z małej litery,
 - * myli samogłoski ę, ą z zespołem dźwiękowym: on, om, en, em
 - *popełnia błędy ortograficzne: u-o, rz -ż, h-ch
 - *pisze wyrazy tak jak słyszy: nad-nat
 - *brak znaków interpunkcyjnych
- U dziecka występuje niski poziom graficzny pisma, na który składa się:
- *nieproporcjonalny kształt liter
 - *brak płynności połączeń między literami
 - *nieustalone położenie pisma
 - *leworęczność
 - *bardzo szybkie tempo pisania

Przy zachowaniu prawidłowej siły nacisku na narzędzie.

Przystąpił w dniach 14 i 15 maja 2002 do egzaminu gimnazjalnego uzyskując następujące wyniki:

W części humanistycznej – 11 pkt na 50 możliwych,

W części matematyczno-przyrodniczej – 34 pkt na 50 możliwych.

Oceniany przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Łodzi.

Ukończył Liceum Ogólnokształcące w Kielcach.

Marzył o Akademii Wychowania Fizycznego, plany pokrzyżowała choroba psychiczna.

PRÓBA ROZPOZNANIA PRZYCZYNOWO-SKUTKOWEGO

W etiologii uwarunkowania dysleksji wyróżnia się dwie koncepcje:

genetyczną i organiczną.

Według Normana Geschwinda (1985) [1] w życiu płodowym testosteron hamuje rozwój pewnych obszarów lewej półkuli a wzmaga rozwój ośrodków prawej półkuli wywołując między innymi leworęczność i dysleksję. Według amerykańskiego badacza dysleksja może być sprzężona z chromosomem Y odpowiedzialnym za płęć męską co tłumaczy aż 5 krotne występowanie dysleksji u chłopców w stosunku do dziewczynek. Ponadto do czynników patogennych zalicza się: niedotlenienie mózgu (okołoporodowe z towarzyszącym obniżeniem napięcia mięśniowego, bądź pourazowe), anomalie chromosomalne (między innymi geny zlokalizowane w 1,6,15 chromosomie) oraz nadprodukcję testosteronu w okresie prenatalnym. Wskazał również na jednoczesne występowanie zaburzeń czytania i pisania opóźnienia rozwoju mowy i lateralizację. Badania prowadzone od 1992 w Orton Dyslexia Society w Bostonie [1] potwierdziły obecność istotnych zmian organicznych okolic związanych z mową pochodzących z okresu prenatalnego, urazu okołoporodowego bądź wczesnego okresu życia. Uszkodzenia mózgu, które mają miejsce w okresie wokalizacji słownej charakteryzują się utratą nabytych czynności mowy. Uszkodzenie półkuli dominującej wyraża się wystąpieniem afazji utrzymującej się przez dłuższy czas. W wyniku uszkodzenia ośrodka czytania zlokalizowanego w zakręcie kątowym na styku skroniowo-ciemieniowo-potylicznym dochodzi do zaburzeń czytania i pisania, które określa się mianem aleksji. Wiedza na temat przyczyn i mechanizmów specyficznych trudności w pisaniu i czytaniu pozwala zrozumieć „paradoksy”, które towarzyszą dyslektykom wywołując zniecierpliwienie otoczenia a mianowicie:

* zna zasady ortografii a mimo to popełnia błędy;

* jest inteligentny a nie potrafi się nauczyć czytania i pisania;

* stara się a jednak jego pismo jest nieczytelne;

* uzyskuje podpowiedź a pisze niepoprawnie np. rozpoczynamy z dużej

litery.

Ponad dwadzieścia lat temu dzieci z dysleksją były postrzegane jako upośledzone umysłowo, wyzwolenie się z takiej etykiety graniczyło z cudem. Zalecenia poradni pedagogiczno-psychologicznej były dla nauczycieli „wyrzutem sumienia” i zwykle ograniczały się do wersji papierowej. W grupie rówieśniczej były „niewidoczne”, albo..... dosłownie wykluczone, nie mały możliwości zabłysnąć, tym samym wzmocnić się. Każda próba kończyła się porażką. Często jedynym ratunkiem był rodzic, który z determinacją walczył o godność dziecka. Nierzadko dzieci dysfunkcyjne szukały poparcia w grupach przestępczych, zażywały narkotyki, wkraczały w inny świat, który ich akceptował. Aktualnie spostrzegamy odmienne zjawisko traktujące specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu jako atut, pewnego rodzaju przepustkę do korzystania z przywilejów, nie tylko przez dyslektyków. W parze z zapotrzebowaniem rodzi się patologia, naciąganie prawa do płatnego pozyskiwania opinii dla dzieci, które nie mają nic wspólnego z dysleksją. Wydawane przez lekarzy opinie z diagnozą dysleksji rozwojowej nie mają wartości merytoryczno-prawnej i nie powinny być respektowane przez szkoły. Do wydawania opinii dla dzieci ze

specyficznymi trudnościami w pisaniu i czytaniu są powołane placówki zgodnie z Rozporządzeniem MEN z 19 kwietnia 1999 roku, Dz. U. Nr 41 poz. 413, oraz Rozporządzeniem MEN z dnia 21 marca 2001 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych.

Przekonanie społeczne na temat współzależności dysleksji i kreatywności potwierdzone osiągnięciami praktycznymi może pozytywnie wpłynąć na percepcję w środowisku osób ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się. Poczucie sukcesu, zadowolenia z siebie jest motywacją do podejmowania dalszych wysiłków z wykorzystaniem swoich mocnych stron w szkole i życiu codziennym co pozwoliłoby zapewne pokonać wiele trudności o charakterze społecznym czy emocjonalnym z jakimi borykają się osoby z dysleksją.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Zatem trudno wyobrazić sobie proces rewalidacji bez trafnej i rzetelnej diagnozy społecznej, psychologicznej, pedagogicznej i medycznej. Dopełnieniem diagnozy terapeutycznej jest profesjonalnie przeprowadzona rewalidacja w oparciu o formy, metody i środki oddziaływań pedagogicznych. Powszechnym zjawiskiem w szkołach podstawowych jest zbyt późne lub mylne rozpoznanie dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, co utrudnia a niekiedy uniemożliwia efektywne oddziaływanie terapeutyczno-pedagogiczne. Dzieci z parcjalnymi zaburzeniami rozwojowymi, nie rozpoznane i nie objęte terapią pedagogiczną często pozostają w tej samej klasie i są niesłusznie podejrzewane o niepełnosprawność umysłową. Proces narastania niepowodzeń szkolnych na tle parcjalnych zaburzeń rozwojowych może w konsekwencji doprowadzić do osłabienia motywacji, zahamowań, negatywizmu, nerwic szkolnych, zachowań antyspołecznych i innych zaburzeń w zachowaniu, których usunięcie w warunkach szkolnych może okazać się niemożliwe. W procesie tym zaburzenia parcjalne funkcji poznawczych są pierwotne i stanowią podłoże, na którym wyrastają zaburzenia w zachowaniu jako reakcje wtórne. Proces ten przebiega od zaburzeń ukrytych do bardziej jawnych. Nie powinna bowiem istnieć sytuacja, w której jedne ogniwa systemu oświatowego przyczyniają się do powstawania negatywnych zjawisk a inne usiłują je eliminować. Sprawą niedopuszczalną jest, aby z powodu zaniedbań psychologicznych, pedagogicznych, medycznych dzieci bez względu na rodzaj niepełnosprawności były skazane na utrwalanie inwalidztwa.

Jednym z najpoważniejszych problemów osób dyslektycznych są wtórne zaburzenia emocjonalne i nieprawidłowy rozwój osobowości spowodowany wieloletnimi niepowodzeniami szkolnymi. Długotrwałe przebywanie w warunkach stresu związanego z w/w niepowodzeniami, ciągły brak satysfakcji z osiągniętych rezultatów stwarza realne niebezpieczeństwo neurotycznego rozwoju osobowości a w życiu dorosłym nierzadko chorobą psychiczną.

Dlatego niezwykle ważny jest przede wszystkim w praktyce pedagogicznej i codzienności szkolnej, aby poszukiwać i podkreślać u osób ze specyficznymi

trudnościami w pisaniu i czytaniu, wartościowych umiejętności dających możliwość osiągnięcia sukcesu i spełnienia się w różnych dziedzinach życia. Nauczyciele muszą posiadać wiedzę!, zarówno w rozpoznawaniu symptomów dysleksji, wyrównywaniu deficytów jak również sposobach wsparcia. Szkoła powinna stymulować rozwój dzieci i młodzieży z dysleksją, kładąc nacisk na doskonalenie zaburzonych funkcji czytania czy pisania, ale przede wszystkim szukając i wspierając inne posiadane talenty. Jednak na polu walki często zostaje sama matka, która szuka pomocy na własną rękę, edukując się wskazuje diagnozę, ale jest zbywana, a czas biegnie nieubłaganie na niekorzyść dziecka. Pobudza pasję, wzmacnia potencjał jest towarzyszem na dobre i złe. Jest psychologiem, pedagogiem, logopedą. Konkludując, należy podkreślić, że dyslektycy to niejednokrotnie osoby wybitne, które dały społeczeństwu i światu coś niezwykłego, chociażby: Leonardo da Vinci, Albert Einstein, Winston Churchill, Hans Christian Andersen, Thomas Edison, Charles Darwin. I taka myśl powinna nam przyświecać podczas działań korekcyjno-wyrównawczych, których podmiotem są dzieci z dysfunkcją w nauce czytania i pisania.

Bibliografia

1. Dysleksja rozwojowa –praca zbiorowa pod red. Grażyny Krasowicz-Kupis
2. Rozporządzeniem MEN z 19 kwietnia 1999 roku, (Dz. U. Nr 41 poz. 413)
3. Rozporządzeniem MEN z dnia 21 mara 2001 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych.

IRRATIONAL FEARS –PHOBIAS AND THEIR EFFECT ON PERSONAL GROWTH AND THE PROCESS OF SOCIALIZATION

Pawelczyk Marcin

University of Silesia Katowice, College of Interdisciplinary Individual Studies Student

marcin112@onet.com.pl

Student of Inter-Faculty Individual Studies in Humanities

Keywords: *Irrational fear, phobia, personal growth, socialization process, criminology*

Irrational fears –phobias and their effect on personal growth and the process of socialization

This chapter presents the theoretical point of view of the following problems: phobias, the process of socialization and irrational disorders. People can be affected by many different “mental” disorders during their lives, which can change their character and social space around them. The author presents traditional sociological and psychological definitions that, with some changes,

are valid for today's modern society. As the text progresses, the subject is approached more from a criminological perspective, with more specific overviews being used to present one of the biggest problems faced by modern society.

Introduction

Social deviance and crime are usually separated into two study areas: the study of social deviance and the study of criminal behavior. Traditionally, the study of deviance recognizes various types of deviance, considered as distinct acts that require equally distinct and unique explanations.

Criminology usually describes a series of criminal acts one by one. Acts of social deviance and criminality share important conceptual ground: both are types of behaviors that are disapproved of socially and both differ mainly in the degree of disapproval for such specific acts. Social disapproval is an important characteristic that links apparently diverse behaviors (i.e. religious and sexual deviance, organized crime, youth gangs, drug use, murder, etc.). It is therefore important to describe and analyze different types of deviant, criminal acts individually.

The text explores theories and explanations of how deviance comes about, how it takes place, and how it is controlled. Also included is a discussion of variations in the distribution, rate of deviant acts within society, and how the theoretical approach can and cannot account for these known variations.

Irrational fears –phobias and their effect on personal growth and the process of socialization

A phobia is considered a type of anxiety disorder that represents a group of mental disorders characterized by significant feelings of anxiety and fear (for example, fear of crime or anxiety of becoming a victim).

Anxiety, on the other hand, is categorized as a worry about future events, where fear is a reaction to the current occurrences. These feelings may cause physical symptoms, such as a faster heart rate or shakiness. It is estimated that about 12% of people are affected by some kind of anxiety disorder annually, and between 5-30% are affected at some point in their life. In either case, these conditions trigger a general problem of personal growth, which in turn indicates emerging mental issues.

Generalized Anxiety Disorder (GAD) is a commonly known disorder characterized by long-lasting anxiety (such as not focusing on any object or situation at a specific time). Those who suffer from GAD experience a non-specific persistent fear and worry, or become overly concerned with everyday situations such as: buying groceries, keeping casual conversations, or simply going out. This might lead to more serious problems, which may then have to be cured clinically or even prompt incarceration of the individual ruled by court of law.

Social anxiety disorder describes an intense fear and avoidance of negative public scrutiny, public embarrassment, humiliation, or social interaction. This fear can be characteristic of particular social group members. Social anxiety is

often accompanied by specific physical symptoms, including: blushing, sweating, and difficulty speaking, but also criminal actions such as verbal harassment or robbery, which is penalized. As with all phobic disorders, those suffering from social anxiety will often attempt to avoid the source of their anxiety; in the case of social anxiety, this is particularly problematic, and in severe cases can lead to complete social isolation, and consequently, contemplating extreme actions such as suicide, which is currently a big and fast-growing part of criminology called suicidology.

The impact of a phobia on one's life depends on how easy it is to avoid the feared object, place, or situation for that person. Since individuals do whatever they can to avoid uncomfortable and often terrifying feelings, any sort of phobic anxiety or disorder can disrupt daily routines and potentially: limit work efficiency, reduce self-esteem, put a strain on relationships, and much more, all of which may entail tragic consequences for both the individual and people who form part of a specific society.

The definition of fear manifested in changes in our process of socialization.

Fear is defined as a feeling, induced by a perceived danger or threat that occurs in certain types of organisms, causing a change in metabolic and organ functions, and ultimately, a change in behaviour, such as fleeing, hiding, or freezing perceived traumatic events. Fear in human beings may occur in response to a specific stimulus occurring in the present, or in anticipation or expectation of a future threat perceived as a risk to body or life. The fear response arises from the perception of danger leading to confrontation with, or escape from, avoiding the threat, which in extreme cases of fear can be a freeze response or paralysis.

In sociology, socialization is the process of internalizing the norms and ideologies of society. Socialization encompasses both learning and teaching, being strongly connected to developmental psychology. Humans need social experiences to learn their culture and to survive. Socialization, essentially, represents the whole process of learning throughout the life course and is a central influence on the behaviour, beliefs, and actions of adults as well as of children.

Socialization may lead to desirable outcomes - sometimes labelled morally correct - as regards the society in which it occurs. Individual views are influenced by the society's consensus and usually lean towards what that society finds acceptable or normal – at a given point in time. Socialization provides a major, albeit partial, explanation for human beliefs and behaviours, as well as human actions in general.

Fear may be politically and culturally manipulated to persuade citizenry of ideas which would otherwise be widely rejected or dissuade citizenry from ideas which would otherwise be widely supported. In the context of disasters, nation-states manage fear not only to provide their citizens with an explanation of the event or cast blame upon minorities, but also to update the beliefs previously held by the public.

Negative socialization occurs when others use punishment, harsh criticisms or anger to try and “teach us a lesson”, resulting in overall dislike and unwillingness to cooperate with the people who impose it on us. Positive and negative socialization come in many different forms, but it is generally assumed that the more positive social learning experiences we have, the happier we are, especially if it means learning useful information that helps us cope well with the challenges of life. Conversely, a high ratio of negative to positive socialization can make a person unhappy, leading to feelings of defeat and pessimism in relation to life.

Deviations – a growing problem in society

A deviation is a type of unacceptable behaviour or action that is inappropriate and abnormal for both social and cultural norms. An individual who manifests this behaviour deviates from what is truly acceptable in society or what is expected at a given time.

The following is a classification of some of the more popular types of deviation:

- Picking nose in public
- Naked exposure in public
- Licking ground
- Binge-drinking
- Homicide
- Suicide
- Theft
- Robbery
- Rape
- Prostitution

In addition, two other types of deviation can be distinguished. These are:

- Formal deviance – a deviant behaviour of violating enacted laws such as homicide and theft. Formal deviance can be expressed through violations of codified laws, rules, regulations and codes of conduct.

- Informal deviance – a type of deviant behaviour that violates social norms which are not codified by laws. Examples include picking nose in public and belching loudly.

Socio-psychological effects and causes of deviance in society

Deviance describes an action or behaviour that violates social norms, including a formally enacted rule, as well as informal violations of social norms such as rejecting folkways. Although deviance may have a negative connotation, the violation of social norms is not always a negative action; a positive deviation exists in some situations. This occurs where a norm is violated, but the behaviour can still be classified as positive or acceptable. It is the purview of criminologists, psychiatrists, psychologists, and sociologists to study how these norms are created, how they change over time, and how they are enforced.

Criminology – the answer to criminal deviance behavior, both on individual and social levels

Criminology and sociology are the perfect science for understanding the changing world that we live in, taking a stimulating approach to two subjects that share many theories, concepts and impacts of social inequality and social change taking place both locally and globally, along with their causes and consequences.

Summary

Summarizing, deviance, both as a socio-psychological and criminal problem, is – in broad terms - a growing difficulty that modern society has to manage. It is absolutely necessary that scientists and researchers keep investigating these issues, as they are going to be the greatest problem that human kind have ever had to face.

Bibliography

Literature

- Clausen, John A., ed. Socialization and Society, Boston: Little Brown and Company, 1968
- Craske, MG Stein, MB, Anxiety, Lancet 2016
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th ed. Arlington 2013.
- Eckert, A., A new typology of deviance: integrating normative and reactivist definitions of deviance, *Deviant Behaviour, An Interdisciplinary Journal* 2002,
- Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of mental disorders, World Health Organization's, World Mental Health Survey Initiative, world psychiatry 2007
- Macionis, J.; Gerber, L., Sociology, 7th Canadian ed. Toronto 2010
- Macionis, John J., and Linda M. Gerber, Sociology, Toronto 2011
- Öhman, A. Fear and anxiety, cognitive, and clinical perspectives, *Handbook of emotions*, New York 2000
- Schacter, D. L., Gilbert, D. T., & Wegner, D.M. Psychology: Second Edition. New York 2011.
- The Oxford Handbook of Exercise Psychology, Oxford University Press, 2012
- Maris, Berman, Silverman, Ronald, Alan, Mortan, *Comprehensive Textbook of Suicidology*, New York 2000
- Suicide prevention, SUPRE, WHO, Retrieved, 2011
- C.f. Anxiety and Depression Association of America (ADAA): <https://adaa.org/understanding-anxiety/generalized-anxiety-disorder-gad>
- Nicole E. Rader, Stacy H. Haynes, Gendered Fear of Crime Socialization, An Extension of Akers's Social Learning Theory, 2011,
- C.F., - Produced by D.Keir, Coleg Gwent, City of Newport Campus -www.sociology.org.uk/notes/cdkeir.pdf
- Laub, John H., The life course of criminology in the United States: The American Society of Criminology, 2003
- James F., Jr., Lorine A. Hughes, Criminology, criminologists, and the sociological enterprise, Chicago 2007, pp. 605–638.
- Andrew T., Deviance and social control, *Handbook of sociology*, Newbury Park, 1998, pp. 667–693.

STREFA CZARNOBYLSKA W ASPEKTCIE TURYSTYKI KULTUROWEJ. ZARYS FORM WYJAZDÓW I TYPÓW ATRAKCJI

mgr Rakowicz Piotr

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Historyczno – Socjologiczny, doktorant
e-mail: rakowiczpiotr@gmail.com

Streszczenie: W artykule przedstawiam wyjazdy do czarnobylskiej strefy wykluczenia w aspekcie turystyki kulturowej. Początek opracowania poświęcony jest zjawisku turystyki i jest to teoretyczny zarys treści. Uwagę poświęcam też turystyce kulturowej, na której wyrasta mroczna turystyka. Najważniejszym punktem opracowania są formy wyjazdów czarnobylskiej strefy wykluczenia i typy „atrakcji” tam stworzonych.

Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, mroczna turystyka, strefa czarnobylska, formy wyjazdów, atrakcja turystyczna

Summary: In the article, I present trips to the Chernobyl zone of exclusion in the aspect of cultural tourism. The beginning of the study is devoted to the phenomenon of tourism and it is a theoretical outline of the content. I also pay attention to cultural tourism, where dark tourism grows. The most important point of the study are forms of trips to the Chernobyl zone of exclusion and types of “attractions” created there.

Key words: cultural tourism, dark tourism, Chernobyl zone, forms of trips, tourist attraction

Turystyka - zarys teoretyczny

Zjawisko turystyki doczekało się wielu definicji ją określających, w większości jednak można znaleźć pewne stałe pokrywające się elementy. Krzysztof Przeclawski (1996) podejmując się wyjaśnienia pojęcia turystyki wskazuje, że są one następujące: „*Turystyka jest zmianą miejsca pobytu, zmianą miejsca w przestrzeni, jest podróżą i pobytem czasowym w miejscu nie będącym miejscem stałego zamieszkania.*” oraz: „*Turystyka jest dobrowolną zmianą miejsca czasowego pobytu*” [6, s. 28]. Zgodnie z powyższym można rzec, że zjawisko powiązane jest z szeroko pojętą mobilnością przestrzenną i opuszczaniem miejsca stałego zamieszkania. Uczeni uważają ponadto, że turystyka jest uznawana jako szczególny rodzaj podróży, nierzadko nazywanej podróżą „utowarowioną” – świadczoną jako usługa lub dobro konsumpcyjne [5, s. 9]. John Urry, jeden z czołowych socjologów zajmujących się tą tematyką określa kim według niego jest współczesny turysta: „*Bycie turystą jest to jeden z wyznaczników bycia „nowoczesnym”. Nigdzie nie „wyjeżdżać” to tak, jak nie mieć samochodu albo ładnego domu*” [9, s.17]. Ten sam autor podaje listę cech opisujących tytułowe zjawisko i elementy z nim powiązane:

- Turystyka jest spędzaniem czasu wolnego, który przeciwstawia się czasowi poświęconemu pracy zarobkowej/czasowi ustrukturyzowanemu;
- Celem podróży oraz miejsca, do którego turysta zmierza są lokalizacje inne niż miejsca zamieszkania. Takiej podróży towarzyszy intencja powrotu do

„domu”;

– Motywem turystyki jest udawanie się do różnych miejsc, żeby się w nich zatrzymać i podziwiać jego uroki;

– Turysta kieruje uwagę na cechy krajobrazu odróżniające miejsce jego aktualnego pobytu od tego co widzi na co dzień, podczas pozostawania w swoim stałym miejscu zamieszkania;

– Takim praktykiem oddaje się znaczna część populacji przez co zjawisko turystyki umasawia się, a wskutek tego powstają nowe usługi turystyczne;

– Kryterium wyboru miejsc do oglądania są spodziewane, przeżywane w marzeniach i fantazjach. Takie oczekiwania są konstruowane podczas praktyk nieturystycznych, w sytuacji zapoznawania się z miejscem poprzez media;

– Podróżnicy oglądają znaki/symbole i kategoryzują, przypisując znaczenie oglądanym obiektom czy budynkom;

– Przybywa specjalistów od podróżowania i turystyki, którzy stawiają sobie za cel odtwarzanie nowych obiektów turystycznych. Ustalają hierarchie tych obiektów, zależną od podaży i popytu w gospodarce [por. 9, s. 16-17].

Krzysztof Przeclawski (1996) zaznaczył, że turystyka to zjawisko bardzo złożone, gdyż swoim zasięgiem obejmuje zagadnienia z dziedziny: psychologicznej (odnosi się do człowieka, jego potrzeb pragnień, motywów, celów, przeżyć, czy zachowań), społecznej (odnosi się do relacji społecznych, interakcji między stroną przyjezdną i przyjmującą), ekonomicznej (odnosi się do kontaktu między wytwórcami dóbr turystycznych z tymi co te dobra zakupują), przestrzennej (odnosi się do migracji przestrzennych i zmian w przestrzeni geograficznej) oraz kulturowej [6, s. 31-33]. W artykule skupiam się na zależnościach turystyki z kulturą, podejmuję się szerszego rozwinięcia tej kwestii poniżej.

Przeclawski unaocznia, że zjawisko turystyki bezsprzecznie wpisuje się w kulturę, nadto proponuje szereg propozycji, które traktuje jako związki z kulturą:

– Turystyka jest funkcją kultury, co oznacza, że jest wyrazem danej kultury. Przyczyn zachowania ludzi w trakcie podróży/podróżowania należy szukać nie tyle w turystyce ileż w uwarunkowaniach kulturowych w ogóle. Wskazuje tu, że nie można rozumieć turystyki współczesnej bez próby rozumienia kultury współczesnej;

– Turystyka jest elementem kultury. Zjawisko to jest powiązane z kulturą współczesną, nie można rozumieć kultury współczesnej bez uwzględnienia i omówienia roli turystyki w tym pierwszym;

– Turystyka jest przekazem kultury. Przeclawski uważa, że tytułowe zjawisko (obok procesów urbanizacji, czy środków masowego przekazu) przenosi wartości kulturowe;

– Turystyka to spotkanie kultur. Inaczej nazywana „zderzeniem kultur”. Jest swoistą wymianą wartości między przyjezdnymi i autochtonami. Autor zaznacza, że im różnica kultur jest większa, tym trwalszy pozostawia ślad – zarówno u przyjmujących jak i przyjezdnym;

– Turystyka to czynnik wpływający na przemiany kulturowe. Ten aspekt

turystyki może być powiązany z poprzednim, bowiem wymiana wartości może prowadzić do zmian w kulturach: „przyjmującej” i „przyjeżdżającej” [por.6, 32-33].

Uzupełniając twierdzenia należy dodać, że: „*turystyka chroni i popularyzuje dobra kulturowe, kultura zaś inspiruje rozwój turystyki*” [3, s. 13]. Kultura stanowi jeden z elementów składowych walorów turystycznych, wpływających na ruch turystów. Z drugiej działania związane z turystyką przyczyniają się do ochrony dóbr kultury, ich wzbogacania oraz szeroko pojętej popularyzacji [por. 3, s. 13]. Doniesienia te sugerują ściśle powiązanie kultury z turystyką. Oznaczają również powstanie nowej gałęzi tego zjawiska, określanego przez naukowców i badaczy jako turystyka kulturowa.

Turystyka kulturowa i turystyczne zainteresowanie tematyką śmierci

Współcześnie można zaobserwować obopólny wpływ kultury i turystyki. Zarówno kultura jest elementem wpływającym na turystykę, poprzez stymulację jej rozwoju, jak również turystyka, która ma niemały udział w popularyzacji i ochronie dóbr kultury. Tadeusz Jędrusiak (2008) zaznaczył, że skutek tego powstał segment turystyki zwany turystyką kulturową [3, s.9]. Autor powołuje się również na definicję Marciszewskiej (2002), syntezującej cechy turystyki kulturowej. Według autorki zjawisko turystyki kulturowej: „*stanowi aktywność osób w ich miejscach pobytu turystycznego oraz podczas podróży z miejsca stałego zamieszkania, która pozwala na poznanie lub doświadczenie różnych sposobów życia innych ludzi – sposobów odzwierciedlających obyczaję społeczne, tradycje religijne, myśl intelektualną, dziedzictwo kulturowe i mających na celu zaspokojenie ludzkich potrzeb, pragnień oraz oczekiwań w zakresie kultury*” [4, s. 5].

Według Jędrusiaka do głównych motywów turystycznych podróży związanych z turystyką kulturową zalicza się:

- Poznanie nowych miejsc, społeczności i kultur;
- Zainteresowanie sztuką, architekturą i historią;
- Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i artystycznych;
- Pobudki sentymentalno-etniczne (powrót do korzeni);
- Aspekty religijne i kultowe [3, s. 10].

Turystyka kulturowa zaczęła rozwijać się od XIX wieku. Jej wcześniejszy elitarny charakter został zastąpiony cechami masowości, albowiem w drugiej połowie XX i na początku XXI w. kultura uległa popularyzacji, wskutek czego turystyka również. Kultura popularna udostępniła masom w społeczeństwach wiele dziedzin kultury wysokiej, wcześniej im niedostępnym lub zdecydowanie ograniczonym. W ten sam sposób również dziedzictwo kulturowe dotyczące śmierci upowszechniło się i na tym zyskało [por. 8, s. 8]. Uczeni skupiający się na tej gałęzi turystyki zwracają uwagę na globalny rozwój mediów masowych wpływających na pobudzenie potrzeb turystów, a także rozprzestrzenianie się wiedzy o tych specyficznych destynacjach.

Badacze zajmujący się tematyką turystyki do miejsc dziedzictwa kulturowego związanego ze śmiercią nazywają ją mroczną turystyką

lub tanatoturystyką. Termin mroczna turystyka (ang. *Dark tourism*) wprowadzili Malcolm Foley oraz John Lennon (1996). Jako redaktorzy czasopisma „*International Journal of Heritage Studies*” skompletowali teksty dotyczące etycznego wymiaru podróżowania do przestrzeni pokatastrofalnych, zaś w 2000 r. finalną syntezą ich myśli stała się książka *Dark Tourism. The Attraction of Death and Disasters*, gdzie podjęli się szerszego opisu mrocznej turystyki [1]. Mroczna turystyka, według autorów obejmuje prezentację rzeczywistych oraz umiejętnie przygotowanych miejsc śmierci lub katastrof – i późniejszej konsumpcji przez odwiedzających turystów.

W zakres mrocznej turystyki wchodzi tanatoturystyka. Anthony V. Seaton (1996) definiuje ją jako: „*Podróż do miejsca, całkowicie lub częściowo motywowaną potrzebą rzeczywistego lub symbolicznego „kontaktu” ze śmiercią, zwłaszcza, nagłą (brutalną). Podróż ta może być wywołana szczególnymi cechami osoby lub osób, których śmierć jest przedmiotem zainteresowania*” [7, s. 240]. Warto zaznaczyć, że nie tylko szczególne cechy zmarłych są ważnym czynnikiem na to wpływającym, bowiem należy się zastanowić również nad charakterem, osobowością i zainteresowaniami osób decydujących się na takie podróże.

Anthony V. Seaton (1996) wyróżnił pięć kategorii podróży będących istotą tanatoturystyki:

1. Podróże do miejsc publicznej śmierci lub będących jej świadectwem. Za przykład autor podaje akty śmierci, które były widowiskiem np. walki gladiatorów, męczeńska śmierć chrześcijan, czy publiczne egzekucje;

2. Podróże do miejsc masowej lub indywidualnej śmierci. Za przykład podaje tu: pola bitewne, obozy zagłady, obozy koncentracyjne, miejsca ludobójstwa, miejsca katastrof komunikacyjnych lub indywidualnej śmierci: miejsca morderstw, wypadków, egzekucji czy tortur;

3. Podróże do miejsc i pomników upamiętniających osoby zmarłe. Zalicza tu: wizyty na cmentarzach, katakumbach, kryptach, przy pomnikach wojennych i mauzoleach;

4. Podróże do miejsc niezwiązanych bezpośrednio ze zdarzeniem, prezentujących materialne dowody śmierci np. muzea, wystawy, wszystko to co gromadzi narzędzia śmierci, tortur lub inne artefakty;

5. Podróże do miejsc inscenizacji śmierci. Za przykład podaje: wizyty na religijnych przedstawieniach śmierci lub w miejscach prezentujących inscenizację bitew lub walk [por. 8, s. 131].

Poszukując motywów ludzi koncentrujących się na takiej turystyce, odwołuję się do tego, co proponuje Sławoj Tanaś. Autor dzieli w swej pracy motywy podróży tanatoturystycznych na dwie grupy: *sacrum* oraz *profanum*.

W grupie *sacrum* wyróżnia:

– Motyw religii – wynikający z potrzeb religijnych, który wiąże się ściśle z kultem zmarłego i relikwii, czego przejawem mogą być pielgrzymki do miejsc śmierci, grobów i przechowywania dowodów śmierci;

– Motyw tożsamości – będący efektem poszukiwania przodków,

odkrywania historii, kształtowania tożsamości rodzinnej, lokalnej czy narodowej, ściśle związane z turystyką sentymentalną;

- Motyw empatii – wynikający z potrzeby łączenia się w bólu z bliskimi zmarłymi, są to podróże do grobów ofiar wojen, ludobójstwa, miejsc katastrof oraz miejsc dokumentujących tragiczne zdarzenia;

- Motyw pamięci – będący efektem podtrzymywania pamięci po zmarłym lub o wydarzeniu, najczęściej polegający na składaniu hołdu i odwiedzaniu przestrzeni pamięci (pomników, cmentarzy, miejsc pamięci)

Natomiast w grupie profanum wyróżnia:

- Motyw poznania – kształtujący potrzebę poznania historii, kultury, przestrzeni lub zmarłego;

- Motyw ciekawości – przejawia się chęcią zobaczenia i zapamiętania miejsca i zdarzenia niezwykłego, niecodziennego, unikatowego;

- Motyw rozrywki – tabu śmierci wywołuje potrzebę fikcyjnego kontaktu z nią poprzez zabawę

- Motyw emocji – wynikający z globalnego rozwoju popkultury i kultury masowej; potrzeba doznania emocji strachu, przerażenia, odrazy, poprzez fikcyjny kontakt z cierpieniem i śmiercią [8, s.168-169].

Tanaś uważa też, że tanatoturystyka jako rodzaj turystyki kulturowej, wpływa na poszerzenie świadomości społecznej, odkrywanie dziedzictwa kulturowego (powiązanego ze śmiercią) przez przekraczanie granic kulturowych, rozbudzanie rozmaitych potrzeb, identyfikację, wartościowanie czy interpretację kultur. Dalej tłumaczy, iż kontakt z przestrzeniami śmierci jest stymulujący, poprzez odkrywanie nieznanego świata, niezrozumiałego, nierzadko rodzącego obawy [por. s. 9].

Czarnobylska strefa zamknięta – formy wyjazdów i typy atrakcji

Czarnobylska strefa zamknięta, to trzydziestokilometrowy obszar na terenie Białorusi i Ukrainy. Miano zamkniętego, a przez to niezdatnego do zamieszkania uzyskał dnia w 1986 roku, gdy w jednej z ukraińskich elektrowni jądrowych nieopodal pięćdziesięcioletniej miejscowości Prypeć (pełna nazwa zakładu jądrowego: Czarnobylska Elektrownia Jądrowa im. W. Lenina w obwodzie kijowskim) w wyniku nieudanego testu reaktora doszło do eksplozji i stopienia rdzenia czwartego reaktora jądrowego. Wskutek wybuchu doszło do znacznego wycieku promieniotwórczego materiału do atmosfery, gleby i pobliskich wód – niebezpiecznie skażając cały okoliczny ekosystem.

Dokładna liczba osób zmarłych lub chorych na skutek chorób popromiennych jest do dziś niemożliwa do oszacowania. Środowiska naukowe podają liczby oscylujące wokół 31 osób zmarłych w tym samym (w którym wydarzyła się katastrofa) roku [por. 11, s. 79]. W wyniku tragicznego zdarzenia z 1986 roku nastąpiła silna kontaminacja, przy czym do środowiska naturalnego wciąż dostawały się ogromne ilości substancji promieniotwórczych. Skażenie terenów niebezpiecznymi izotopami pierwiastków doprowadziło do tego, że tereny północnej Ukrainy oraz południowej Białorusi stały się niezdatne

zamieszkania.

Minęło już trzydzieści dwa lata od tragicznego wydarzenia na terenie Ukrainy. Bezpośrednim świadkom pozostała pamięć i/lub kłopoty ze zdrowiem, powstałe wskutek oddziaływania promieniowania na organizm. Niektórzy borykają się również z problemem radiofobii – lękiem przed promieniowaniem. Teren w dalszym ciągu traktowany jest jakociężka do uniesienia, „spuścizna jądrowa” socjalizmu, przypominająca tragedię sprzed ponad ćwierćwiecza. Obywatele bezpośrednio lub pośrednio odczuwający „koszmar Czarnobyla” utożsamiają się z tym wydarzeniem, dla niektórych jest to miejsce pielgrzymek i oddania hołdu zmarłym lub poszkodowanym, którzy w czasie dekontaminacji narazili się ratując swoje rodziny i bliskich przez promieniowaniem. Obok pielgrzymów są również turyści (inaczej wizytatorzy), których interesuje miejsce „apokaliptyczne”, rodem z gier wideo¹. Turyści chcą jena swój sposób odkryć i „poczuć na własnej skórze” (to czego chcieliby doświadczyć podczas grania w grę). O takim stanie rzeczy świadczą wskaźniki przyjazdów do tego miejsca. Informacje pochodzące z Państwowej Agencji Ukrainy do spraw zarządzania Strefą Wykluczenia wskazują, że przyjazdy do tego miejsca są bardzo popularne, albowiem w ciągu trzech lat wskaźnik wizytujących znacznie wzrósł: w 2014 roku było tam 8404 osób, zaś w 2017 roku było już 49 758 osób przyjezdnych [12].

Wykorzystując metodę *desk research* i śledząc informacje w Internecie oraz innych mediach dotycząc *turystykiczarobylskiej*, udało mi się wyodrębnić formy wyjazdów do strefy czarnobylskiej. Głównymi formami wyjazdów są: *wycieczki* – czyli pakietowe oferty turystyczne biur podróży, w zakres których wchodzi ogólnie przewidziany plan z małą możliwością manipulacji (większą przez organizatorów, mniejszą przez turystów – klientów), *wyprawy* – czyli wyjazdy zorganizowane przez pasjonatów i eksploratorów, tutaj zarówno organizatorzy oraz turyści/inni eksploratorzy mogą manipulować planem – jest on elastyczny i zdecydowanie bardziej otwarty, *samotna wizytacja* - wiąże się ona z największą swobodą dotyczącą planu – w myśl „zwiadzasz co chcesz i w dowolnej kolejności” (jednakowoż ta aktywność wiąże się z dokładniejszą organizacją osobistą i koniecznością samodzielnego pozyskania odpowiednich przepustek oraz pozwoleń na terenie Ukrainy lub Białorusi). Poza takimi sposobami wizytacji istnieje inny, prawnie zakazany oraz niebezpieczny – *wtagrnięcie* na teren skażony bez pozwolenia. Praktykują go tzw. *Stalkerzy*, nielegalnie penetrując teren czarnobylskiej strefy pod groźbą kary pochodzącej ze strony służb porządkowych. Ci ostatni nierzadko zachowują się na terenie strefy naganie.

Zróznicowane formy wyjazdów do czarnobylskiej strefy zamkniętej świadczą poniekąd o popycie na to miejsce, a tym samym na takie rodzaje dziedzictwa kulturowego ogólnie. Przyjezdnym elementy opuszczonej infrastruktury stają się czymś na pozór atrakcji turystycznej, godnej uwiecznienia na fotografii, bądź krótkim filmie. Jak wskazuje Jędrysiak: „*Atrakcyjność turystyczna stała się niejako kryterium, na którego podstawie wybiera się miejscowości i tereny,*

1 Taki obraz prezentuje gra: S.T.A.L.K.E.R

a także poszczególne obiekty i określa ich znaczenie dla ruchu turystycznego. Warto dodać, że atrakcje turystyczne można tworzyć nawet od podstaw na terenach pozbawionych walorów turystycznych”[3, s.14]. Wyciągając wniosek z powyższego twierdzenia, można wysnuć tezę o tym, że obszar po katastrofie początkowo pozbawiony walorów i/lub atrakcji, staje się „wzbogacony”, gdy kolejni turyści/eksploratorzy zaczynają nadawać sens i symboliczne znaczenie obiektom tam się znajdującym, robiąc zdjęcia i kręcąc filmy. Proces formowania się atrakcji turystycznej obrazuje Dean MacCannell(2002). Według autora można wskazać pięć faz tworzenia atrakcji turystycznej:

1. Faza nazwania – miejsce zostaje wyróżnione spośród innych;
2. Faza ujęcia w ramy i podniesienia – obiekt jest tutaj udostępniony do zwiedzania;
3. Faza umieszczenia na ołtarzu – umieszczenie obiektu w szczególnie eksponowanym miejscu;
4. Faza reprodukcji mechanicznej – powielanie obiektu i reprodukcja, mająca na celu promocję oraz stymulowanie turystów do przyjazdów;
5. Faza reprodukcji społecznej – przyjmowanie nazewnictwa od znanych atrakcji [10].

Główną atrakcją podczas wyjazdów jestniegdyś pięćdziesięcioletnie miasto Prypeć i jej infrastruktura. Przed katastrofą w tym miejscufunkcjonowały między innymi nowoczesne jak na ten okres placówki związane z m. in.: edukacją,służbą zdrowia, służbami porządkowymi, sportem, rozrywką, gastronomią, transportem i innymi [por. 13]. Współcześnie te miejsca (w żargonie osób pasjonujących się tą tematyką – lokacje) pełnią nowe funkcje -funkcje atrakcji turystycznych. Miejsca opuszczone i niszczone są odwiedzane i uwieczniane przez podróżników, ci sami poszukują również artefaktów z przeszłości, z czasów świetności miasta.Popularnymi miejscami oglądanymi lub nawet odwiedzanymi²przez zainteresowanych są przede wszystkim przedszkola, szkoły, wesołe miasteczko, pływalnie, szpitale, posterunek i inne. Uczestnikom wycieczek dane jest nawet nakarmić pokaźne sumy w jednym ze zbiorników wodnych. Prócz eksploracji opuszczonych blokowisk i innych funkcyjnych budynków turyści mogą spotkać się z mieszkańcami pozostającymi w swych domostwach na wsiach nieopodal miasta Prypeć – przybiera to dla niektórych postać kontaktu międzykulturowego, bowiem turyści przyjeżdżają do strefy czarnobylskiej z całego świata, aby poznać i na żywo porozmawiać ze świadkami traumatycznej historii naszych czasów.

Celem organizatorów jest przedstawienie strefy czarnobylskiejtaka jaka była i jest obecnie, należy też wspomnieć, że jest to wyjątkowy kontakt na żywo z dziedzictwem kulturowym Ukrainy i Białorusi.

Bibliografia:

1. Foley M., 2000, *Dark tourism. The Attractions of Death and Disasters*, London-New York: Thomson Learning;
2. Foley M., Lennon J., 1996, *JFK and Dark Tourism: A fascination with assassination*,

2 Zależne od form wyjazdu

International Journal of Heritage Studies, vol. 2, no. 4;

3. Jędrzyśiak T., 2008, *Turystyka kulturowa*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne;
4. Marciszewska B., 2002, *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki kulturowej w Polsce*, „Problemy Turystyki i Hotelarstwa”, nr. 3;

5. Podemski K., 2004, *Socjologia podróży*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;

6. Przeclawski K., 1996, *Człowiek a turysta. Zarys socjologii turystyki*, Kraków: Wydawnictwo Albis;

7. Seaton A.V., 1996, *From Thanatopsis to Thanatourism. Guided by the Dark*, International Journal of Heritage Studies, vol. 2, no. 4;

8. Tanaś S., 2013, *Tanatoturystyka: od przestrzeni śmierci do przestrzeni turystycznej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego;

9. Urry J., 2007, *Spojrzenie turysty*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

10. MacCannell D., 2002, *Turysta, nowa teoria klasy próżniaczej*, Muza S.A., Warszawa.

11. Sekuła P., 2014, *Czarnobyl. Społeczno – gospodarcze, polityczne i kulturowe konsekwencje katastrofy jądrowej dla Ukrainy*, Szwajpolt Fiol, Kraków.

Strony internetowe:

12. dazv.gov.ua, dostęp: 12.09.18;

13. Pripjat in Numbers, 2011, pripjat.com/en/pripjat-and-chernobyl/pripjat-numbers.html,
dostęp: 12.09.2018.

PHYSICAL ACTIVITY OF CHILDREN AND YOUTH AS AN ANTIDOTE TO THE NEGATIVE EFFECTS OF MODERN CIVILIZATION.

Syga Paulina
studentka

In the current times of rapid changes, the pace of which is very high, physical education needs to be given more and more attention. Contemporary youth, to effectively resist the negative effects of civilization, should be physically active, take active part in sports activities. For this to happen, students must be convinced of the need for physical exercises, they must also develop an appropriate sporting habit. It is a common task for schools, parents and sports organizations.

Lack of encouragement and conditions to satisfy it at a young age will lead to disappearance of active sports. Among students are those who run away from physical education lessons, do not do any sport, spend their free time in front of the TV, computer or in a cafe, and instead of moving around by bike, reach for comfortable cars. Connections of physical activity and healthy eating, compliance with the basic rules of hygiene with human health are very strong. Obesity, cardiovascular disease, postural defects are diseases of civilization. When it comes to smoking cigarettes, it is possible that such people will be potential infants, prematurely infirm. Therefore, by changing the lifestyle we can

reduce the risk of these diseases.

In developed societies, sport has become a common good, available in various forms - according to the possibilities and interests of the citizen. By definition of sport treated as "all forms of physical activity, which through ad hoc or organized participation affect working out or improving physical and mental condition, development of relations social or achieving sports results at all levels" it follows that sport and recreation are the factors that shape health and personality, developing habits and pro-health attitudes, as well as being valuable a form of spending free time. The consequence of this should be a return special attention to its important social and strategic goals. From those reasons, the state should be vitally interested in development and dissemination various forms of sport and recreation, because along with the development of civilization they are an increasingly important element of human life.

In contemporary societies, sport is treated as one from cultural values that have a big impact on human development, its health and the quality of life. The development of modern civilization, however, is not conducive to activity. Technological facilities, means of communication, automation, computerization they minimize physical activity in everyday life people. Many inventions and facilities eliminate any unnecessary traffic. And more work is done in a sitting position, i.e. with less effort. It is therefore important to make changes to the lifestyle, which is the main element should be physical activity. In Poland, only 7% of Poles declare systematic physical activity, 33% do it once a week, 12% less frequently, but at least once a month, while the rest sporadically takes part in any servants' activities increasing physical fitness. From the studies of the World Organization Health shows that over 60% of Poles do not play sports. With such results Poland is located at one of the last places in Europe. Different values The forms of physical activity and sport available to everyone are still unknown or underestimated. This means that in the consciousness of the major part of Poland society has not yet undergone a fundamental change, and moreover, development contemporary civilization is not conducive to physical activity. It makes it serious threat to health and quality of life. Meanwhile, the resulting knowledge from research that regular physical activity improves general well-being, physical and mental health, helps to control stress, obesity and such diseases, such as diabetes, reduces the risk of developing certain diseases (eg coronary, hypertension, diabetes) and help minimize the effects of certain disability, it is not adequately propagated. The development of civilization and urbanization in recent years has exerted a large impact on the growth of the pace of life and professional activity that perpetuate passive way to spend a free time. The antidote to these threats is sport and recreation.

Of particular importance and value are those forms of recreation that lead people away from the bothersome urban environment in the open air, behind the city from closed spaces, to green areas, to those quiet ones that approach nature. Thanks to this, man is subjected to a positive impact of such valuable factors as: movement, air, water and sun. In the face of ever-growing negative effects of

technical civilization, physical recreation is becoming more and more important, not only for children and young people, but for the whole of society. A demographic phenomenon, known as the aging of societies, is observed throughout the entire civilized world. Our country has reached a percentage of people in old age, what demographers recognize as a sign of an aging population. Physical activity has long been appreciated as the main antidote to old age. Physical recreation helps to age gracefully, advanced people remain young for a long time. Recreational exercises may delay the decline of physical performance with age, and reduced efficiency may be increased, maintained or restored again. The purpose of the physical recreation classes for the elderly is to strengthen health, slow down and delay involuntal processes taking place in the human body, make life fuller and more interesting. The need of fun and entertainment is felt most strongly by young people who have the largest amount of physical strength. This big interest in sport should be used. The interest and implementation of youth in sport and physical exercise as well as other forms of recreation should be the concern of all recreational and cultural institutions, including schools.

Bringing up youth for physical activity should take into account interests, inclinations and abilities. Preparation of young people to use physical recreation should be aimed at developing certain skills and habits and at arousing interests and implementing them to a specific lifestyle. It is the task of education in the young generation of habits to rationally organize rest and satisfy individual needs and interests. This is not only the task of developing the ability to fill free time with various forms of physical recreation, but also to arouse interest, develop appropriate instructions and needs. It consists in presenting the pupils with a wide range of different possibilities and forms, so that everyone can choose according to their needs, interests and abilities.

The processes of mechanization and urbanization increase the need for more intensive action in the area of youth education for recreational movement. Education is an element of mental and physical health as well as health. Preparing young people for spending their free time is an important goal of modern upbringing. This goal can be achieved by creating individual preferences, arousing full curiosity about reality, which may become a starting point for the creation of these individual preferences and passions.

Institutions that can carry out the education program for physical activity are: family, school, and all institutions set up to meet the youth's recreational and sporting needs. However, first and foremost, the school should take up the task of preparing young people for cultural and active leisure. Particularly physical education is aimed at developing a passion for these activities and implementing them to continue them in the future as a form of recreation.

From this point of view one should popularize such sports and movement games that can be practiced throughout life, individually or in an intimate circle (of family, friends) and which do not require complicated sports equipment. Examples of such forms of movement as: cycling, marches and running, gymnastics, skiing and all forms of tourism combined with physical activity.

Scholars state that lack of exercise affects the entire body and even emotional life. People who did not have and do not have the opportunity to go out, dance or develop any of their movement skills, feel the lack of so-called motor "liberation". The result of this is falling into a state of nervous tension. Therefore, one should be aware and propagate the conviction that a minimum of exercise is needed in life, such as vitamins. Inactivity is the cause of premature aging. In contrast, physical activity is the cure for the harmfulness of life in modern civilization. Modern man should know that movement for health and educational reasons is needed for everyone, regardless of age, that is one of the most valuable forms of leisure and entertainment and a means of improving personality.

ROZWÓJ REGIONALNY Z PERSPEKTYWY ZADAŃ ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Mgr Składanek Bartłomiej

Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II

Wstęp

Rozwój regionalny stanowi obecnie jedno z najważniejszych zadań, jakie realizuje administracja publiczna. Obok tych obszarów, które mają charakter porządkowy, reglamentacyjny czy odnoszący się do zarządzania publicznym majątkiem, administracja publiczna wykonuje zadania w aspekcie szeroko rozumianego rozwoju. W artykule została dokonana analiza kwestii dotyczących rozwoju regionalnego, z uwzględnieniem rozwoju lokalnego, jak również rozwoju całego kraju. Zależności te znajdują odzwierciedlenie w zróżnicowanych działaniach administracji publicznej. Wymagają one zaangażowania wielu podmiotów, których liczba uzależniona jest od pojawienia się trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie¹.

Pochylenie się nad problematyką rozwoju regionalnego jako zadania administracji publicznej wynika z jej zasadniczego charakteru zarówno w teorii prawa administracyjnego, jak również w praktyce działań administracji publicznej. Kwestie rozwoju regionalnego stają się przedmiotem zainteresowania również w innych dyscyplinach nauki, w środowisku społeczności lokalnych i regionalnych. Są też przedmiotem wielu dyskusji i sporów w polityce. Podstawową tego przyczyną jest członkostwo Polski w Unii Europejskiej, które wymaga specjalnego podejścia do spraw rozwoju regionalnego. Działania administracji publicznej w tym zakresie muszą charakteryzować się szczególnie

¹ K. Właźlak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej*, Warszawa 2010, s. 13.

kompleksowością, strategicznością oraz koordynacją, bowiem tylko takie gwarantują otrzymanie i efektywne wydatkowanie środków finansowych z funduszy UE. Duże zainteresowanie problematyką rozwoju polskich regionów wynika również z procesów globalizacyjnych, które przyczyniły się m.in. do rozwoju zjawiska decentralizacji i regionalizacji².

Pojęcie regionu

Termin region, z języka łacińskiego *regio* oznacza kierunek, okolice, krainę, granicę³. W nauce geografii wyróżnić możemy dwie podstawowe grupy regionów: powierzchniowe i węzłowe⁴. Jest to podział ze względu na wewnętrzną strukturę danego obszaru, gdzie region powierzchniowy stanowi jednolitą przestrzeń, a regiony węzłowe to system powiązanych ze sobą ośrodków władzy, komunikacji i handlu. Jeżeli odniesie się region do stosunków władzy, można wówczas mówić o terytorium zamieszkiwanym przez określonych mieszkańców oraz podlegających prawu określonego władcy⁵.

W doktrynie prawa administracyjnego z regionem nierozdzielnie związane są takie pojęcia jak „regionalizm” i „regionalizacja”. Dlatego też, podejmując próbę zdefiniowania regionu, należy również wyjaśnić te dwa pojęcia⁶. Regionalizm to związek istniejący pomiędzy pewną zbiorowością, a terytorium zamieszkiwanym przez tę zbiorowość. Z regionalizmem spotykamy się, gdy zbiorowość terytorialna poszukuje własnej tożsamości wewnątrz większego systemu państwowego⁷. Jak zauważa K. Chorąży, *regionalizm to świadomość istnienia interesów, uznanych za wspólne przez mieszkańców terytorium o charakterze homogenicznym i dążenie do współuczestniczenia w ich realizacji*⁸. Oczywiście jest, że mieszkańcy regionu wykazują chęć realizacji różnego rodzaju interesów. Należy bowiem wskazać na niejednorodność kategorii regionalizmu obejmującej zarówno składniki społeczno-kulturowe, polityczne, jak i ustrojowo-terytorialne. Pojęcie regionalizmu odnosi się więc zarówno do stanu świadomości społecznej mieszkańców regionu, jak również do ich aktywności gospodarczej, politycznej i kulturowej⁹.

Kolejnym terminem, który jest nieodłącznie związane z pojęciem regionu, jest regionalizacja. Jest to zjawisko prawnoustrojowe, które stanowi

2 I. Sagan, *Współczesne studia regionalne – teoria i metodologia, a także praktyka*, Studia Regionalne i Lokalne 2004, nr 2, s. 33.

3 M. Plezia, *Słownik łacińsko – polski*, t. IX, Warszawa 1974, s. 493.

4 W. Drobek, *Pojęcie regionalizmu a teoretyczne koncepcje regionu*, Opole 1992, s. 12.

5 B. Rychłowski, *Regionalizacja ekonomiczna*, Warszawa 1967, s. 18-19.

6 K. Właźlak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 19.

7 G. Gorzelak, *Regionalizm i regionalizacja w Polsce na tle europejskim*, Warszawa 1993, s. 45.

8 K. Chorąży, *Zagadnienia ustroju lokalnego Francji*, Lublin 1998, s. 167.

9 Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region- regionalizacja – regionalizm*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1992, z.2, s. 14.

aktualnie element ustroju wielu państw europejskich¹⁰. Termin ten oznacza zarówno czynność, jak i jej wynik końcowy i w każdym z przypadków wymaga przyjęcia pewnej określonej koncepcji regionu. Ma także odmienne znaczenie w zależności od tego, czy spotykamy się z tzw. państwem złożonym (federalnym, regionalnym), czy też unitarym¹¹. W doktrynie regionalizacja rozumiana jest również jako wyznaczanie regionów w określonym celu oraz na podstawie określonych przesłanek lub jako sposób organizacji realizowania zadań publicznych¹². Jak zauważa T. Rabska *pojęcie regionalizacji nie ogranicza się do tego „jak podzielić państwo”, lecz dotyczy problemu jak zarządzać podzielnymi częściami, jaki im przyznać stopień samodzielności i w jaki sposób uniezależnić je od władzy centralnej*¹³. Takie kryteria, jak: wielkość powierzchni, cechy etniczne, liczba ludności, cechy demograficzne czy kulturowe mają znaczenie pomocnicze. Głównym celem regionalizacji, o czym świadczą doświadczenia europejskie, jest umocnienie instytucji demokratycznych, a także wyrównanie poziomów oraz harmonizacja rozwoju¹⁴.

Regionalizacja jest ściśle związana z decentralizacją rozumianą jako podział władzy państwowej pomiędzy różne podmioty administracji publicznej. Jest działalnością rządu związaną z reorganizacją terytorium państwa, którego celem jest zmniejszanie różnicowań i stymulowanie procesów rozwoju¹⁵. G. Rydlewski wskazuje, że regionalizacja to *planowe działanie państwa, mające na celu doprowadzenie do decentralizacji z równoczesnym promowaniem silnych podmiotów terytorialnych na szczeblu regionalnym, spójnych pod względem kulturowym i gospodarczym, które zostają wyposażone w liczne kompetencje z zakresu zaspokajania potrzeb mieszkańców danego terytorium oraz w środki prawne i materialne niezbędne dla efektywnego realizowania tych kompetencji*¹⁶.

Region, jak starano się wskazać powyżej, jest pojęciem płynnym, występującym w wielu znaczeniach. Wynika to z faktu, że definicję regionu spotkać można niemalże w każdej dziedzinie nauki, m.in. w geografii, przyrodzie, statystyce, etnografii, politologii, socjologii, ekonomii, historii czy administracji. Zauważono nawet, że *„niewiele terminów jest tak nieprecyzyjnych jak słowo region. Oznacza ono wszystko dla wszystkich i jest używane zarówno w języku potocznym, jak i technicznym słowniku ekonomistów i administratorów, zarówno*

10 W. Żelazny, *Region w Unii Europejskiej*, Przegląd Zachodni 1997, nr 1, s. 64.

11 J. Lemańska, *Koncepcja samorządu województwa na tle porównawczym*, Kraków 2006, s. 32-33.

12 M. Elżanowski, M. Maciołek, P. Przybysz, *Region jako instytucja prawnoustrojowa*, Państwo i Prawo 1990, z. 8, s. 59-60.

13 T. Rabska, *Refleksje na temat układu przestrzennego administracji publicznej i jego konsekwencje w zakresie administrowania*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1992, z.2, s.25-26.

14 K. Włazłak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 24-27.

15 B. Jałowicki, *Kwestia regionalna*. Studia Socjologiczne 1992, nr 1-2, s. 44.

16 G. Rydlewski, *Systemy administracji publicznej w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 338-339.

Istota i rodzaje polityki regionalnej

Kategoria rozwoju regionalnego stanowi podstawę polityki regionalnej, stąd nazwa „polityka rozwoju regionalnego”. W tym znaczeniu rozwój regionalny polega na realizacji celów polityki regionalnej¹⁸. Polityka rozwoju regionalnego jest istotnym elementem polityki społeczno-gospodarczej. W jej pojęciu mieści się wiele działań podejmowanych przez różnorodne podmioty na rzecz kreowania oraz wspierania rozwoju regionalnego. Działania te związane są przede wszystkim z polityką finansową, gospodarczą, inwestycyjną, przestrzenną, społeczną, socjalną, ochrony środowiska, a także polityką zagraniczną. Tym samym polityka regionalna stanowi jedno z podstawowych narzędzi sterowania procesami rozwoju. Według T. Markowskiego *polityka regionalna to sztuka optymalizowania rozwoju gospodarczego z zasady powodującego polaryzację przestrzenną w poziomie życia mieszkańców tak, aby służył osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju społecznego, np. w postaci poprawy warunków bytu, a szerzej rzecz ujmując, stałego utrzymywania wysokiej jakości życia na terenie całego kraju*¹⁹.

Słusznie rozumie się nowoczesną politykę regionalną jako świadome i celowe działania zmierzające do wyznaczenia celów społeczno-gospodarczych, a następnie uruchamianie środków potrzebnych do realizacji tych celów zgodnie z potrzebami i możliwościami regionów. Polityka regionalna dotyczy regionu, przy czym niekoniecznie musi być w regionie kreowana. Przyjmuje się, że realnie prowadzona polityka regionalna jest wypadkową ścierających się interesów między centrum a regionami, rezultatem negocjacji i dialogu. Wyróżnić możemy zatem dwa rodzaje polityki regionalnej: interregionalną (międzyregionalną) oraz intraregionalną (wewnątrzregionalną)²⁰.

Polityka interregionalna prowadzona jest przez państwo, a więc rząd centralny i jego agendy, w tym także terenowe. Politykę regionalną państwa rozumieć należy jako usystematyzowane oddziaływanie na obszary będące wyodrębnionymi, ponadlokalnymi jednostkami terytorialnego podziału administracyjnego kraju. Inaczej, jest to aktywność państwa skierowana na stymulowanie konkretnych obszarów kraju, za pomocą prawnych i ekonomicznych instrumentów. Polityka międzyregionalna odnosi się do obszaru całego państwa, a więc wszystkich 16 regionów. W skali UE polityka ta, pozostając w gestii Komisji Europejskiej, wpływa na rozwój regionów

17 K. Właźlak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 27.

18 W. Kosiedowski, *Wprowadzenie do teorii i praktyki rozwoju regionalnego i lokalnego*, Toruń 2005, s. 47.

19 T. Markowski, *Od konkurencji zasobów do konkurencji regionów*, Samorząd Terytorialny 1996, nr 12, s. 22.

20 K. Właźlak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 57-65.

europejskich i to nie tylko tych, które wchodzą w skład państw członkowskich²¹.

Polityka interregionalna oznacza nie tyle podejmowanie faktycznych działań na jakimś obszarze, ale na wspieraniu działań samorządów województw w zakresie rozwoju regionalnego. Ponadto polityka ta może polegać na korygowaniu działań samorządów, ale wyłącznie w prawnie uregulowanych przypadkach. Wprowadzenie takich zasad rządowej polityki regionalnej wydaje się niezbędne z uwagi na to, iż nowoczesna polityka regionalna respektować ma zasadę subsydiarności (pomocniczości) państwa. Rządowa polityka regionalna powinna być podporządkowana długofalowej polityce rozwoju kraju, jej cele nie mogą pozostawać w sprzeczności z celami rozwoju kraju. Podstawowe czynniki określające zakres, intensywność, formy organizacyjne i instrumenty polityki regionalnej państwa to: uwarunkowania makroekonomiczne, a więc sytuacja gospodarczo-społeczna, poziom i dynamika różnicowań między regionami, impulsy pochodzące z otoczenia międzynarodowego, także kształt organizacji terytorialnej państwa. Nowoczesna polityka regionalna charakteryzuje się udziałem wielu podmiotów: władz samorządu terytorialnego, instytucji, przedsiębiorstw, obywateli. Podstawową rolę w procesie rozwoju regionalnego spełniają samorządy regionalne. Ich działalność powinna być jednak skoordynowana, a w niektórych przypadkach nawet inicjowana przez władze centralne. Można ostatecznie zgodzić się ze stanowiskiem doktryny, że wzrost liczby podmiotów polityki rozwoju regionalnego nie może być interpretowany jako stopniowe zanikanie roli państwa w procesie rozwoju regionalnego, ale jako wzmocnienie jego funkcji koordynacyjnej. Władzom centralnym przypada tym samym bardziej złożona niż w przeszłości rola w polityce regionalnej²².

Drugim rodzajem polityki rozwoju regionalnego jest polityka intraregionalna - usystematyzowane oddziaływanie na procesy rozwoju społeczno-gospodarczego zachodzące na terenie regionu. Politykę tę prowadzą poszczególne samorządy województw. Tak rozumiana polityka regionalna jest świadomą, celową oraz zorganizowaną działalnością polegającą na określeniu celów tej polityki służących interesom samorządowej społeczności (lokalnej i regionalnej), a także metod i instrumentów realizacji tych celów. Można zatem przyjąć, że na politykę wewnątrzregionalną składa się działalność samorządów regionalnych, które realizują tę politykę samodzielnie: za własne środki i na własną odpowiedzialność, lecz zgodnie z nadanymi ustawowo kompetencjami. Nie będzie jednak nieuzasadnione określenie polityki intraregionalnej jako domeny nie tylko samorządu województwa, ale też innych podmiotów zorganizowanych w regionie²³.

Polityka intraregionalna koncentruje się na wewnętrznych możliwościach rozwoju poszczególnych regionów, zdeterminowanych przez ich zdolności

21 *Ibidem*.

22 L. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2002, s. 32.

23 G. Gorzelak, B. Jałowiecki, *Strategie polskich regionów w procesie integracji europejskiej*, Samorząd Terytorialny 1992, nr 1-2, s. 33-35.

oraz potencjały endogenicznego rozwoju. Każdy region ma swoją przewagę konkurencyjną oraz określone cechy wykształcone przez naturę i historię, dlatego założenia polityki intraregionalnej opierają się na całości zwaloryzowanego potencjału ludzkiego, ekologicznego, infrastrukturalnego, finansowego, innowacyjnego i instytucjonalnego w danym regionie. Podstawowym celem działań samorządu województwa w zakresie polityki regionalnej jest optymalne wykorzystanie „pokładów zasobów”, którymi dysponuje region. Można zatem powiedzieć, że polityka wewnątrzregionalna polega na umiejętności dostrzeżenia, połączenia i właściwego wykorzystania pewnych zasobów przez samorządy województw²⁴.

Instytucje wspierania rozwoju regionalnego

Realizacja celów polityki rozwoju regionalnego państwa musi być związana z wypracowaniem właściwego systemu instytucjonalnego, odpowiadającego wymogom nie tylko prawa polskiego, ale i regulacjom UE. Można powiedzieć, że warunkiem efektywnego wdrażania ogólnonarodowej polityki rozwoju jest jasne określenie właściwości, kompetencji i zadań podmiotów administracji publicznej. Od sposobu ich działania zależy jakość i szybkość zmian dokonujących się w regionach. Przyjmuje się, iż na przyspieszenie rozwoju regionalnego w znaczącym stopniu wpływają m.in. instytucje oraz organizacje rządowe z uwagi na ich lepszą dostępność polityczną, zarówno rządu krajowego, jak i władz samorządowych. Z drugiej zaś strony nie można tu pominąć, że sama organizacja administracji centralnej stanowi relatywnie skomplikowane zagadnienie. Zaznaczono, że jej specyfika wyraża się w tym, że na tym szczeblu następuje łączenie funkcji politycznych oraz administracyjnych²⁵.

Zadania dotyczące rozwoju regionalnego, podobnie jak wszystkie zadania publiczne, w zasadzie przypisane są państwu. Jak zauważa M. Stahl, to państwo decyduje, pod wpływem czynników politycznych, które zadania będzie realizować przez swoje organy na zasadzie wyłączności, które będzie można przekazywać innym podmiotom władzy publicznej, a które będą mogły być wykonywane także przez podmioty niepubliczne²⁶. Zadanie administracji państwowej to normatywne zobowiązanie administracji do realizacji wytyczonego celu państwa przez określone stosowanie oznaczonych środków. Zadania takie są domeną administracji rządowej również w sferze rozwoju regionalnego. Posiada ona niezbywalne kompetencje w tym zakresie, co oznacza, że nie może ich realizować samorząd województwa. Zdaniem Z. Gilowskiej, należą do nich: koordynowanie priorytetów rozwojowych województw z priorytetami rozwoju kraju, stymulowanie procesów rozwojowych województw w kierunku ważnym dla całego kraju i ważnym dla polityki gospodarczej państwa, uzupełnianie priorytetów rozwojowych województw o cele i zadania ważne z punktu widzenia całego kraju, wspieranie samorządów województw w wykonywaniu strategii

24 K. Właźlak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 57-65.

25 B. Jaworska, *Kierunki reform ustrojowych administracji publicznej w Polsce*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1995, t. LII, s. 39.

26 M. Stahl, *Cele publiczne i zadania publiczne*, Zakopane 2006, s. 103.

ich rozwoju; koordynowanie prac związanych z wykorzystywaniem środków pomocowych pochodzących ze źródeł zagranicznych²⁷.

Wydaje się, że podstawową zasadą, jaka powinna obowiązywać w instytucjonalnym systemie rozwoju regionalnego, jest zasada partnerstwa. Ma ona swoje umocowanie zarówno w przepisach prawa polskiego, jak i unijnego. Oznacza, że w realizację zadań dotyczących rozwoju regionalnego powinno się włączyć możliwie jak najwięcej różnych podmiotów: przedstawiciele władz państwowych na poziomie centralnym i regionalnym, samorządowe władze regionalne, powiatowe i gminne, organizacje pozarządowe, przedstawiciele środowisk społeczno-gospodarczych, a także instytucje europejskie i organizacje międzynarodowe²⁸.

Podmioty prowadzące politykę rozwoju oraz tryb współpracy między nimi określa ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju²⁹. Wprowadza ona m.in. obowiązek konsultacji podstawowych aktów planowania rozwoju kraju z jednostkami samorządu terytorialnego, partnerami społecznymi i gospodarczymi oraz z Komisją Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego. Ponadto zasada partnerstwa zaakcentowana została w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej³⁰.

Inny przykład stanowi ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie³¹, która wprowadza zasadę obowiązkowej współpracy organów administracji publicznej z organizacjami pożytku publicznego (tj. organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami, jednostek samorządu terytorialnego oraz osobami prawnymi i jednostkami organizacyjnymi kościołów i związków wyznaniowych) w zakresie prowadzenia działalności w sferze zadań publicznych. Obowiązku temu podlegają zatem także organy administracji rządowej w zakresie realizowanych zadań publicznych, do których należą zadania podejmowane na rzecz rozwoju regionalnego. Należy podkreślić, że w tym przypadku ustawodawca nie ogranicza się do wprowadzenia obowiązku współpracy organów administracji publicznej z organizacjami pożytku publicznego, ale dodatkowo precyzuje formy, w jakich ma się ona odbywać. Określa też zasady tej współpracy: pomocniczość, suwerenność stron, partnerstwo, jawność, efektywność czy uczciwa konkurencja³².

Do współpracy w celu rozwoju regionalnego wypada wreszcie odnieść

27 Z. Gilowska, *Pożądany mechanizm wykorzystania środków pomocowych UE dla wspierania rozwoju regionalnego*, Samorząd Terytorialny 2000, nr 6, s.24-25.

28 K. Włazłak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 65 i n.

29 Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, t. jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1307.

30 Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, t. jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1090.

31 Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, t. jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1365.

32 K. Włazłak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 68 i n.

przepisy ustawy z dnia 12 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym³³, która wprowadza instytucję współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego. Przedmiotem tak rozumianego partnerstwa jest wspólna realizacja przedsięwzięcia oparta na podziale zadań i ryzyk pomiędzy podmiotem publicznym i partnerem prywatnym. W ramach partnerstwa publiczno-prywatnego zawierana jest umowa podmiotu publicznego z partnerem prywatnym³⁴.

Podsumowanie

Chcąc realizować politykę rozwoju regionalnego, administracja publiczna musi mieć odpowiednie instrumenty oddziaływania na rozwój regionalny. Wśród nich znaczącą rolę spełniają strategie oraz programy, kontrakt wojewódzki, a także finansowanie rozwoju regionalnego. Instrumenty te są ze sobą powiązane. Strategie i programy wpływają na treść kontraktów i wielkość środków finansowych. Biorąc pod uwagę, że z kontraktu wojewódzkiego wynikają zobowiązania stron dotyczące finansowania działań objętych w strategii i skonkretyzowanych w programach, można przyjąć, że kontrakt regionalny jest najistotniejszym instrumentem rozwoju regionalnego. Z drugiej strony zawarcie kontraktu jest możliwe dopiero po przyjęciu strategii i programów. Tylko łącznie ze strategią rozwoju i regionalnymi programami operacyjnymi kontrakt wojewódzki może stanowić pewien system instrumentów skutecznie wpływających na rozwój regionalny. Stosowanie instrumentów rozwoju regionalnego wymaga udziału różnych podmiotów, zarówno publicznych, jak i prywatnych, jednak odpowiedzialność w tym zakresie spoczywa na administracji publicznej. Strategie i programy na szczeblu rządowym opracowuje minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego oraz inni ministrowie w zakresie strategii i programów sektorowych, w skali regionu - samorząd województwa oraz w skali lokalnej - samorządy powiatów i gmin. Strony kontraktu wojewódzkiego reprezentują administrację rządową i samorząd województwa. Te same podmioty odpowiadają za finansowanie rozwoju regionalnego, co nie wyklucza jednak udziału innych podmiotów w tym zakresie. Obecnie brakuje jednolitych regulacji dotyczących instrumentów rozwoju regionalnego. Są one skomplikowane i rozproszone w wielu aktach prawnych³⁵. Należy zatem doprowadzić do ujednoczenia oraz wskazania przejrzystych regulacji w tym zakresie w taki sposób, aby możliwe było łatwe ustalenie treści obowiązujących norm prawnych.

Bibliografia

1. Chojnicki Z., Czyż T., *Region- regionalizacja – regionalizm*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1992, z.2.
2. Chorąży K., *Zagadnienia ustroju lokalnego Francji*, Lublin 1998.
3. Drobek W., *Pojęcie regionalizmu a teoretyczne koncepcje regionu*, Opole 1992.

33 Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym, t. jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1834.

34 K. Właźlak, *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej... op.cit.*, s. 69 i n.

35 *Ibidem*.

4. Elżanowski M., Maciołek M., Przybysz P., *Region jako instytucja prawnoustrojowa*, Państwo i Prawo 1990, z. 8.
5. Gilowska Z., *Pożądaný mechanizm wykorzystania środków pomocowych UE dla wspierania rozwoju regionalnego*, Samorząd Terytorialny 2000, nr 6.
6. Gorzelak G., *Regionalizm i regionalizacja w Polsce na tle europejskim*, Warszawa 1993.
7. Gorzelak G., Jałowiecki B., *Strategie polskich regionów w procesie integracji europejskiej*, Samorząd Terytorialny 1992, nr 1-2.
8. Jałowiecki B., *Kwestia regionalna*. Studia Socjologiczne 1992, nr 1-2.
9. Jaworska B., *Kierunki reform ustrojowych administracji publicznej w Polsce*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1995, t. LII.
10. Kosiedowski W., *Wprowadzenie do teorii i praktyki rozwoju regionalnego i lokalnego*, Toruń 2005.
11. Lemańska J., *Koncepcja samorządu województwa na tle porównawczym*, Kraków 2006.
12. Markowski T., *Od konkurencji zasobów do konkurencji regionów*, Samorząd Terytorialny 1996, nr 12.
13. Pietrzyk L., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2002.
14. Plezia M., *Słownik łacińsko – polski*, t. IX, Warszawa 1974.
15. Rabska T., *Refleksje na temat układu przestrzennego administracji publicznej i jego konsekwencje w zakresie administrowania*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1992, z.2.
16. Rychłowski B., *Regionalizacja ekonomiczna*, Warszawa 1967.
17. Rydlewski G., *Systemy administracji publicznej w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2007.
18. Sagan I., *Współczesne studia regionalne – teoria i metodologia, a także praktyka*, Studia Regionalne i Lokalne 2004, nr 2.
19. Stahl M., *Cele publiczne i zadania publiczne*, Zakopane 2006.
20. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, t. jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1090.
21. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, t. jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1365.
22. Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym, t. jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1834.
23. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, t. jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1307.
24. Właźlak K., *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej*, Warszawa 2010.
25. Żelazny W., *Region w Unii Europejskiej*, Przegląd Zachodni 1997, nr 1.

ШЛЯХИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ У ПОСТМОДЕРНІЙ СУЧАСНОСТІ

Спічек Ярослав Олегович

Магістрант II-року навчання Національного університету «Києво-

Могилянська академія», м. Київ.

spichek666@gmail.com

Науковий керівник

док. філос. наук Ю. Ю. Завгородній

У цій роботі ми пропонуємо невеликий огляд сучасного стану розвитку «школи традиціоналізму» й актуальність її дослідження для новітніх гуманітарних студій.

Власне «школою традиціоналізму» (або «інтегрального традиціоналізму») називають філософсько-метафізичну течію в західній думці початку ХХ століття, яку започаткував низкою своїх робіт французький мислитель Рене Генон. Цей напрям досить різко відмежується як від сучасної йому філософії та науки, так і неоспиритуалістських та психологічних течій. «Школа інтегрального традиціоналізму» утворює та розробляє свою власну унікальну методологію в дослідженні «сакрального» і «профанного», «створивши своєрідну альтернативу емпірично-науковому методу епохи пізнього модерну і заклавши фундамент майбутньої постмодерністської ревізії науки та філософії» [2, С. 48]. Ще на початку століття Генон випрацьовує послідовну критику модерного секулярного Західного світу, спираючись при цьому на духовні істини надприродного метафізичного порядку, які ще збереглися у східних традиціях. Цей інтелектуальний напрямок дістав немало прихильників серед європейців, які почали слідом за Геноном (який прийняв іслам та вступив до суфійського тарікату) шукати засади єдиної універсальної Традиції саме на Сході. Одними з найвпливовіших таких традиціоналістів були Фрітьоф Шуон та Тітус Буркхард, які також звернулися до ісламської традиції, вступивши в один із суфійських тарікатів, а пізніше організувавши свій орден мар'ямійя на чолі з Шуоном (який став відомим під іменем Іси Нур аль-Діна Ахмада). Інший видатний європейський представник традиціоналізму – Юліус Евола – тримався позицій пошуку саме глибин європейської традиції, де до східних учень звертався лише тією чи іншою мірою. Окрім того, саме Евола великою мірою політизував «традиціоналістичний дискурс», увівши його в течію «консервативної революції», що дало підстави говорити про відгалуження «неортодоксального традиціоналізму», яке відбулося всередині «школи інтегрального традиціоналізму» завдяки Еволі.

Окрім цього, погляди Генона набули популярності і серед представників східних культур, які перебували під постійним впливом модерної західної цивілізації. І саме звернення до «інтегрального традиціоналізму» дозволило їм повернутися до витоків своїх традицій. Такими відомими мислителями були АнандаКентішКумарасвами та СеййедХоссейнНаср. На постаті другого ми наразі і зупинимось, так як саме Насра можна назвати останнім живим класиком «школи інтегрального традиціоналізму» і впливовим сучасним її представником.

СеййедХоссейнНаср народився 7 квітня 1933 року у місті Тегеран. Родина Насра була яскравим прикладом правдивої духовної аристократії Ірану. Сам титул «Сеййед» вказує на походження від Пророка Мухаммада; а в родоводі мислителя можна побачити численні імена мусульманських вчених та суфіїв. Батько ж його (будучи за фахом лікарем) був деканом

факультету гуманітарних наук Тегеранського університету й міністром освіти в період переходу влади династії Каджарів до династії Пахлаві. При такому розкладі Наср просто не міг не отримати ґрунтовної вищої освіти. Однак, не дивлячись на таку академічну вкоріненість його родини в Ірані, батько відправив Насра на навчання до Сполучених Штатів. Вже в Америці він поступив на фізичний факультет Массачусетського технологічного університету. Однак, все більше занурюючись у глибини наукового знання, молодий Наср поступово розчарується у цій царині, так як вона не давала йому розуміння природи реальності. Останньою краплею була лекція, прочитана Бертраном Расселом, де той пояснив майбутньому традиціоналісту, що у світі фізики немає місця для «онтологічного реалізму», і вона вивчає лише математичні структури, що стосуються природи фізичної реальності [3, С. 32]. Тому Наср почав шукати інші шляхи пізнання. Його дороговказом стали лекції Роберта Оппенгеймера, який звертався до індуїстських текстів, що викликало у молодого філософа зацікавлення східною традицією. Однак, ключовою фігурою у його становленні став все таки Джорджіо де Сантіллана, який і познайомив Насра з творами традиціоналістів. Далі, через роботи Генона, а також Шуона і Буркхардта, він повертається до традиції своїх предків і вступає до суфійського таріката, започаткованого Шуоном, з яким він спілкувався особисто.[5, С. 257-259].Наразі професор ХоссейнНаср емігрував назад до Сполучених Штатів, після успіху Ісламської революції в Ірані (яка за своєю суттю є продуктом саме модерну), де з 1984 року працює в Університеті Джорджа Вашингтона, а також викладає у багатьох інших відомих американських закладах: Принстон, Університет штату Юти та Університет Південної Каліфорнії.ДосвідСеййедаХоссейнаНасра стає досить яскравим прикладом недієздатності західних наукових та філософських парадигм у вирішенні екзистенціальних та епістемологічних проблем. Таким чином, філософія Насра стає особливо актуальною в час, коли постмодерністська думка, яку ще вчора вважали за останню істину, знаходиться у кризовому стані. Але й сам по собі постмодернізм, як такий є останньою стадією розвитку модерну – коли він переживає свій власний розклад й самозаперечення, вичерпавши внутрішній потенціал[3, С. 41].У результаті, філософія традиціоналізму у тому її ключі, яку пропонує Наср, може стати свіжим ковтком інтелектуальної наснаги для дещо дестабілізованих постмодерністських структур сучасного західного світу.

Водночас вплив «школи інтегрального традиціоналізму» розповсюдився і за безпосередні межі цієї течії. Це було пов'язано з розквітом «нових правих» рухів у Західній Європі другої половини ХХ століття. Таким чином, праці РенеГенона та, особливо, Юліуса Еволи були асимільовані інтелектуальними лідерами націоналістичних рухів. Власне «школа інтегрального традиціоналізму» надала авторам «нових правих» певне метафізичне підґрунтя для розвитку своїх ідей. Це призвело до популяризації робіт Юліуса Еволи, який надав найбільше уваги питанням

політики та її метафізичного підґрунтя. Саме його праці стали основою для формування метафізичного поняття Держави як певної абсолютної поза історичної цінності для сучасних націоналістів у їхній державницькій позиції [4, С. 61-62]. Як результат, ми можемо побачити численні рецепції традиціоналістів у роботах сучасних правих мислителів, таких як Алєн де Бенуа чи Джорджо Локкі. Або згадаємо досить популярну у правих колах роботу Гійома Фая «Археофутуризм», яка безперечно перегукується зі знаменитою генонівською «Кризисом сучасного світу». Чудовим прикладом рецепції Еволянськихшатрійських ідей можуть слугувати погляди видатного ідеолога французьких «нових правих» Домініка Веннера, який у своїй концепції «гуманізму мужності» [1, С. 17-18] втілює всі ті цінності нових політичних еліт, якими Евола наділяв представників варникшатрійців. Таким чином, роботи «школи інтегрального традиціоналізму», а значною мірою її «неортодоксальної» гілки, дали свої особливі плоди, у певній детрадиціоналізованій формі, у середовищі сучасних націоналістичних рухів Європи, ставши для них не ідеологічним базисом, а певним метафізичним опертям, інтелектуальним поштовхом для самостійного доктринального розвитку. Актуальним прикладом може бути і розвиток сучасних українських правих рухів, які також черпають своє натхнення з робіт інтегральних традиціоналістів.

Отже, ми можемо підсумувати, що сучасний інтегральний традиціоналізм є досить таки живим явищем, яке існує як у формі діючої філософської школи, надаючи альтернативні вирішення нагальних філософських проблем, так у вигляді рецепцій у сучасному політичному дискурсі. Що власне і робить його актуальним для сучасних академічних досліджень, включаючи і нашу країну також.

Література:

1. Веннер Д. До позитивної критики / Д. Веннер [пер. зфранц. С. Заїковський]. – К.: Літературний клуб «Пломін», 2018. – 44 с.
2. Вишинський С. Проблеми філософської ідентифікації школи інтегрального традиціоналізму / С. Вишинський // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 504-505. – С. 48-53.
3. Капранов С. Сейїед Хоссейн Наср – сучасний мислитель-традиціоналіст / С. Капранов // Традиція і традиціоналізм. Альманах (2014-2015). – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – С. 30-41.
4. Латишев К. Концепція «радикалізму» Гейдара Джемалє як ключ до розгадки тасмніці метафізики націоналізму / К. Латишев // Традиція і традиціоналізм. Альманах (2018). – К.: Видавець Руслан Халіков, 2018 – С. 60-66.
5. Сэджвик М. Наперекор современному миру: Традиционализм и тайная интеллектуальная история XX века / М. Сэджвик; [пер. с англ. М. Маршак и А. Лазарев]. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 536 с.

KSZTAŁTOWANIE WŁAŚCIWEGO STOSUNKU CZŁOWIEKA DO ZWIERZĄT(WYCHOWAWCZE IMPLIKACJE LEGEND O ŚWIĘTYM ROCHU I ZWIERZĘTACH)

Strzelec Małgorzata,

Wydział Pedagogiczny i Artystyczny,
Jan Kochanowski University in Kielce

Abstrakt: W życiu wielu Świętych ważną rolę odgrywały zwierzęta, które są często pojawiającym się atrybutem w ikonografii. Jednym z tych Świętych jest Święty Roch – opiekun zwierząt domowych, któremu na wielu obrazach towarzyszy pies. Jak podają hagiografowie w czasie choroby pies miał przynosić Rochowi chleb. Inna z legend głosi, że pies Roszek był wiernym towarzyszem Rocha na pielgrzymim szlaku. Gdy święty Roch stanął u bram raju Święty Piotr nie pozwolił wejść tam Rochowi z jego psem. Roch rezygnuje z wejścia do nieba nie chcąc pozostawić swego wiernego przyjaciela. Jaką rolę, w świetle wybranych legend, spełniał pies w życiu Świętego Rocha spróbuję odpowiedzieć w tym artykule. Interesować mnie będą implikacje i wskazania wychowawcze dotyczące kształtowania właściwego stosunku człowieka do zwierząt, zawarte w poddanych analizie legendach o Świętym Rochu.

Wstęp

Przedmiotem moich zainteresowań jest postać świętego Rocha patrona chorych, więźniów, aptekarzy, pielgrzymów, polskich lekarzy weterynarii, patronem chroniącym od morowego powietrza, ale także opiekuna zwierząt domowych. Niewiele mamy pewnych informacji dotyczących tej czczonej od setek lat postaci. O niektórych wydarzeniach z jego życia dowiadujemy się z legend. Celem tego artykułu jest analiza legend dotyczących Świętego Rocha i roli zwierząt w jego życiu, zwłaszcza psa, który jak podają hagiografowie w czasie choroby miał przynosić przysłemu Świętemu odrzuconemu przez ludzi chleb. Inna z legend głosi, że pies Roszek był wiernym towarzyszem Rocha na pielgrzymim szlaku. Gdy święty Roch stanął u bram raju Święty Piotr nie pozwolił wejść tam Rochowi z jego psem. Roch rezygnuje z wejścia do nieba nie chcąc pozostawić swego przyjaciela, towarzysza wędrowki, a w pewnym momencie jego życia tego, który dostarczał mu pożywienie.

Warto tu dodać, że w ikonografii Święty ten przedstawiany jest często właśnie z psem trzymający w pysku mały chlebek.[3, s.75-76]. Motyw ten pojawiać się będzie także w analizowanych przeze mnie legendach. Legendy te zawierają ważne implikacje wychowawcze, na które spróbuję zwrócić uwagę w artykule. Szczególnie interesować mnie będą te, które dotyczą kształtowania właściwego stosunku człowieka do zwierząt. W tekście zwrócę uwagę na najważniejsze cechy i funkcje legend. Dokonam analizy wybranych legend o świętym Rochu.

Legenda i jej funkcje

Zanim przejdę do analizy konkretnych legend związanych z życiem św. Rocha warto na chwilę zatrzymać się nad pojęciem legendy. Trzeba tu zaznaczyć, że jest to pojęcie wieloznaczne, trudne do jednoznacznego określenia. Wynika to z faktu, że ewoluowało ono na przestrzeni lat. Można jednak przyjąć na potrzeby podjętych analiz, że legenda to „ustne opowiadanie o czynach i przygodach postaci z obszaru wierzeń religijnych (chrześcijańskich) lub postaci całkowicie wymyślonych, które dokonują swych dziełań, uciekając się do cudu, pojmowanego w kategoriach religijnych” [10, s. 24].

Zwróćmy tutaj uwagę na określenie legendy jako opowiadania ustnego. Podkreślmy tutaj, że analizowane przeze mnie legendy, to legendy spisane zawarte w opracowaniach drukowanych. Jednak początkowo legendy były przede wszystkim przekazywane z pokolenia na pokolenie właśnie w przekazie oralnym. Dopiero po pewnym czasie zaczęto je spisywać.

Zwraca na to uwagę także Ewa Kosowska która wśród kryteriów kanału przekazu dzieli właśnie legendy na pisaną i mówioną. [5, s. 60]. Istnieją oczywiście i w czasach współczesnych legendy, które nie zostały spisane, ale funkcjonują w określonych grupach, społecznościach pełniąc ważną rolę w kształtowaniu poczucia tożsamości lokalnej. W przytoczonej definicji legendy akcentuje się do opowiadań o postaciach, które podejmują działania rozpatrywane w kategoriach cudu w wymiarze religijnym. Warto jednak zauważyć, że „Legendy są odbierane przez ich nosicieli jako historie prawdziwe” [6, s. 72].

Zatrzymajmy się jeszcze na chwilę przy funkcjach jakie pełnią legendy. Przywoływana już tutaj E. Kosowska podkreśla, że mówiąc o funkcjach społecznych legendy należy odróżnić te, które wpisane są w konkretne teksty legendowe od tych, które poszczególne teksty pełnią niezależnie od zamierzeń twórców. Pierwsze określa mianem implícjnymi i zalicza do nich funkcje:

1. ajiologiczną- polegająca na wyjaśnieniu pochodzenia jakiegoś zjawiska, przedmiotu, zwierzęcia

2. perswazyjną- eksplikuje hierarchię aksjologiczną

3. dydaktyczną – propaguje określone wartości, mogą to być wartości obce dotychczas danej kulturze np. miłość chrześcijańska szerzona wśród pogan poprzez legendy hagiograficzne albo wartości tkwiące w kulturze, przekazywane z pokolenia na pokolenie w formie fabularyzowanej opowieści (legenda ludowa)

Oprócz funkcji implícjnych teksty legendowe mogą pełnić funkcje eksplícjne. Zalicza się tu funkcje:

1. paraludyczną, zaspokajającą psychiczne zapotrzebowanie na niezwykłość, nadzwyczajność, wyrażająca podziw dla odmienności

2. kompensacyjną, zakładającą, że bohaterowie legend dokonują czynów, jakim nie może podołać zwykły śmiertelnik

3. inspirującą, dającą pole do popisu dla wyobraźni twórczej, oczywiście na miarę poziomu kulturowego

4. autokreatywną, stwarzającą jednostce możliwość samorealizacji poprzez włączenie się w powstawanie nowych wartości

5. integracyjną, pozwalającą na łączenie się jednostek w nieformalne grupy o jednorodnej hierarchii aksjologicznej, która respektowana jest przynajmniej przez czas trwania procesu komunikacyjnego

6. konfrontacyjną, umożliwia odbiorcom dokonywanie różnych interpretacji aksjologicznych w czasie procesu komunikacyjnego lub na podstawie podobnych motywów fabularnych

7. ujednoznaczniającą, która pozwala na ujednoczenie znaczenia wydarzeń lub zachowań

8. interpretacyjną, która pozwala na interpretację świata, wydarzeń, także wtedy, kiedy nie występują one w aktualnej rzeczywistości

9. sakralizacyjną, umożliwiając realizację implicytnej funkcji perswazyjnej poprzez wytworzenie sakralizowanego stosunku odbiorcy do tekstu o sacrum [5. s.62-63].

Z punktu podjętej przeze mnie problematyki szczególnie ważne są wskazane przez E. Kosowską funkcje: integracyjna, interpretacyjna, auro kreatywna, dydaktyczna oraz perswazyjna. Elementy legend odnajdujemy w wielu żywotach świętych, zwłaszcza tych żyjących w odległych czasach.

Święci i zwierzęta

W wielu legendach opowiadających o życiu świętych istotną rolę odgrywały zwierzęta. Pojawia się w nich m. in. motyw wdzięczności wobec zwierząt, które wcześniej pospieszyły człowiekowi z pomocą, motyw zwierząt, które spieszą z pomocą człowiekowi, bo wcześniej doświadczyły od niego zainteresowania, współczucia.

Warto tu przywołać powszechnie znaną postać świętego Franciszka, największego wśród świętych miłośnika zwierząt, patrona ekologów, który kochał wszystkie zwierzątka, współczuł z nimi. Dzielił się w nimi radościami, ale także współcierpiał z nimi w nieszczęściu. Zwierzęta odwdzięczały mu się jak możemy przeczytać w Kwiatkach św. Franciszka, w sposób taki na jaki pozwalała im ich zwierzęca natura, na miarę swoich możliwości. I tak znajdujemy tam opis owiec beczący na widok Biedaczyny z Asyżu, czy też zajęce, które tuliły się do niego. Wszystkie stworzenia nazywał braćmi i siostrami.

Świętej Katarzynie Aleksandryjskiej gołąb przynosił pożywienie do więzienia, łania była żywicielką karmiąca mlekiem świętego Idziego, kruki przynosiły pokarm na pustynie eremitom. Odgrywały także ważną rolę w czasach prześladowań pierwszych chrześcijan. Wypuszczone na arenę cyrkowa zgłodniałe lwy czy tygrysy nie rozszarpały ich jak dowiadujemy się np. z legendy o św. Perpetui i Felicycie, ale kładły się u ich stóp. Święty Błażej z Sebasty schronił się w czasie prześladowań w jaskini, dzikie zwierzęta przychodziły do niego po błogosławieństwo i uzdrowienie, a ptaki odwdzięczając się mu przynosiły pożywienie.[8, passim].

Rolę zwierząt w życiu Świętych podkreśla A. F. Brown, w którego opracowaniu ukazały się stare legendy. Zbiór został zatytułowany „Święci przyjaciele zwierząt. Fascynujące opowieści o świętych”[2]. Skierowane są one

do młodych czytelników, a we wstępie możemy przeczytać: „Opowiadają one o rzeczach, w które dziś trudno uwierzyć, jednak z całą pewnością każda z tych opowieści zawiera ziarno prawdy” [2, s. 5]. Warto tu zaznaczyć, że z pewnością autentyczne są postacie świętych opisywanych w tych legendach. Żyli w różnych czasach, cechowała ich miłość do Boga i człowieka, a także często miłość do zwierząt, które w co można wierzyć bądź też nie często miały przychodzić im z pomocą w różnych trudnych sytuacjach.

Wielu świętych cechowała nie tylko wielka miłość do innych ludzi, ale także do Bożych stworzeń, w tym do zwierząt. Jak wskazuje B. Szczepanowicz: „Podstawą chrześcijańskiej miłości człowieka do zwierząt jest to, iż one – podobnie jak człowiek - są dziełem rąk Boga. Wielu świętych darząc je życzliwością i serdecznością, dało podstawę do uczynienia z nich żywych znaków prawości, świętego życia i działalności” [8, s. 11].

Święty Roch i zwierzęta

Świętym, który jak dowiadujemy się z legend, kochał w sposób szczególny ludzi, ale zwierzęta był św. Roch. Szczególną rolę w życiu tego świętego jak wynika z wielu legend odegrał pies. Zanim jednak wskażę rolę psa w życiu Rocha warto chociaż w skrócie przybliżyć jego życie, podkreślając, jednocześnie, że większość opisów jego życia to przykłady legend hagiograficznych. Nie od razu w jego życie wpisuje się obecność zwierząt.

Roch de la Croix urodził się w południowej Francji, w miejscowości Montpellier w 1295 roku w rodzinie magnackiej. Jego rodzicami byli Liberia i Jan. Małżonkowie przez długi czas nie mieli potomka. Za wstawiennictwem Maryi Panny mieli uprosić sobie u Pana syna, przyszłego Świętego. Jego narodzinom miał towarzyszyć nadzwyczajny znak. Na jego piersiach miało znajdować się czerwone znamię w kształcie krzyża. W wieku dwudziestu lat stracił rodziców. Odziedziczył po rodzicach wielką fortunę. Wzgardził dobrami tego świata, rozdał majątek biednym i udał się w pielgrzymkę do Rzymu. W miasteczku Acquapendente, które znalazło się na szlaku jego wędrówki wybuchła epidemia dżumy. Roch z niezwykłym oddaniem posługiwał ludziom chorym, pomagał potrzebującym. Bez reszty poświęcił się służbie bliźnim. Miał zostać przez Bóg obdarzony łaską uzdrawiania. Uczyniony przez niego znak krzyża, dotknięcie ręki miało przywracać ludziom zdrowie. Posiadana przez niego moc uzdrawiania przysporzyła mu sławy. Jednak pełen pokory Roch opuszcza miasto i udaje się dalszą wędrówkę do Wiecznego Miasta. Po drodze nawiedza liczne kościoły, opiekuje się chorymi, pomaga biednym. Opiekował się zarażonymi także w Cezanie. Również w Rzymie zastaje epidemię dżumy. Ponownie Roch z niezwykłym zaangażowaniem i oddaniem posługuje ludziom chorym. Również w Rzymie wielu zarażonych zostało przez Rocha uzdrowionych. Miał być wśród nich także Kardynał Brytonik, u którego mieszkał i który był także spowiednikiem przyszłego Świętego w czasie jego pobytu w Wiecznym Mieście.

Św. Roch przebywał w Rzymie trzy lata. Po śmierci Kardynała i ustaniu zarazy udał się w drogę powrotną do Francji. Na jego pielgrzymim szlaku znalazły

się miejscowości: Asyż, Rimini, Mediolan, Modena i Parma .W miejscowości Piacenza ponownie zastaje go zaraza. Posługując chorym sam zaraził się dżumą. Nie buntował się przeciw Bogu, ale złożył Mu podziękowanie za to nawiedzenie, prosząc Go jednocześnie, aby mu nie odmawiał pomocy. Bóg wysłuchał tej prośby i obok chatki, w której mieszkał wytrysło źródło czystej wody.

I tu w legendzie pojawia się motyw psa. Jak czytamy w legendzie „ Straszne było jego położenie, gdy ranami okryty znalazł się naraz niespodziewanie na bruku ulicy. Nie zostało mu nic innego jak zebrać wszystkie siły i opuścić niewdzięczne miasto, by za jego murami znaleźć dach nad głową. Resztkami sił doczołgał się do pobliskiego lasu i tam znalazł schronienie w nędznej chatce, niezawodnie kiedyś zamieszkałej przez jakiegoś pustelnika i opuszczonego przez niego. Gdy tak opuszczony od wszystkich, pozbawiony środków do życia leżał na wiązce zgniłej słomy, niespodziewanie nadbiegł pies z kawałkiem chleba w paszczy, złożył go u jego nóg i lizał je tak długo, aż skinał nań, aby się oddalił. Dopiero po tygodniach pewnego dnia zjawił się jakiś pan w tej chatce. Był to właściciel jego codziennego gościa, jego psa dobroczyńcy. Zauważył, że porywał codziennie bochen chleba i potem na dłuższy czas znikał. Poszedł za Jego śladem i tak ujrzał się w chatce naszego Świętego. Z tą chwila poprawił się jego los, przynajmniej do czasu, bo właściciel psa nie chcąc być mniej litościwy od zwierzęcia zajął się jego losem szczerze póki nie zyskał sił do dalszej podróży” [11 s. 143-144]. Pies pełni w tej legendzie rolę dobroczyńcy św. Rocha. Przez pewien czas, jak dowiadujemy się z legendy, był jedynym jego żywicielem. To pies ratuje życie świętego, bo gdyby nie dostarczany przez psa chleb umarłby z głodu. W początkowej fazie choroby to pies okazał się wrażliwszy od ludzi. W legendach o świętym Rochu piętnowany jest brak wrażliwości i wdzięczności za doświadczone dobro. Jak dowiadujemy się z legend hagiograficznych o św. Rochu otrzymał on od Boga dar uzdrawiania ludzi i zwierząt i wielokrotnie ten dar dla dobra i ratowania ludzi wykorzystywał. Był także tym, który w sposób heroiczny posługiwał zarażonym. Gdy sam zachorował to pies, jest tym który pielęgnuje rany, tuląc się, łaszcząc do św. Rocha łagodzi jego ból. To pies, którego wyprawy z chlebkiem w pyszczku zaintrygowały jego właściciela, którym jak dowiadujemy się z innej legendy był Gottard Pollastrelli przyczyniły się do poprawy warunków życia świętego Rocha. To pies, był opiekunem św. Rocha, otaczał go troską. Motyw psa, który przynosi pożywienie św. Rochowi pojawia się także w innej legendzie „Żywoty Świętych: św. Wojciecha, Stanisława, Rocha, św. Izydora”. W poprzedniej legendzie Gottard jest tym , który zawstydzony postawa psa, zastępuje go i to on dostarcza Rochowi chleb. Z Żywotów św. Ś. Wojciecha. Ś. Stanisława. Ś. Rocha. Ś. Izydora dowiadujemy się, że Gottard, zafascynowany przykładem życia zamieszkuje wraz z nim w chatce, pies nadal przynosi im chleb. Pies był ich żywicielem przez kilka tygodni, ale pewnego dnia pojawia się w chatce bez chleba. Pewnego dnia jednak chleba nie przynosi. Gotard udaje się do pobliskiego miasta, by prosić o chleb dla siebie i Świętego. Udaje się mu jednak wyprosić zaledwie dwie bułki. Czyni mieszkańcom miasta wyrzut, że zwierzęta mają więcej wrażliwości niż ludzie. Jednocześnie

przypomniawszy mieszkańcom Piacencji. W tej legendzie pojawia się wzmianka o tym, że św. Roch pomagał nie tylko ludziom, ale i zwierzętom. W Żywoty świętych. Ś. Wojciecha. Ś. Stanisława. Ś. Rocha. Ś. Izydora możemy przeczytać plastyczny opis próśby zwierząt o uzdrowienie: „po zajściu słońca, gdy (...) do chatki swojej wracał, chorowite bydło z folwarków wypadało, i drogę mu zachodziło, a rycząc, i głowy nachylając, i na kolana upadając o zdrowie go jakoby prosiło, dał i onym zdrowie czerstwe i mocne do obór się wróciło” [12, s. 49]. Tak więc oprócz psa w żywocie świętego Rocha pojawia się także bydło. Ono także zostaje uzdrowione.

O wrażliwości i wiernej posłudze psa wobec św. Rocha dowiadujemy się także z wydanej przed wojną legendy napisanej przez M. Strebeyko. Przywołuje ona postać Gotarda, właściciela psa. Możemy tam przeczytać m.in. „Pocziwe zwierzę poszło do lasu kierując się to na prawo, to na lewo doszło do chatki gdzie leżał chory. Gotard stanął we drzwiach, a to co ujrzawszy wzruszyło go do głębi. Pies położył chleb koło chorego i liżał mu ręce, patrząc mu w oczy, jakby chciał łagodzić jego cierpienie. Święty zakonnik pobłogosławił dobre zwierze i zaczął je głaskać na podziękowanie” ([7, s. 29]. Mamy tu zatem przykład troski zwierzęcia o człowieka, ale także motyw wdzięczności. Liżąc rany Rocha pies łagodził jego cierpienie, przyspieszał ich gojenie się. Wdzięczny za te gesty Roch rewanżował się psu głaskaniem. Warto zwrócić uwagę, że w analizowanych dotychczas żywotach św. Rocha nie ma wzmianki dotyczącej dalszego losu psa, który opiekował się Rochem w czasie choroby. Nie znajdziemy także takiej informacji w opracowaniu F. Boucharda „Święci i zwierzęta. Cudowne i prawdziwe opowieści o zwierzętach”. Znajdujemy tam legendę Święty Roch z Montpellier i pies [1, s. 22-24]. Tu po raz kolejny pies występuje w roli tego, który uczy człowieka miłosierdzia. Możemy tam przeczytać: „Trzeba było, abym przez psa dowiedział się, że porzucony przez wszystkich człowiek umiera o kilka metrów od mego domu. Dzielne zwierzę nauczyło mnie miłosierdzia” [1, s. 24]. Pies jest więc tym, którym jak dowiadujemy się z legendy posłużył się Bóg, by postawić na drodze św. Rocha ofiarnego człowieka, który się nim zaopiekował. Pies przedstawiany jest w tych legendach jako ten, który służy, pomaga, ratuje, pomaga w powrocie do zdrowia, łagodzi cierpienie, dostarcza pożywienia, a także uczy wrażliwości na ludzkie cierpienie. Święty Roch kochał ludzi i zwierzęta. Nikomu nie odmawiał swojej pomocy.

Na chwilę zatrzymajmy się jeszcze przy legendzie „Święty Roch i raj zwierząt” [9, s. 192-197].

„Żył niegdyś święty Roch. Był to wielki święty, który przemierzał drogi całego świata i leczył ludzi oraz bydła z wścieklizny. Szedł zawsze za psem, który zwał się Roszek, a którego kochał bardzo, gdyż pies uratował mu raz życie. Pies też był święty, na swój sposób. Liżał rany, które pielęgnował jego pan, i rany zamykały się raz na zawsze. Święty Roch i Roszek nigdy nie rozstawali, nie do pojęcia był jeden bez drugiego, jak nic można pojąć dzwonu bez serca albo niewiasty bez złośliwości” [9, s.192]. Jednak przychodzi w życiu każdego człowieka moment zakończenia ziemskiej wędrówki. Tak było i ze świętym Rochem. Stał po śmierci u bram rajów, ale za nim św. Piotr dostrzegł cień psa. Święty Roch uzdrowił bardzo wielu ludzi,

posługiwał chorym, więc jak dowiadujemy się z legendy był pewny, że św. Piotr otworzy przed nim bramy raju. Przed Rochem bramy raju się otworzyły, ale nie było miejsca dla Roszka, psa z którym był nierozłączny. Roch próbował przekonać, św. Piotra, że to właśnie Roszek uratował mu życie, więc jest w pewien sposób święty. Na nic się jednak zdały przekonywania Rocha, który wolał zrezygnować z wejścia do raju niż rozstać się z wiernym towarzyszem wędrówek. To przykład prawdziwej przyjaźni łączącej człowieka i zwierzę. Jak czytamy w legendzie nie wiadomo co się działo przez trzydzieści lat z Rochem i Roszkiem. Wieść o Rochu i Roszku oraz ich wiernej, oddanej przyjaźni rozeszła się szybko po świecie, a papież chcąc wynagrodzić Rocha nakazał, aby na obrazie św. Roch był przedstawiony z psem. Po kanonizacji Bóg Ojciec zapragnął zobaczyć nowego świętego. Determinacja Rocha została nagrodzona i Bóg, jak podaje legenda, pozwolił wejść mu z Roszkiem do nieba. Wywołało to oburzenie innych świętych w życiu których zwierzęta odegrały bardzo ważną rolę. I tak w raju znalazło się miejsce także dla zwierząt. Wśród nich jest także Roszek.

Zakończenie

Legendy, jak już wspomniałam, pełnią funkcję perswazyjną i dydaktyczną. Święci dani są jako wzory do naśladowania. Legenda święty Roch i raj zwierząt zwraca uwagę na właściwą relację człowieka do zwierzęcia. W jej przekazie zawarte jest przesłanie wierności w przyjaźni. Legendy pokazują nam, że za wierną służbę należy się zwierzęt właściwie traktowanie. Zwierzęta, a w przypadku legend o św. Rochu pies uratował mu życie.

Jak pisze ojciec Leon Knabit „Stosunek ludzi do zwierząt często jest podwójny. Traktujemy je utylitarnie – do pracy, do pilnowania gospodarstwa, do łapania myszy, a z drugiej strony potrzebujemy ich do głaskania. Człowiek posiada naturalną potrzebę: kochać i być kochanym, troszczyć się o kogoś” [4, s. 30].

Pomiędzy człowiekiem a zwierzętami nawiązuje się przyjaźń, a psy pełna bardzo istotna rolę w nawiązywaniu relacji międzyludzkich. Pełnia także ważną rolę terapeutyczną. Kontakt ze zwierzęciem, jak podkreśla się redukuje objawy depresji, stany lekowe. Człowiek wychowywany w obecności zwierząt jest bardziej optymistycznie nastawiony do życia, podwyższa się jego samoocena. Hodowane przez dzieci w domu zwierzęta uczą odpowiedzialności, systematyczności, opieki. Legenda o Świętym Rochu i raju zwierząt pokazuje, że nie wolno traktować zwierząt wyłącznie utylitarnie. Pokazuje i podkreśla znaczenie wierności i przyjaźni. Uczy odpowiedzialności za posiadane zwierzątko, co jest niezwykle ważne i istotne zwłaszcza w czasach współczesnych. Często zdarza się, że dziecko koniecznie chce mieć zwierzątko, bo mają je jego koledzy czy koleżanki. Rodzice ulegają namowom dziecka, nie uświadamiając mu, że posiadanie zwierzątka związane jest przyjemnymi chwilami, przeżyciami, doświadczeniami, ale wiąże się to także z obowiązkami. Należy uświadamiać zwłaszcza młodemu pokoleniu, że zwierzę jest istotą żywą, czującą i zasługującą, także w związku z wieloma rolami jakie spełnia w życiu

człowieka na właściwe traktowanie, opiekę, szacunek.

Literatura

1. Bouchard F. (2004), Świeci i zwierzęta. Cudowne i prawdziwe opowieści o zwierzętach, Wydawnictwo Eter, Gdańsk.
2. Brown A.F. (2007), Święci przyjaciele zwierząt. Fascynujące opowieści o świętych, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz.
3. Janicka-Krzywdą U. (1993), Patron- Atrybut- Symbol, Pallottinum, Poznań, s 75-76.
4. Knabit L. OSB (2006) , Czy zwierzęta mają duszę, Wydawnictwo Nemrod, Kraków.
5. Kosowska E. (1985), Społeczne funkcje legendy, w: Społeczne funkcje folkloru, red. I. Opacki, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 710, Katowice, s. 56- 69.
6. Przybyła-Dumin A. (2013), Proza folklorystyczna u progu XXI wieku: na podstawie badań terenowych: monografia, Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny” i „Śląsk” - Wydawnictwo Naukowe, Chorzów- Katowice
7. Strebeyko M. (1925), Zwierzęta w żywotach świętych pańskich, Wydawnictwo im. M. Brzezińskiego, Warszawa.
8. Szczepanowicz B. (2007), Zwierzęta i rośliny w życiu świętych oraz jako ich atrybuty, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków.
9. Quercy J. (2010), Święty Roch i raj zwierząt, [w:] S. Klimaszewski, L. Santucci (wyb.), Legendy chrześcijańskie. Antologia, t.1. Wydawnictwo Księży Marianów PROMIC, Warszawa, s. 192-197.
10. Woźniak A.E. (1988), Podanie i legenda. Z badań nad rosyjską prozą ludową, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
11. Żychliński B.(1925) Żywoty Świętych Młodzieńców. Wzory dla młodzieńców chrześcijańskich, Nakładem Czciońkami Drukarni Katolickiej Tow. Akc. , Poznań .
12. Żywoty świętych. Ś. Wojciecha. Ś. Stanisława. Ś. Rocha. Ś. Izydora,(b.r.), Księgarnia i drukarnia katolicka K. Reyznera, Poznań.

SHAPING A PROPER ATTITUDE TOWARDS ANIMALS (EDUCATIONAL IMPLICATIONS OF THE LEGENDS ABOUT ST. ROCH AND ANIMALS)

Abstract: Animals have played an important part in the lives of multiple saints and are a frequent attribute in iconography. One of those saints, St. Roch – the guardian of domestic animals – is accompanied by a dog in multiple paintings. According to hagiographers, this dog was supposed to bring bread to St. Roch when he was seriously ill. Another legend has it that the dog Roszek was a faithful companion of St. Roch in his pilgrimages. When St. Roch appeared at the gates of the paradise, St. Peter did not allow him to enter with his dog. St. Roch then abandoned the idea of going to heaven as he did not want to leave his faithful friend alone. The author of this article will attempt to discuss the role of the dog in St. Roch's life. The main interest will be educational implications and indications around shaping a proper attitude of humans towards animals as per the analysed legends about St. Roch.

Słowa kluczowe: legenda, wychowawcze implikacje, pies, zwierzęta, św. Roch

Key words: legend, educational implications, dog, animal, St. Roch.

„POSTAWY RODZICIELSKIE U MŁODYCH MAŁŻEŃSTW – WYBRANE WSKAŹNIKI DEMOGRAFICZNE”

Frąckowiak – Makowska Sandra

University of Gdańsk

Student Studiów Doktoranckich z Zakresu Pedagogiki, PhD student

sandra.frackowiak@gmail.com

Promotor wspomagający: dr Wojciech Siegień

Abstract

The purpose of this article is to make the characteristics of the parental attitudes of young Polish marriages. Describing the parental attitudes towards children gives a detailed picture of relations between parents and children. In the characteristic of different attitudes we can find a particular description of the family environment and the relations in it. Understanding the characteristics of the parental attitudes is essential from the point of view of predicting probability of the occurrence of negative family patterns and attitudes which may be passed down under the intergenerational transmission. Suitable recognition of parental attitudes and potential disturbances in this area would also allow to reduce its negative consequences.

Key words: parental attitudes, young marriages, child.

Od wielu lat obserwujemy w dziedzinie nauk społecznych duże zainteresowanie tematyką związaną z rodziną. Jak powszechnie wiadomo stanowi ona dla dziecka pierwsze środowisko, które zaspokaja jego potrzeby w aspekcie biologicznym, psychicznym i społecznym [12, 19]. Zdaniem badaczy postawy jakie przyjmują rodzice względem dziecka uważane za czynnik, od którego w dużej mierze zależy jego rozwój oraz dobrostan psychiczny. Dodatkowo świadomość przyjmowanych postaw jest niezwykle ważna ze względu na ich transmisyjny charakter, jak również tendencje do powielania zachowań. W poniższym artykule zwrócę uwagę na postawy rodzicielskie prezentowane przez młode polskie małżeństwa oraz na różnice w owych postawach między kobietami a mężczyznami oraz między rodzinami mieszkającymi w mieście a mieszkającymi na wsi.

Postawy rodzicielskie

Opisując postawy rodzicielskie można uzyskać dużo bardziej szczegółowy obraz relacji, jakie panują między rodzicami a ich dziećmi. W charakterystyce postaw zawiera się jest dokładny opis środowiska rodzinnego i panujących w nim relacji. Prezentowane postawy podobnie jak style rodzicielskie wpływają na dzieci. Badacze określają postawy jako prawidłowe – „zdrowe” oraz negatywne – „chorobotwórcze”, które mogą być przyczyną nerwicy, depresji oraz zaburzeń obsesyjno- kompulsywnych [1, 12, 16, 17,18].

W piśmiennictwie zarówno psychologicznym, jak i pedagogicznym wiele

jest definicji postawy rodzicielskiej. Próby sformułowania tej definicji na gruncie polskim podejmują się M. Ziemska, T. Mądrzycki, J. Rembowski. M. Ziemska pisze o nich, jako „(...) występującą u rodziców tendencję do odczuwania dziecka, myślenia o nim i zachowania się - werbalnego lub niewerbalnego - w pewien określony sposób, wobec niego” [15 s.168]. T. Tomaszewski podkreśla, iż w postawach mieszczą się również następujące komponenty: uczuciowy, myślowy oraz element działania. Dodaje też, że to „nabyta struktura poznawczo - uczuciowo - wolicjonalna ukierunkowująca zachowanie się rodziców wobec dziecka” [16, s.169]. „Rodzice doznają względem dziecka określonych uczuć, które prowadzą do zbliżenia lub oddalenia się od siebie” [16, s.169]. T. Mądrzycki definiuje postawę, jako „ukształtowaną w procesie zaspokajania potrzeb, w określonych warunkach społecznych, względnie trwałą organizację wiedzy, przekonań uczuć, motywów, pewnych form zachowania i reakcji ekspresywnych podmiotu związanych z określonym przedmiotem lub klasą przedmiotów” [7 s.19]. Wspomina też o postawie: „względnie trwała i zgodna organizacja poznawcza, uczuciowo – motywacyjna i behawioralna podmiotu, związana z określonym przedmiotem, czy klasą społeczną. Składnik behawioralny wchodzi w skład postawy jak również jest zewnętrzną stroną i, zewnętrznym przejawem postawy”. Zatem można wyodrębnić dwie strony: wewnętrzną i zewnętrzną odnoszące się kolejno do introspekcji i obiektywnego doznania [7].

M. Płopa dokonał przeglądu istniejących typologii postaw rodzicielskich i na tej podstawie wyróżnił podstawowe wymiary, do których zaliczamy: Akceptacja, Odrzucenie, Autonomia, Nadmierne Wymaganie i Niekonsekwencje [8].

I wymiar: Postawa Akceptacji – Odrzucenia

Akceptacja: Rodzic w bezwarunkowo akceptuje dziecko takim, jakie jest. Tworzy przy tym atmosferę zapewniającą i umożliwiającą swobodną wypowiedanie myśli, poglądów i uczuć oraz poprzez postawę otwartości, akceptacji i wspomagania, rodzice uczą dziecko akceptacji innych i kształtują poczucie ufności do świata oraz ludzi. Komunikacja z dzieckiem odbywa się w sposób partnerski, występuje obustronne zaufanie. Rodzice są względem dziecka czuli, troskliwi, opiekuńczy. W trudnych sytuacjach identyfikują się z nim emocjonalnie. Obcowanie z dzieckiem jest dla rodziców przyjemne, daje uczucie satysfakcji, radości, przynależności i ciepła. Dziecko traktowane jest z godnością i szacunkiem wynikając z głębokiej więzi, miłości i poszanowania jego osoby.

Odrzucenie: W kontaktach rodzic ani dziecko nie odczuwają przyjemności, ciepła i satysfakcji. Rodzic odbierany jest, jako osoba chłodna, niepotrafiąca dostrzec jego problemów ani potrzeb. Każda próba zbliżenia się i nawiązania emocjonalnego kontaktu postrzegana jest z dystansem, bywa nawet, że odbierana jest wrogo. Brak jest u rodziców poszanowania potrzeb psychologicznych dziecka, zaspokajane zostają tylko potrzeby materialne. Dziecko traktowane jest instrumentalnie, nie dostrzega się jego podmiotowości a problemy, z jakimi boryka się dziecko są niezauważalne.

II wymiar: Postawa Nadmierne Wymagająca.

W tej postawie obserwujemy wytworzenie przez rodziców wzoru idealnego dziecka, jakie chcieliby posiadać i naginanie do tego wzoru własnego dziecka. Rodzice są nadmiernie wymagający, zmuszający, korygujący, nie potrafią zaakceptować dziecka takim, jakie jest z jego aktualnymi możliwościami na poziomie faz rozwojowych oraz indywidualnymi cechami. Tacy rodzice uważają się za autorytet we wszystkich sprawach. Zakładają bezwzględne dostosowanie się dziecka do stawianych wymagań, posłuszeństwa i podporządkowania się w każdej kwestii a także osiągnięcia bardzo dobrych wyników w różnych aspektach życia. Nie znoszą krytyki i nie tolerują sprzeciwu, swoje decyzje uważają za jedyne, słuszne i najlepsze. Prezentują sztywny model zachowania, przez co dziecko znajduje się pod ogromną presją dostosowania się do idealnego wzoru. Próby zdobycia przez dziecko samodzielności i autonomii w swoich sprawach zostają blokowane poprzez stosowanie nakazów, zakazów oraz kar. Taka postawa rodzica wynika najczęściej ze specyficznego pojmowania dobra dziecka.

III Wymiar: Postawa autonomii.

W tej postawie dziecko jest traktowane przez rodziców, jako osoba, która w miarę rozwoju potrzebuje więcej autonomii oraz uczenia się samodzielnego podejmowania decyzji. Zachowanie rodziców dostosowane jest do potrzeb rozwojowych dziecka. Rodzice rozumieją silną potrzebę „prywatności”, posiadania różnych własnych tajemnic, poszukiwania własnych celów. Podejmowane przez dziecko próby samodzielnego rozwiązywania problemów znajdują aprobatę u rodziców. W miarę oczekiwań i możliwości służą dziecku pomocą. Dziecko otrzymuje od nich dobre rady oraz w każdej sytuacji może liczyć na przedyskutowanie danego problemu. W sytuacjach konfliktowych dziecku nie narzuca się siłą własnego zdania, rodzice starają się zrozumieć stanowisko dziecka, nawet, jeśli nie są w stanie w pełni je zaakceptować.

IV wymiar: Postawa Niekonsekwentna.

Stosunek rodzica do dziecka jest niestały i jest zależne przede wszystkim od jego nastroju i samopoczucia, które przenosi na relacje interpersonalne w rodzinie. Rodzic często bywa niekonsekwentny w swoich opiniach, decyzjach, uczuciach, zachowaniach, prezentowanych zasadach, nakazach oraz zakazach rodzicielskich. Prezentuje chwiejną postawę wobec dziecka, jego zachowanie jest trudne do zrozumienia, charakteryzuje się dużą labilnością uczuciową. Postawa akceptacji i zaangażowania w sprawy dziecka przeplata się z nerwowością, krzykliwością oraz groźbami kar i ograniczeń. Brak spokoju, przewidywalności i stałości w zachowaniu rodziców powoduje, że dziecko nabiera emocjonalnego dystansu, zamyka się w sobie, swoje problemy ukrywa przed rodzicami, niechętnie też dzieli się nimi nawet wtedy, kiedy rodzic jest w dobrym nastroju. Dziecko może również poszukiwać bliskości, wsparcia i zrozumienia u innych osób poza domem.

V wymiar: Postawa Nadmiernie Ochraniająca.

Rodzic, kierując się w swym przekonaniu miłością do dziecka, nadmiernie ingeruje we wszelkie jego sprawy, troszcząc się o niego przesadnie, chce wiedzieć o wszystkim, co dotyczy dziecka i we wszystkim mu doradzać.

Uważa, że dziecko wymaga nieustającej opieki, nie uświadamia sobie faktu dorastania dziecka i konieczności zmian w postępowaniu z nim. Wszelkie przejawy autonomii i swobody zachowaniu dziecka są przyjmowane z lękiem i niepokojem. Rodzic nadmiernie martwi się o przyszłość dziecka, nie wierzy że samo, bez jego pomocy i wsparcia, będzie w stanie sobie poradzić. Taka postawa rodzica jest źródłem konfliktów z dzieckiem, rodzenia się buntu i emocjonalnego odsuwania się.

Metodologia

Przedmiot badań w mojej pracy są prezentowane współcześnie postawy rodzicielskie.

Celem badań jest określenie charakterystycznych postaw rodzicielski w zależności od zmiennych środowiskowych i społecznych.

Głównym celem pracy jest wyodrębnienie charakterystycznych postaw rodzicielskich wśród grupy młodych rodziców.

Celem szczegółowym z jest sprawdzenie czy istnieją różnice w postawach rodzicielskich prezentowanych przez osoby młode w zależności od płci rodzica oraz od miejsca zamieszkania. Do celów szczegółowych zaliczam:

1. Określenie związku pomiędzy płcią rodziców a prezentowanymi postawami rodzicielskimi.
2. Określenie związku pomiędzy miejscem zamieszkania rodziców prezentowanymi postawami rodzicielskimi

Do badań w swojej pracy posłużyłam się kwestionariuszem postaw rodzicielskich opracowanym przez M. Plope. Kwestionariusz posiada wysoką rzetelność oraz sprawdzoną trafność teoretyczną [8 s.78-85]. Stosuje się do badania postaw rodzicielskich osób dorosłych. Kwestionariusz składa się z 50 pytań. Osoba badana może wybrać jedną z pięciu odpowiedzi: zdecydowanie taka/taki jestem i tak się zachowuję, raczej taka/taki jestem i tak się zachowuję, mam wątpliwości czy taka/taki jestem i tak się zachowuję, raczej taka/taki nie jestem i tak się nie zachowuję, zdecydowanie taka/taki nie jestem i tak się nie zachowuję [8 s.131].

Charakterystyka grupy badanej:

W przeprowadzonych badaniach wzięło udział 48 osób, w tym 24 kobiety i 24 mężczyzn. Badane osoby miały od 22 do 38 lat oraz większość z nich posiadała wykształcenie wyższe i średnie. Były w aktualnie związku małżeńskim i posiadały, co najmniej jedno dziecko. Osoby objęte kwestionariuszem różniły się między sobą miejscem zamieszkania. W grupie osób badanych 24 osoby pochodziły z miasta (Gdańsk, Sopot, Gdynia) a 24 osoby były mieszkańcami wsi gminy Stężycza w powiecie kartuskim.

Wyniki

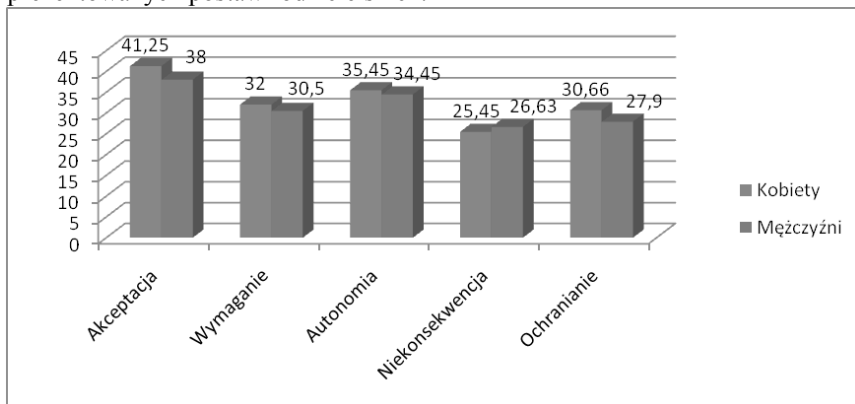
Różnice pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich.

Tabela 1. Wybrane parametry demograficzne badanych (płeć): średnie (w nawiasie SD), poniżej przedziały zmienności (minimalna - maksymalna wartość zmiennej).

Zmienna	Kobiety	Mężczyźni	Statystyka	P
Akceptacja-Odrzucenie	41,25 (5,09)	38,00 (4,78)	$T = 2,226$	0,05
Wymaganie	32,00 (6,82)	30,50 (4,40)	$T = 0,876$	n.i.
Autonomia	35,45 (3,45)	34,45 (3,93)	$T = 0,755$	n.i.
Niekonsekwencja	25,45 (5,94)	26,63 (4,55)	$T = -0,749$	n.i.
Ochranianie	30,66 (5,26)	27,90 (5,63)	$T = 1,715$	0,7*

*na granicy trendu
SD - odchylenie standardowe

Wykres 1. Różnice pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich.

Dane zawarte w tabeli nr 1 oraz na wykresie nr 1 pozwalają stwierdzić, że różnice w postawach rodzicielskich pomiędzy kobietami i mężczyznami dotyczą jedynie postawy akceptacji – odrzucenia oraz postawy ochraniającej. W zakresie postawy akceptacji – odrzucenia, kobiety osiągnęły wyższe wyniki niż mężczyźni, co pokazuje wyższy poziom wyrażanej akceptacji wobec dziecka u kobiet. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku postawy ochraniającej, w której to mężczyźni osiągnęli niższy poziom ochraniającej niż kobiety, co oznacza,

że kobiety w większym stopniu niż mężczyźni ochraniają dzieci. W pozostałych typach postaw (wymaganie, autonomia, niekonsekwencja) różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami są nieistotne statystycznie.

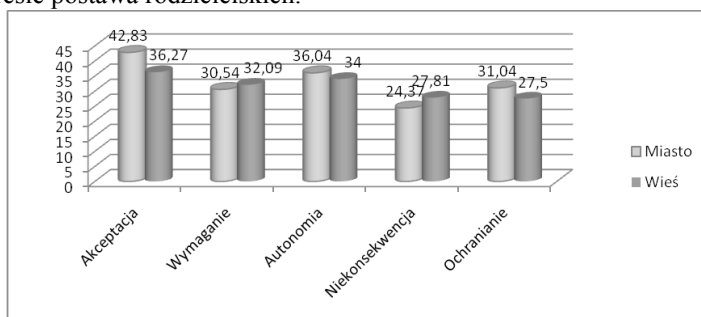
Różnice pomiędzy osobami mieszkającymi w mieście i na wsi w zakresie postawa rodzicielskich

Tabela 2. Wybrane parametry demograficzne badanych (miejsce zamieszkania): średnie (w nawiasie SD), poniżej przedziały zmienności (minimalna - maksymalna wartość zmiennej).

Zmienna	Miasto	Wieś	Statystyka	P
Akceptacja	42,83 (4,39)	36,27 (3,52)	$t = -5,538$	< 0,01
Wymaganie	30,54 (7,31)	32,09 (3,43)	$t = 0,906$	n.i.
Autonomia	36,04 (4,37)	34,00 (2,37)	$t = -1,941$	n.i.
Niekonsekwencja	24,37 (6,25)	27,81 (3,30)	$t = 2,361$	< 0,05
Ochranianie	31,04 (6,47)	27,50 (3,67)	$t = -2,305$	< 0,05

SD - odchylenie standardowe

Wykres 2. Różnice pomiędzy osobami mieszkającymi w mieście i na wsi w zakresie postawa rodzicielskich.

Zawarte w tabeli dane pozwalają stwierdzić, że różnice w prezentowanych postawach dotyczą postaw akceptacji – odrzucenia, niekonsekwencji oraz ochraniań. Wyniki badań wykazały istotne statystycznie różnice pomiędzy osobami mieszkającymi w mieście a we wsi w postawie akceptacji – odrzucenia ($p < 0,001$). Osoby mieszkające w mieście wykazują na znacznie bliższy, uczuciowy kontakt z dzieckiem, niż ma to miejsce w rodzinach wiejskich. Porównując również uzyskane wyniki w postawie niekonsekwencji, można stwierdzić, iż osoby mieszkające w mieście są bardziej konsekwentne niż osoby mieszkające na wsi oraz, że osoby z miasta prezentują postawę mocnej ochraniającej dzieci niż ma to miejsce u osób ze wsi.

Dyskusja

Możliwą przyczyną tego jest większe zaangażowanie kobiet w proces wychowania i sprawowania opieki nad dzieckiem, wykazują one również w większym stopniu niż ojcowie gotowość ochraniań, uspokajania, wspierania oraz odpowiadania na potrzeby dzieci [6, 15]. Taki stan rzeczy wynika z faktu, że kobiety z natury wykazują więcej empatii, i są bardziej wyrozumiałe. Zdaniem E. Fromma istotna jest różnica jaką obserwujemy pomiędzy miłością matki a miłością ojca. Za główny czynnik, jaki podaje autor jest intymniejsza relacja w jaką wchodzi matką a dzieckiem. Pomiędzy matką a dzieckiem istnieją silne więzi uczuciowe – matka akceptuje dziecko takim, jakie ono jest i postawa jaką zazwyczaj prezentuje ona wobec dziecka nie jest uzależniona od stopnia w jakim realizuje ono jej oczekiwania [4]. Poczucie akceptacji wpływa pozytywnie na kształtowanie się stylu zadaniowego u dzieci oraz poczucia bezpieczeństwa i zadowolenia z własnego istnienia. Brak istotnych statystycznie różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami w postawach: wymagania, autonomia, niekonsekwencja może wynikać z faktu, iż obydwie grupy posiadały wykształcenie wyższe i średnie, co wpływa na świadomość przyjmowania roli rodzicielskiej. Warto się również odwołać się do badań przeprowadzanych przez A. Dudak, która w swojej książce „Samotne ojcostwo” zwraca uwagę na fakty, że płeć nie wpływa na poziom wiedzy z zakresu wychowania dzieci, a przygotowanie ojców i matek do pełnia roli rodzicielskiej jest pod wieloma aspektami podobne [2]. Warto również przywołać badania przeprowadzone w Anglii przez D. Hill [3], które mówią o tym, iż wybór określonych stylów rodzicielskich i technik dyscypliny nie jest związana w bezpośredni sposób z płcią, ale przed wszystkim z ich poglądami na wychowanie oraz postawami emocjonalnymi.

Analiza badań wykazuje na różnice w prezentowanych postawach rodzicielskich pomiędzy osobami mieszkającymi w mieście oraz na wsi. Osoby pochodzące z miasta wykazują wobec dzieci wyższy poziom akceptacji: wskaźnik $p < 0,001$. Można przypuszczać, iż jest to spowodowane większą świadomością pełnienia roli rodzicielskiej, jak również może wynikać z lepszego dostępu do rzetelnych informacji dotyczących wychowania dzieci. Wyższy poziom w postawie niekonsekwencji prezentują rodzice mieszkający na wsi. Osoby z miast znacznie później zakładają rodziny i mają potomstwo, to powoduje, że są bardziej dojrzałe emocjonalnie a ich decyzja o dziecku jest w większym

stopniu świadoma. Rodzice wychowujący swoje dzieci w miastach wykazują również wyższy poziom w skali ochraniań, niż rodzice mieszkający na wsi. Różnice, jakie są pomiędzy rodzinami wiejskimi i miejskimi, jak przypuszcza S. Kowalski, mogą wynikać z panujących poglądów dotyczących pracy osób dorosłych i dzieci, mających bezpośrednie przełożenie na stosunek do opieki i wychowania dzieci [5]. Na wsi dzieci już od najmłodszych lat są włączane do pracy przy gospodarstwie oraz w domu. Różnice między wychowaniem w rodzinach wiejskich a w rodzinach miejskich dotyczą zakresu obowiązków, organizacji pracy oraz czasu wolnego. Kultura może wywierać wpływ na styl rodzicielstwa, poprzez kształtowanie wartości, przekonań, postaw i celów, jakie rodzice wnoszą do relacji z dziećmi [9, s.264]. Pochodzenie rodziny wywiera wpływ na postawy rodzicielski i na styl kierowania, decydowania i na sposób kontroli dziecka. W rodzinach wiejskich znacznie częściej spotykamy się z autokratycznym sposobem kierowania niż ma to miejsce w rodzinach miejskich. Duże znaczenie mają poglądy rodziców na sposób wychowania dzieci, które są kształtowane na podstawie wzorców czerpanych z własnych środowisk [12,13, 14].

Podsumowując uzyskane wyniki można stwierdzić, że istnieją różnice pomiędzy kobietami a mężczyznami oraz pomiędzy osobami mieszkającymi w mieście i na wsi w prezentowanych postawach rodzicielskich, wyodrębnionych za M. Plotą[. Wyniki te sugerują odmienne podejście w niektórych wymiarach postaw, należące do nich przede wszystkim, wymiary akceptacji i odrzucenia, ochraniań oraz niekonsekwencji. Zgromadzone wyniki badań własnych dotyczą młodych małżeństw posiadających przynajmniej jedno dziecko. Wykryto tu pewne prawidłowości – kobiety w większym stopniu akceptują i ochraniają swoje dzieci niż mężczyźni, natomiast osoby z miasta przyjmują postawę wyższej akceptacji, ochraniań i konsekwencji niż rodziny wiejskie.

Opierając się na wynikach badań, prezentowanych w tej pracy, można przypuszczać, iż w przyszłości dzieci będą generowały te same postawy jakie zaobserwowały u swoich rodziców zgodnie z teorią transmisji międzypokoleniowej [13]. Transmisja między pokoleniowa postaw to mechanizm, ukazujący podobieństwa w funkcjonowaniu rodziny oraz w sposobie podejścia do dzieci. Rodzice w naturalny sposób przekazują swoim dzieciom normy, cele, kierunki działania, sposoby oraz metody do ich osiągnięcia, tworząc bazę wzorców, która będą mogli wykorzystać w kontaktach z własnymi dziećmi [1, 12, 14].

W przyszłości uzasadnione jest przebadanie większej grupy osób, oraz uzupełnienie zgromadzonych wyników o informacje uzyskane z wywiadów, aby móc ustalić związek pomiędzy płcią i miejscem zamieszkania a prezentowanymi postawami. Niezwykle cennym uzupełnieniem badań byłaby obserwacja komunikowania się rodziców i dzieci, po której następowaliby ocena porównania wyników uzyskanych w teście, umożliwiłoby to bardziej obiektywne spojrzenie na dane uzyskiwane z kwestionariusza. Wyniki przeprowadzonych badań nie pozwalają mi do uogólniania ich na większe populacje ze względu na zbyt mały dobór próby, który wynosił 48 osób.

Bibliografia

1. Brzezińska A., *Spoleczna psychologia rozwoju*, Warszawa 2000, Wyd. Naukowe Scholar,
2. Dudak A., *Samotne ojcostwo*, Kraków 2006, Impuls
3. Hill D., *Mężczyźni*, w tłum. K. Bobber Warszawa 1998,
4. John M., *Orientacja dzieci i młodzieży w sytuacjach społecznych*, Wrocław 1987.
5. Kowalski S., *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1986, PWN.
6. Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*. Warszawa, 2004, Wydawnictwo Akademickie „Żak”
7. Mądrzycki T., *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1970, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych
8. Plopa M., *Skala Postaw Rodzicielskich*, Warszawa 2008
9. Plopa M., *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2005, Impuls.
10. Pospieszyl K., *Ojciec a rozwój dziecka*, Warszawa 1980, Wiedza Powszechna.
11. Rembowski J., *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa 1978, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
12. Rajwa E., Marynowicz S. Red. *Współczesna rodzina: funkcjonowanie, zagrożenia, terapia*. Kraków 2002 Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli.
13. Sitarczyk M., *Psychologia uwarunkowania nieprawidłowych postaw rodzicielskich, z badań nad podstawami rodziny*, red. K. Pospiszyl Lublin 1988.
14. Sitarczyk M., *Transmisja międzypokoleniowa postaw rodzicielskich*, Lublin 1995, UMCS.
15. Tackett K. K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*. Gdańsk, 2003: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
16. Ziemska M., *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*, Warszawa, 1968
17. Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1979, Wiedza Powszechna.
18. Ziemskiej M., *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1980, PWN.
19. Vasta R, Haith M.M., Miller S.A., *Psychologia dziecka*, Warszawa 1995, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne

PRAWO DZIECKA DO PRYWATNOŚCI A DOBRO DZIECKA

*mgr Hanas Katarzyna,
Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie, doktorant
Promotor pomocniczy-
dr Adam Szot*

Wprowadzenie

Prawo do prywatności dotyczy indywidualnej sfery życia człowieka. Prawo to zostało uregulowane w wielu aktach normatywnych na poziomie międzynarodowym i krajowym, tj. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku [32, dalej: Konstytucja RP], Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku [30, dalej: EKPC], a także Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 roku [29, dalej: MPPPOiP]. Wskazane powyżej akty normatywne stanowią jedynie przykładowe źródła dotyczące

prawa do prywatności. Istotną rolę w zakresie wykładni wspomnianego zwrotu pełni orzecznictwo sądowe, np. w kontekście naruszenia dóbr osobistych.

Celem pracy jest ukazanie prawa do prywatności z nieco innej perspektywy, tj. w powiązaniu z kryterium dobra dziecka. W tym przypadku, materiał badawczy stanowi orzecznictwo sądowe, literatura przedmiotu, a także regulacje normatywne. Natomiast, wybór tematu jest podyktowany zainteresowaniami naukowymi autora publikacji, które koncentrują się wokół problematyki dobra dziecka przedstawianej w różnych ujęciach. W pierwszej części pracy zostały wskazane wybrane regulacje normatywne dotyczące omawianej problematyki. Natomiast w drugiej, w oparciu o orzecznictwo sądowe, autor przedstawia prawo do prywatności zestawiając je z kryterium dobra dziecka.

Ochrona prawa do prywatności w regulacjach normatywnych

Tytułem wstępu, rozważania w zakresie prawa do prywatności w odniesieniu do dobra dziecka należy rozpocząć od przybliżenia wybranych regulacji normatywnych.

Zatem, jednym z istotnych unormowań jest art. 47 Konstytucji RP, który stanowi, że „Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym”. [32] Zgodnie z poglądami doktryny prawniczej i literalnym brzmieniem przywołanego przepisu, na prawo do prywatności składają się takie elementy jak: prawo do ochrony życia prywatnego, prawo do ochrony życia rodzinnego, ochrona czci i dobrego imienia, a także prawo do decydowania o swoim życiu osobistym. [6, s. 57] Samo pojęcie prawo do prywatności nie zostało zdefiniowane w przepisach, jednak próbę bliższego jego scharakteryzowania podjęły organy sądowe i doktryna prawnicza. Według Trybunału Konstytucyjnego pojęcie „prywatność” „odnosi się też do ochrony informacji dotyczących danej osoby i gwarantuje m.in. pewien stan niezależności, w ramach którego jednostka może decydować o zakresie i zasięgu udostępniania i komunikowania innym osobom informacji o swoim życiu.” [21] Prawo do prywatności zaliczane jest do kategorii dóbr osobistych, o których mowa w art. 23 KC. [20] Zdaniem konstytucjonalistów, sfera prywatna to nie tylko przebywanie w kręgach rodzinnych, ale także i w miejscach ogólnodostępnych, publicznych i w towarzystwie innych osób, kiedy powinien zostać zachowany aspekt anonimowości. [20] Zatem, wkraczanie w sferę prywatną może stanowić naruszenie prawa gwarantowanego jednostce w Konstytucji RP i umowach międzynarodowych.

Ponadto, należy zwrócić uwagę na korelacje pomiędzy przepisami ustawy zasadniczej w zakresie prawa do prywatności. Art. 47 Konstytucji RP koresponduje m.in. z art. 18 Konstytucji RP, który to chroni takie wartości jak małżeństwo, rodzinę, macierzyństwo i rodzicielstwo. [8] Trybunał podkreśla również korelacje wskazanego przepisu z art. 48 Konstytucji RP, który stanowi o prawie rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. [19] Ponadto, treść art. 47 Konstytucji RP można interpretować m.in. z przepisami dotyczącymi ochrony informacji o sobie, tajemnicy korespondencji,

czy nienaruszalności mieszkania.

Natomiast zgodnie z art. 17 MPPOiP „1. Nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom i korespondencję ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię. 2. Każdy ma prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencjami i zamachami.” We wskazanym przepisie również występują elementy, które składają się na prawo do prywatności i są podobne do tych wyszczególnionych w Konstytucji RP. [29]

Ponadto, jednym z najczęściej powoływanych w orzecznictwie sądowym przepisów w zakresie ochrony prawa do prywatności jest art. 8 ust. 1 EKPC. Ze wskazanej regulacji wynika, że „Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.” [30] Przedstawiciele nauk prawnych podkreślają, że prawo to nie ma charakteru absolutnego, co wynika z kolejnego ustępu art. 8 EKPC. Zatem, zgodnie z art. 8 ust. 2 EKPC, „Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.” [30] Z tak sformułowanego przepisu należy wyinterpretować zakaz ingerencji w indywidualną sferę praw jednostki, który dotyczy wszystkich podmiotów bezprawnie naruszających prawa tej jednostki, z pewnymi wyjątkami. [4, s. 664 i n., a także 1, s. 90 i n.] Wyjątki te zostały wprowadzone do EKPC jako klauzule ograniczające. [4, s. 664 i n., a także 1, s. 90 i n.]

Powyższe regulacje należy odnosić również do dzieci, które ze względu na swoją słabszą pozycję wymagają szczególnej ochrony prywatności. Z licznych przepisów prawnych wynika obowiązek dbałości o dobro dziecka, który spoczywa na innych podmiotach. Już we wcześniejszych publikacjach wspominałam jak w literaturze i orzecznictwie definiowane jest owe pojęcie. Dlatego też, celem uzupełnienia rozważań zacytuję znaną i często przywoływaną definicję, tj. autorstwa W. Stojanowskiej. Zatem, dobro dziecka „w rozumieniu przepisów prawa rodzinnego oznacza kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka oraz do należytego przygotowania go do pracy odpowiednio do jego uzdolnień, przy czym wartości te są determinowane przez wiele różnorodnych czynników, których struktura zależy od treści stosowanej normy prawnej i konkretnej, aktualnie istniejącej sytuacji dziecka, zakładając zbieżność tak pojętego „dobra dziecka” z interesem społecznym”. [7, s. 27] Natomiast, według J. Marciniaka, „dobro dziecka” oznacza „interesy osobiste, a więc troskę o jego rozwój fizyczny i duchowy oraz należyte przygotowanie do pracy odpowiednio do jego uzdolnień i zgodnie z interesem społecznym, jak również interesy majątkowe małoletniego przejawiające się w prawidłowym zarządzaniu jego majątkiem, właściwym przeznaczeniu płynących z niego dochodów oraz

pozostawieniem w miarę możliwości nienaruszonej substancji tego majątku.” [2, s. 10]

W kontekście ochrony dobra dziecka należy wskazać, że zasadnicze znaczenie ma Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku [31, dalej: KPD] Zgodnie z art. 16 KPD „1. Żadne dziecko nie będzie podlegało arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację. 2. Dziecko ma prawo do ochrony prawnej przeciwko tego rodzaju ingerencji lub zamachom.” Przepisy Konwencji należy interpretować w powiązaniu z art. 72 Konstytucji RP, który wprowadza ochronę praw dziecka. [31, 32]

Prawo do prywatności - aspekt orzeczniczy

Prawo do prywatności pojawia się w orzeczeniach sądów krajowych i trybunałów międzynarodowych. Zazwyczaj kształtowanie zakresu znaczeniowego tego pojęcia polega na wskazaniu pewnych elementów, które można uznać za stałe. W ten sposób organy sądowe określają czym w danej sprawie jest prywatność i jak należy ją rozumieć. Jednakże, celem niniejszych rozważań jest ukazanie prawa do prywatności w kontekście dobra dziecka. Z tego też względu przywoływane orzeczenia będą dotyczyły sytuacji małoletnich.

Ciekawe rozstrzygnięcie zostało wydane przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w oparciu o następujący stan faktyczny. Kobieta w trakcie ciąży korzystała z opieki medycznej wybranej przez siebie placówki, w której regularnie wykonywała rutynowe badania, w tym USG. Następnie zakład opieki zdrowotnej bez zgody pacjentki wykorzystał wykonane zdjęcia USG w celach reklamowych. Rozpowszechnienie badań miało charakter bezprawny i zdaniem sądu zostały naruszone dobra osobiste, tj. prawo do prywatności, a także do intymności. W treści uzasadnienia można wyczytać, że „prywatność człowieka obejmuje m.in. zdarzenia związane z życiem rodzinnym, seksualnym, stanem zdrowia. Pojęcie życia prywatnego jest pojęciem szerokim, które nie daje się wyczerpująco zdefiniować i które obejmuje przede wszystkim prawo do autonomii osobistej i do rozwoju osobistego.” [26] W tak przedstawionych okolicznościach faktycznych można rozważać, czy doszło także do naruszenia wizerunku nienarodzonego dziecka. Ta kwestia również nie została pominięta przez sąd, który uznał, że owe naruszenie było niemożliwe z uwagi na trudności w dokonaniu identyfikacji dziecka. [26] Należy zgodzić się z kierunkiem wydanego w sprawie rozstrzygnięcia, ponieważ niewątpliwie doszło do ingerencji w dobra osobiste matki dziecka. Wykonane badania nie mogą być rozpowszechniane, a trudności w rozpoznaniu cech dziecka nie usprawiedliwiają bezprawnego umieszczenia zdjęcia USG na plakacie reklamowym. Jedynie wyraźna zgoda matki dziecka mogłaby legitymizować działanie placówki. Odnośnie ingerowania w dobro dziecka i jego prawo do wizerunku, trudno mówić o jakimkolwiek naruszeniu. Jeżeli na wykonanym zdjęciu udałoby się rozpoznać indywidualne cechy dziecka, to zachowanie placówki medycznej można traktować w kategoriach bezprawności. Na poparcie stanowiska sąd przytoczył fragment uzasadnienia

wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w którym to prywatność została określona jako „fizyczna i psychiczna nienaruszalność osoby, włącznie z prawem do zachowania prywatności życia z daleka od niechcianej uwagi.” [11]

Ewidentnym naruszeniem prawa do prywatności, a także dobra dziecka jest wykonanie dziecku zdjęcia przez fotografa bez zgody rodziców niebawem po narodzeniu. Ta sprawa była rozpoznawana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, który stwierdził, że wizerunek każdej osoby powinien być chroniony prawem, zarówno przed bezprawnym rozpowszechnianiem, kopiowaniem, jak i fotografowaniem. Wizerunek dziecka nowonarodzonego również umożliwia rozpoznanie jego indywidualnych cech, które ułatwiają odróżnienie go od innych osób. [12]

Z kolei w innym orzeczeniu, Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreśla, że ingerowanie w relacje pomiędzy rodzicem a dzieckiem może stanowić naruszenie art. 8 EKPC, ponieważ jest to sfera, która mieści się w pojęciu „życie rodzinne”. [9] W podobnej optyce wypowiada się Trybunał Konstytucyjny, który zauważa, że ochrona więzi filiacyjnych, w tym również więzi rodzica i dziecka powinna korespondować z zasadą dobra dziecka, która jest podstawową regułą wynikającą z przepisów prawa rodzinnego. [18] Ochronie podlegają nie tylko więzi rodzica z dzieckiem narodzonym, ale również i w fazie prenatalnej. [22]

Natomiast, w sprawie Różański przeciwko Polsce toczącej się przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, organ stwierdził, że doszło do naruszenia prawa do prywatności, ponieważ skarżący nie mógł skutecznie dochodzić swojego prawa do ustalenia ojcostwa. Z uwagi na fakt, że matka dziecka oświadczyła, że biologicznym ojcem dziecka jest inny mężczyzna, skarżący nie mógł skutecznie tego zakwestionować. Organy państwowe nie widziały przesłanki naruszenia prawa, pomimo że w wyniku uznania prawowitym ojcem stał się inny mężczyzna. Wadliwość regulacji prawnych w zakresie, w jakim nie zapewniały skarżącemu możliwości kwestionowania uznania, naruszały interesy biologicznego ojca i dziecka. Na przykładzie tego orzeczenia widać doskonale, że niezapewnienie jednostkom odpowiednich środków prawnych może prowadzić do naruszenia nie tylko prawa do prywatności ale dobra dziecka. [14] Wadliwe ustalenie więzi filiacyjnych może mieć wpływ na późniejsze zachowania małoletniego, które będą kształtowały jego sytuację.

W innej sprawie, tj. Johansson przeciwko Finlandii, Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że nadanie dziecku nieodpowiedniego imienia nie może być traktowane jako naruszenie art. 8 EKPC. Interes dziecka będzie zatem utożsamiany z interesem publicznym, z uwagi na fakt, że zachowanie specyficznych imion stanowi środek ochrony języka i kultury. Zatem Trybunał kreuje standard, który ma na celu również ochronę dobra małoletniego dziecka. [13]

W innej sprawie, tym razem Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie wskazał, że „W postępowaniu o udzielenia zezwolenia na zamieszkanie małoletniego na czas oznaczony na terytorium RP istnieje potrzeba w kontekście

art. 8 Konwencji dokonania oceny istnienia i jakości życia rodzinnego i to przede wszystkim punktu widzenia małoletniego dziecka. Ocena ta powinna się koncentrować na aspektach życia rodzinnego, takich jak: wzajemne zainteresowanie, przywiązanie i zależność, oraz uwzględniać okoliczności, które stoją na przeszkodzie istnieniu rzeczywistego życia rodzinnego.” Organ podkreślił również konieczność stosowania Konwencji o Prawach Dziecka z uwagi na obowiązek ochrony interesów małoletniego. [28] Wojewódzki Sąd Administracyjny powołując się na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka podkreśla konieczność podtrzymywania więzi rodzinnych pomiędzy rodzicami i dziećmi. Zamieszkiwanie małoletniego w innym państwie nie ułatwia wykonywania przez rodziców władzy rodzicielskiej, sprawowania opieki, czy utrzymywania częstego kontaktu. [28]

Na powyższych przykładach widać, że prawo do prywatności dziecka jest przejawem dobra małoletniego. Dbałość o dobro dziecka z uwagi na jego wiek i rozwój emocjonalny wymaga szczególnej ochrony prywatności. Sądy za każdym razem zwracają uwagę na konieczność należytego zabezpieczenia interesów osób niepełnoletnich pod kątem ochrony życia rodzinnego, prywatnego, czci i dobrego imienia, czy korespondencji. Istotną rolę w orzecznictwie sądowym pełni art. 3 ust. 1 KPD, z którego wynika, że „We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.” [31] W ten sposób prawodawca akcentuje obowiązek właściwego ukształtowania sytuacji prawnej i faktycznej dziecka z poszanowaniem jego praw i wolności, który został nałożony na podmioty państwowe i prywatne. Wobec powyższej konkluzji aktualna pozostaje teza postawiona przez Sąd Najwyższy, zgodnie z którą „przy wykładni norm prawa będących podstawą rozstrzygnięć dotyczących dzieci sądy powinny kierować się interesem dziecka jako wartością nadrzędną a dobro dzieci uwzględniać jako dyrektywę generalną”. [23]

Uwagi podsumowujące

1. Prawo do prywatności zagwarantowane w umowach międzynarodowych i Konstytucji RP należy analizować w kontekście dobra dziecka.

2. Dziecko jak każda istota ma prawo do poszanowania swojej indywidualnej sfery. Ochronie podlegają m. in. dane osobowe małoletniego, wizerunek, godność, dobre imię, więzi z rodzicami i innymi członkami rodziny.

3. W art. 47 Konstytucji RP jest eksponowane prawo do decydowania o swoim życiu osobistym jako element prawa do prywatności. Zakres podmiotowy tego prawa obejmuje również dziecko, które może wyrażać własne zdanie i formułować opinie. W ten sposób małoletni ma zagwarantowaną możliwość kształtowania swojej sytuacji w kwestiach dotyczących jego indywidualnej sfery. W tym miejscu należy wyartykułować, że w przypadku dzieci można mówić o współdecydowaniu, ponieważ zgodnie z art. 72 ust. 3 Konstytucji RP: „W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia

zdania dziecka”. [32]

4. Zarówno na rodziców, podmioty, pod których opieką znajduje się dziecko, a także na poszczególne organy państwowe został nałożony obowiązek dbałości o dobro dziecka przejawiający się w ochronie praw dziecka, w tym prawa do prywatności. Szczególna troska o dobro dziecka wynika z jego słabszej pozycji z uwagi na wiek, stopień dojrzałości i możliwości poznawcze.

Bibliografia:

Literatura:

1. L. Leszczyński, B. Liżewski, Ochrona praw człowieka w Europie - szkic zagadnień podstawowych, Lublin 2008.
2. J. Marciniak, Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim, Warszawa 1975.
3. M. Mączyński, Prawo do prywatności [w:] L. Koba, W. Waclawczyk, Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy, Warszawa 2009.
4. M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2013.
5. M. Pryciak, Prawo do prywatności [w:] M. Sadowski, P. Szymaniec (red.), Studia Erasiana Wratislaviensia. Zeszyt IV. Prawa Człowieka - idea, instytucje krytyka, Wrocław 2010.
6. W. Skrzydło, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2013.
7. W. Stojanowska, Rozwód a dobro dziecka, Warszawa 1979.
8. M. Wild [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz . Art. 1 - 86, Warszawa 2016, wyd. elektroniczne, baza Legalis.

Orzecnictwo:

9. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2015 roku, skarga nr 63777/09, Legalis nr 1378908.
10. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 16 września 2014 roku, skarga nr 2210/12, Legalis nr 1069691.
11. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 października 2012 roku, skarga nr 42811/06, Legalis nr 1070006.
12. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 stycznia 2009 roku, skarga 1234/05, Legalis nr 127957.
13. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 6 września 2007 roku, skarga, nr 10163/02, Legalis nr 118297.
14. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 maja 2006 roku, skarga nr 55339/00, Legalis nr 106609.
15. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 2 czerwca 2005 roku, skarga nr 77785/01, Legalis nr 132940.
16. Decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 grudnia 2000 roku, skarga nr 53176/99, Legalis nr 205745.
17. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 sierpnia 1996 roku, skarga nr 17383/90, baza HUDOC.
18. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2013 roku, sygn. P 33/12, Legalis nr 740186.
19. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 lipca 2007 roku, sygn. SK 61/06, Legalis nr 83801.
20. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 kwietnia 2003 roku, sygn. K 18/02, Legalis nr 56665.
21. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1997 roku, sygn. K 21/96, Legalis nr 10365.
22. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 roku, sygn. K 26/96, Legalis nr 10361.
23. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2011 roku, sygn. III CZP 137/10, Legalis nr 287414.

24. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 1990 roku, sygn. I CR 575/90, Legalis nr 27158.
25. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 27 lutego 2018 roku, sygn. III APa 20/16, Legalis nr 1781715.
26. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 września 2017 roku, sygn. I ACa 954/16, Legalis nr 1728625.
27. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 15 maja 2015 roku, sygn. I ACa 131/15, Legalis nr 1263391.
28. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 9 czerwca 2017 roku, sygn. IV SA/Wa 263/17, Legalis nr 1674809.
- Akty normatywne:**
29. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 roku, Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.
30. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.
31. Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku, Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.
32. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 roku, Nr 78, poz. 483.
33. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku - Kodeks Cywilny, Dz. U. z 2018 r., poz. 1025.

ПОШУК ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ (НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ МЕТОДИСТА ХСМТБ ім. К. С. СТАНІСЛАВСЬКОГО)

Хворостенко Ніка Євгенівна
театрознавець, методист ХСМТБ ім. К. С. Станіславського
art.theater.criticism@gmail.com

Сьогодні, через інформаційні потреби сьогодення, перед бібліотеками постає завдання опанування нових шляхів розвитку галузі в цілому. Суттєвих змін зазнають основні завдання і функції, тому сучасні бібліотеки потроху змінюють вектор своєї роботи і перетворюються на ще й культурно-освітні центри, творчі лабораторії та платформи для розвитку креативного мислення. Не дивно, що значною рухомою силою тут виступають молоді фахівці, на плечі яких і покладено впровадження сучасних інноваційних методів роботи, пов'язаних з застосуванням різноманітних сторонніх ресурсів. І це мотивує молодого науковця шукати інструменти та засоби, що не лише будуть корисні в роботі, а й допоможуть у професійному розвитку, сприятимуть творчій самореалізації. І це є суттєвим чинником, бо власне саме питання важливості розвитку творчого потенціалу як окремої особистості, так і суспільства в цілому з кожним роком постає все гостріше.

Сама ж творчість тепер є соціокультурним явищем і має в своїй

архітектоніці такі важливі аспекти, як особистісний та процесуальний. Усе це певним чином виявляється і в науково-методичній роботі, особливо, коли є змога реалізувати це не лише в теоретичній формі, а й у практичній площині.

У цьому контексті логічним кроком стало формування бібліотечної блогосфери. По-перше – це дозволяє суттєво спростити налагодження професійних зв'язків, по-друге –

дозволяє виявляти цікаві та найактуальніші теми та тенденції. Молодому спеціалісту стає легше себе розкрити, визначитись з тим, що саме стане предметом його подальших наукових та мистецьких напрямків роботи.

Також, нині активно використовується особистісна форма подачі матеріалу (творчі щоденники, рецензії, instagram-пости, довгострокові флешмоби тощо). Це відчутна можливість проявити себе. Особливо зручно це буде тим, хто не є по своїй суті «вроджений оратор». Бо в віртуальному просторі, на відміну від традиційного спілкування, більш яскраво проявляється і емоційність, і розвиток уяви, легше дається опанування мистецтвом діалогу чи натхненного висловлювання. Також, для декого може бути привабливим так зване «спілкування в вільній формі» (відсутність нав'язливої редакторської цензури або рамок офіційності). Соціальні медіа дають можливість «йти від себе», а отже – сприяють розвитку та самореалізації.

Звичайно, що йти таким шляхом молодому науковцю на початку може бути трохи складно, бо доведеться постійно обробляти величезний об'єм інформації, щоб мати змогу створити щось своє цікаве та унікальне. Та якщо розібрати процес на складові (збір, аналітика, інтерпретація отриманої інформації та таке інше) – то все стає цілком під силу молодому спеціалісту.

В харківській спеціалізованій музично-театральній бібліотеці ім. К. С. Станіславського молоді співробітники активно долучаються до віртуальної та медіа спільноти, сприяють розвитку комунікаційних бібліотечних технологій та інноваційних практик (від творчих акцій, флешмобів ташоукласів до краудсорінгу). Також намагаються проявити себе у соціально направлених рухах та спільнотах (як от, наприклад, участь увікіпедійному русі). Ведуть свої особисті блоги та сторінки, що використовується і як освітньо-інформаційне джерело, так і в якості додаткових ресурсів до офіційних сторінок ХСМТБ ім. К. С. Станіславського (загально-бібліотечної та окремих відділів).

Головними мотивуючими чинниками для такої діяльності стає те, що є змога отримати:

- платформу для реалізації більш суттєвої популяризації та рекламування бібліотечних заходів, продуктів та бібліотеки в цілому;
- можливість заявити про себе, як особистість та фахівця;
- можливість безпосереднього спілкування з колегами, читачами, дізнаватися про їх думку, побажання, зауваження;

- можливість інформування про діяльність бібліотеки більш ширший загал;
- додатковий інструмент маркетингових та соціальних досліджень (які також сприятимуть покращенню роботи бібліотеки)

Також соціальні мережі стають платформою для обговорення та організаційних творчих проєктів (в тому числі і поза бібліотекою).

Отже, пошук шляхів для розвитку саме у віртуальній площині відкриває нові можливості та створює більш сприятливі умови для самореалізації.

Література

1. Біла І. М. Сприймання в умовах інформаційного простору [Електронний ресурс] / І. М. Біла // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : зб. наук. праць. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2016. – С. 228–232. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/705507/1/4%D0%B0.pdf>, вільний. – Назва з екрана. – Мова укр.
2. Мар'їна О. Ю. Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища [Електронний ресурс] /О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2012. – Вип. 36. –URL:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/vkhdak/2012_36/36-2-03.pdf.
3. Митровка Я. Ю. Формування професійної комунікації бібліотечарів як умова ефективного розвитку бібліотек України [Текст] /Я. Ю. Митровка // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2011. – Вип. 32. –С. 151–159.
4. Соціальні мережі як чинник розвитку громадського суспільства :[монографія] / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – Київ, 2013. – 220 с.
5. Чепмен Н. Цифрові технології мультимедіа / Н. Чепмен, Дж. Чепмен. – Москва : Вільямс, 2006. – 624 с.

INFORMACJA, MANIPULACJA, PROPAGANDA? REFLEKSJE NAD FUNKCJĄ SONDAŻY PREFERENCJI POLITYCZNYCH CBOS

Hylewski Marcin

*Doktorant Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
m.hylewski@gmail.com*

Funkcje badań sondażowych

Badania sondażowe są jedną z najpopularniejszych metod badawczych w naukach społecznych. Bazują one na wykorzystaniu standaryzowanego narzędzia w postaci kwestionariusza zawierającego zestaw pytań w identycznej formie zadawanych poszczególnym respondentom. Wśród zalet sondaży jako metody badawczej wymienia się ogólną prostotę tego narzędzia, stosunkowo niskie koszty badań, szerokie możliwości analizy statystycznej uzyskanych wyników, a także możliwość badania naprawdę dużych populacji takich jak klasy polityczne, czy społeczeństwa narodowe. Modelowymi przykładami badań

sondażowych są spisy rządowe i sondaże wyborcze [1, s. 19]. W ostatnich latach notuje się stały wzrost społecznego znaczenia sondaży, a upowszechnianiu tej metody eksploracji opinii publicznej sprzyja z pewnością ustrój demokratyczny i zasady gospodarki rynkowej [9, s. 9].

W literaturze najczęściej wymienia się trzy funkcje sondaży: poznawczą, perswazyjną i praktyczną [6, s. 61-62]. Po pierwsze, sondaże stanowią ważne źródło wiedzy o zbiorowościach ludzkich, o wartościach, przekonaniach, postawach, poglądach, preferencjach, oczekiwaniach i potrzebach ludzi. Po drugie, ujawniając określone przekonania i oceny, sondaże mogą działać w sposób perswazyjny, przyczyniając się do ich zmiany. Tę właściwość przypisuje się zwykle sondażom wyborczym, szczególnie tym przeprowadzanym i publikowanym w okresie kampanii wyborczej i bezpośrednio przed nią [3, s. 63]. Po trzecie wreszcie, część badań sondażowych jest nastawiona wprost na aspekt praktyczny. Wówczas, wyniki sondażu stają się punktem wyjścia przy wyborze określonej strategii marketingowej, programu politycznego, czy typowaniu przyszłych koalicjantów partii politycznych [10, s. 100-101].

Sondaże jako instrument marketingu wyborczego

Instrumentalne wykorzystywanie sondaży przez polityków na szeroką skalę miało miejsce już w latach 30. XX wieku podczas kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych, jednak długi proces poznawania motywów tego rodzaju aktywności, jej mechanizmów i przesłanek skuteczności, inicjuje dopiero szereg publikacji z lat 60. Warto tu wymienić klasyczną pracę niemieckiej teoretyczki procesu politycznego, Elisabeth Noelle-Neumann, pt. *Spirala milczenia*. Śledząc rozmaite badania opinii w okresie kampanii poprzedzającej wybory federalne z 1965 w RFN oraz zestawiając je z późniejszymi wynikami wyborów, wspomniana badaczka dowodziła, że tym, co determinuje zachowania wyborcze sporej części elektoratów jest panujący klimat opinii rozumiany jako zespół poglądów, wartości i ocen, które w pewnym okresie zyskują w społeczeństwie ideową hegemonię. Jeżeli dodatkowo są one związane z określoną partią polityczną (np. stanowiąc immanentną część jej przekazu publicznego), rośnie prawdopodobieństwo zagłosowania na tę partię, co jest motywowane nieuświadomionym lękiem przed społeczną izolacją [5, s. 26]. Socjologowie polityki mówią w tym kontekście o efekcie silniejszego (*bandwagon effect*). Noelle-Neumann diagnozuje z kolei mechanizm funkcjonowania tej reguły próbując odtworzyć sekwencję następstw w ramach procesu podejmowania decyzji wyborczych, w którym dochodzi do jej materializacji. Jego zarzewie stanowi według niej dominacja wśród opinii publicznej zespołu idei, która prowadzi do masowej ich ekspresji. Następnie zwolennicy idei sprzecznych z ideami panującymi ogarnięci wrogim klimatem ideologicznym powściągają wyrażanie własnych wartości, czym dodatkowo utwierdzają obowiązujący klimat opinii. Dzieje się tak nie tylko dlatego, że bez walki oddają adwersarzom pole bitwy, ale również z uwagi na fakt, że nieświadomie oddziałują na grupę wyborców niezdecydowanych zwanych niekiedy elektoratem labilnym lub swingującym [4, s. 73]. Zważywszy, że

głosy takich elektoratów decydują zwykle jeśli nie o zwycięstwie wyborczym określonej partii to o jego rozmiarach, możliwościach koalicyjnych, a w dalszej perspektywie większości konstytucyjnej i możliwości wprowadzania ważnych zmian ustrojowych i prawnych, można uznać, że nakręcająca się spirala milczenia godzi w samo serce procesu politycznego.

Przez pryzmat wskazanego fenomenu warto przeczytać zagadnienie marketingu sondażowego. Posługuję się tym pojęciem na oznaczenie zbioru technik oddziaływania na elektorat przez partie polityczne za pomocą badań sondażowych, w tym także poprzez publikację i rozpowszechnianie ich wyników. Wprowadzenie niniejszej kategorii można uzasadnić rosnącym natężeniem stosowania tego rodzaju operacji, co nie jest jedynie specyfiką polską, ale szerszym trendem obecnym w większości państw demokratycznych. Instrumentem tego rodzaju marketingu są często sondaże wewnętrzne realizowane na zlecenie partii politycznych przez powiązane z nimi instytucje, a niekiedy zlecane na zewnątrz podmiotom profesjonalnie świadczącym tego typu usługi. W tej ostatniej sytuacji wybór pada zwykle na firmy tradycyjnie posługujące się metodologią zapewniającą uzyskanie optymalnych (w istniejącej konstelacji sił) dla zleceniodawcy wyników lub też jest on obwarowany zastrzeżeniami metodologicznymi mającymi zapewnić taką optymalizację. Jak pokazały badania Antoniego Sułka z połowy lat 90., co drugi polski poseł był przekonany, że sondaż istotnie oddziałuje na wynik wyborów [8, s. 153-154]. Można domniemywać, że wskutek dynamicznego rozwoju rynku badań opinii publicznej (w tym sondaży preferencji politycznych), jaki nastąpił w ostatnich dwóch dekadach, a także w wyniku wzrostu ich społecznego znaczenia oraz rozwoju dyskursu sondażowego, współczynnik ten jest w odniesieniu do przedstawicieli współczesnej klasy politycznej znacznie wyższy.

W dalszej części tekstu analizuję *casus* CBOS, którego sondaże polityczne są coraz częściej piętnowane jako niewiarygodne, a sama instytucja bywa postrzegana jako instrument manipulacji opinią publiczną dokonywanej jakoby przez poszczególne partie rządzące. Opinie takie pojawiają się zarówno w wypowiedziach profesjonalistów, polityków, dziennikarzy, komentatorów życia politycznego jak również w głosach internautów i laików [16] [20].

CBOS i problem wiarygodności

Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) zostało powołane uchwałą Rady Ministrów PRL z 3 września 1982 roku z inicjatywy Stanisława Kwiatkowskiego, teoretyka propagandy i doradcy generała Wojciecha Jaruzelskiego oraz członka Zespołu Partyjnych Socjologów przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Od początku swojej działalności ośrodek zajmował się badaniami opinii publicznej o szerokiej tematyce. Transformacja systemowa i przejście do ustroju demokratycznego spowodowały szereg zmian zarówno co do formy jak i praktyki działalności CBOS. Jedną z nich jest rosnąca rola sondaży politycznych, w tym wyborczych.

Aktualnie podstawą działalności organizacji jest ustawa z 1997 o fundacji–

Centrum Badania Opinii Publicznej. W jej art. 4 pkt. 1 czytamy, że „Celem CBOS jest prowadzenie badań opinii społecznej na użytek publiczny”. Punkt drugi powołanego artykułu precyzuje zadania własne instytucji: „Zadaniami CBOS w szczególności są: 1) inspirowanie, organizowanie i prowadzenie prac dotyczących badania opinii społecznej, 2) gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie danych z badań opinii społecznej, 3) upowszechnianie w społeczeństwie wiedzy o stanie i tendencjach zmian opinii społecznej, 4) przekazywanie wyników badań organom państwowym, instytucjom publicznym i – za pośrednictwem środków masowego przekazu informacji – społeczeństwu, 5) prowadzenie działalności wydawniczej (...)”. Funkcjonowanie CBOS oraz realizacja zadań jakie przed ośrodkiem stawia ustawodawca jest finansowane głównie przez system dotacji z budżetu państwa (część 16 – KPRM), a także ze środków uzyskanych z działalności gospodarczej, subwencji, darowizn, spadków i zapisów (art. 10) [13]. Przykładowo, w 2005 dotacja budżetowa opiewająca na ponad 3 miliony złotych stanowiła 93,7% przychodów z działalności statutowej [11].

Organami fundacji są Rada oraz powoływany przez nią dyrektor stanowiący jednoosobowy zarząd (art. 9). Kadencja Rady trwa dwa lata, a jej liczebność wynosi 11 członków (art. 6). W skład Rady (art. 8, pkt. 1) wchodzi: „1) po jednym przedstawicielu Sejmu i Senatu, powoływanych odpowiednio przez Prezydium Sejmu i Prezydium Senatu, 2) przedstawiciel Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, 3) przedstawiciel Prezesa Rady Ministrów, 4) 7 przedstawicieli powołanych przez Prezesa Rady Ministrów spośród osób przedstawionych przez rady naukowe placówek prowadzących działalność w zakresie socjologii, stosowanych nauk społecznych, studiów społecznych i studiów politycznych oraz ogólnopolskie stowarzyszenia naukowe zrzeszające socjologów” [13]. Zgodnie z postanowieniami Statutu CBOS, do zadań dyrektora należy kierowanie działaniami fundacji, jej reprezentacja na zewnątrz, sprawowanie zarządu nad majątkiem, odpowiedzialność za realizację celów i zadań oraz za wyniki finansowe (§19 pkt. 1 podpunkty 1-4) [12]. Ponieważ, jak wspomniano, dyrektor jest wybierany głosami Rady, można domniemywać, że to w rękach tego ostatniego organu spoczywa faktyczne władztwo nad programem i kierunkami działalności CBOS.

Z przedstawionego zarysu organizacji i finansów CBOS wynika, że jest on finansowany z budżetu państwa, a więc *de facto* z pieniędzy podatnika, z kolei sposób wyłaniania organów nim zawiadujących stwarza możliwość jego upolitycznienia przez obsadzenie Rady osobami wybieranymi przez partię rządzącą. 7 przedstawicieli Rady, wybieranych przez Prezesa Rady Ministrów będącego najczęściej politycznym przywódcą zwycięskiego obozu politycznego, nie tylko bowiem wybiera dyrektora, ale może przeforsować w zasadzie każdą decyzję mieszczącą się w granicach prawa. Jest tak dlatego, że – jak stanowi statut CBOS – Rada pracuje kolegialnie (§ 13, pkt. 1), a wszelkie decyzje zapadają zwykłą większością głosów (§15, pkt. 1) [12]. Co więcej, Prezes Rady Ministrów sprawujący nadzór nad CBOS (art. 13 ustawy) może uchylać decyzje

dyrektora (art. 14. pkt. 1) [13].

Sondaże preferencji politycznych CBOS

Jakiś czas temu na witrynach OKO.press ukazał się artykuł Adama Leszczyńskiego, w którym autor ten zastanawia się nad możliwością „skoku na CBOS”, jakiego miałyby dokonać aktualnie rządząca partia PiS [21]. Niżej zastanowię się, czy aby na pewno zakusy wasalizacji publicznej sondażowni są rzeczą konkretnej partii politycznej, czy może wynikają ze specyfiki funkcjonującego systemu, w tym sposobu wyłaniania organów fundacji. Będzie to wymagało przesłедzenia sondaży preferencji politycznej na odcinku ostatniej dekady. Analiza będzie bazować na danych dostępnych zarówno w oficjalnych komunikatach instytutów badawczych jak również gromadzonych w internetowych porównywkach sondaży. Mowa tutaj o witrynie „ewybory.eu” [17], a także stronie projektu „Na Straży Sondaży”, w który zaangażowani są czołowi w kraju badacze tej problematyki [18].

W literaturze przedmiotu uznaje się czasem porównania wyników sondaży realizowanych przez różne podmioty za działanie pozbawione sensu z uwagi na rozbieżność stosowanych metod. Argumentacja ta nie wyda się przekonująca jeśli weźmiemy pod uwagę fakt o fundamentalnym znaczeniu, że zadaniem sondaży są badania opinii publicznej, a więc poznawanie rzeczywistych postaw, wartości, poglądów, zachowań itd. Jeśli badania przeprowadzone z wykorzystaniem różnych metod dają wyraźnie rozbieżne wyniki, oznacza to, że niektóre z nich są wadliwe. Naturalnym weryfikatorem jakości sondaży preferencji politycznych są wybory, których wynik pozwala oddzielić sondaże lepsze, tj. prezentujące rozkład wyników zbliżony do rzeczywistego, od gorszych, czyli takich, gdzie prezentowane rezultaty znacznie odbiegają od rzeczywistości wyborczej. Niektórzy uczestnicy profesjonalnego dyskursu sondażowego starają się obalić ten argument twierdzeniem, że pomiędzy ostatnimi przedwyborczymi sondażami, a samym aktem wyborczym, opinia publiczna się zmienia, co ma wynikać m.in. z samego faktu oddziaływania na nią prezentowanych publicznie wyników sondaży na finiszu kampanii. Nie zmieni to jednak faktu, że na przestrzeni ostatniej dekady można wskazać sondażownie, które regularnie myślą się „bardziej” niż inne.

Nic dziwnego, że w piśmiennictwie naukowym można spotkać liczne porównania sondaży, a w przestrzeni Internetu wiele poręcznych narzędzi komparatystycznych pozwalających na porównania wyników. Po wyborach prezydenckich 2015 Centrum Badań Ilościowych nad Polityką (CBIP) Uniwersytetu Jagiellońskiego zweryfikowało trafność przedwyborczych prognoz przyznając ustanowiony na tę okoliczność Puchar Pytii. Można wnioskować, że gdyby sondaże realizowane przy użyciu różnych aparatów metodologicznych były nieporównywalne lub porównywanie ich było niecelowe, organizowanie podobnych konkursów przez uznanych uczonych byłoby niezrozumiałe. Kolejności kandydatów w pierwszej turze wyborów nie przewidziała żadna z badanych firm, wobec czego organizatorzy przyznali jako nagrodę pocieszenia

miedziany Puchar Pytii instytutowi IBRiS, którego prognozy były najbliższe uzyskanych wyników. Złotą statuetkę za prognozy wyników II tury przyznano natomiast firmie PP/ROBOP. Warto zauważyć, że badacze nie interesowała hipoteza „gry sondażami” jako, że uwzględnili wyniki dotyczące wszystkich kandydatów, a nie tylko kandydatów liczących się w stawce. Albowiem w warunkach politycznego duopolu jaki panuje w polskiej polityce od 2005 ewentualne manipulacje - ze strategicznego punktu widzenia - miałyby sens głównie w odniesieniu do rywalizacji dwóch największych partii politycznych, a więc PO i PiS stanowiących w kolejnych rozdaniach odpowiednio partię rządzącą i największe ugrupowanie opozycyjne. Gdyby z tej perspektywy przyrzeć się wynikom sondaży prezydenckich z 2015 analizowanym przez CBIP UJ, rzuca się w oczy mocno zawyżona prognoza CBOS dla wyniku urzędującego prezydenta. Bronisław Komorowski uzyskał w niej 49,4% głosów, podczas gdy kandydat PiS Andrzej Duda niespełna 30%. Jest to o tyle interesujące, że najlepsze wyniki dla kandydata PO spośród pozostałych badanych firm prognozowały Millward Brown, a także TNS Polska i opiewały one odpowiednio na – zaledwie - 41,5% oraz 40,2%. Pozostałe siedem uwzględnionych sondaży wskazywało, że wynik Komorowskiego nie przekroczy 40%. Z kolei w prognozach dotyczących rezultatów Andrzeja Dudy uszeregowanych od najgorszych do najlepszych prognoz CBOS (29,9%) ubiegł tylko Millward Brown (28,7%). Pozostałe sondażownie przewidywały wyniki na poziomie przekraczającym 30%. I turę wyborów wygrał ostatecznie Andrzej Duda z 34,76% głosów, podczas gdy jego kontrkandydat uzyskał wynik 33,77%. Jak widać, wynik prognoz CBOS był opatrzony błędem na korzyść kandydata partii rządzącej o niemal 16%. Równie spektakularną porażkę prognostyczną zanotował tylko instytut GfK Polonia, podczas gdy pozostałe firmy myliły się zwykle o około 6%. Pewną anomalią mogą być wyniki sondaży przed II turą wyborów, w których najlepsze przewidywania zawierały uhonorowane Pucharem Pytii badania PP/ROBOP, z kolei Millward Brown oraz CBOS otrzymały wyróżnienia. Warto jednak napomknąć, że wszystkie sondaże realizowane przed II turą dawały bardzo podobne przewidywania procentowe niewiele różniące się od faktycznego wyniku wyborów [15].

II edycja Pucharu Pytii miała miejsce w czasie wyborów parlamentarnych w 2015. W rankingu sondaży przedwyborczych CBOS zajął przedostatnie miejsce wyprzedzając GfK Polonia. Podobnie jak w I turze wyborów prezydenckich kształtowały się sondażowe tendencje w zakresie relacji głosów oddanych na PO i PiS. Na fali wiktorii prezydenckiej partia PiS była jednogłośnie przez wszystkie firmy badawcze typowana jako zwycięzca. Z wyjątkiem pracowni VIAVOX tylko epizodycznie badającej postawy polityczne, najlepsze prognozy dla ciągle jeszcze rządzącej partii premier Ewy Kopacz przedstawiał CBOS przewidując wyborczą przewagę PiS nad PO rządu 12,1%. W badaniach innych pracowni przewaga ta wynosiła odpowiednio: Millward Brown – 13,8%, Estymator - 14%, IBRiS oraz PP/ROBOP – 15%, IPSOS – 16,2%, GfK Polonia - 16,6%.

Baza danych na stronach ewybory.eu umożliwia porównywanie sondaży

preferencji politycznych wykonywanych przez czołowe pracownice demoskopowe na przestrzeni dłuższych odcinków czasu. Aktualnie w bazie znajdują się sondaże realizowane w okresie od 10 października 2015 do chwili obecnej, a więc w okresie rządów PiS i prezydentury Andrzeja Dudy. Z wykorzystaniem wspomnianych danych opracowano średnie procentowe wyniki poparcia dla dwóch największych obozów politycznych według sondaży kilku największych firm. Dane przedstawiają się następująco:

Pracownia	PiS	PO	Różnica
CBOS	39,1%	16,9%	22,2%
Kantar Public	36,2%	21%	15,2%
Kantar Millward Brown	33,3%	24,1%	9,2%
Pollster	35,4%	18,8%	16,6%
IBRiS	34%	19,5%	14,5%
Estymator	42,5%	24,8%	17,7%
Średnia	35,8%	19,3%	16,5%

Tabela 1. Opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na witrynach ewybory.eu (dostęp 11-12.08.18). Średnia została obliczona nie tylko z wyników badań podmiotów wyszczególnionych w tabeli, ale z rezultatów wszystkich pracowni opinii, których wyniki są ewidencjonowane w bazie ewybory.eu.

Łatwo zauważyć, że także tutaj w relacji do innych badań sondaże CBOS faworyzują partię rządzącą oraz zaniżają wyniki opozycji.

Jakkolwiek dane sondażowe dostępne na ewybory.eu urywają się w październiku 2015, co uniemożliwia prześledzenie z wykorzystaniem tego źródła tego jak kształtowały się sondaże poparcia dla poszczególnych partii za rządów PO, pewien pogląd na to zjawisko, w tym na obowiązujące wówczas tendencje, dają wykresy opublikowane na witrynach „Na Straży Sondaży”. Obrazują one wyraźnie, że przeciętnie najwyższe poparcie dla partii Ewy Kopacz spośród wszystkich pracowni sondażowych notował CBOS. Przykładowo w okresie od marca do lipca 2014 badania CBOS wskazywały na wyraźną przewagę PO nad PiS, podczas gdy w konkurencyjnych sondażach TNS oraz Homo Homini stałą przewagą odznaczał się PiS, a w sondażach realizowanych przez GfK Polonia i Millward Brown wyraźnie obserwowalny i stały trend przewagi PiS przerywały krótkie epizody przewagi PO [19].

Prowadzone przez współpracownika Instytutu Obywatelskiego Michała Zielińskiego dla wyborów z okresu 2009-2014 rankingi porównawcze pracowni demoskopowych potwierdzają wyżej zobrazowane trendy. Badania CBOS niemal zawsze były w stosunku do wyników wyborów opatrzone najwyższym (w relacji do innych sondażowni) błędem na korzyść partii rządzącej [14].

Wnioski.

Powyższe obserwacje nie oznaczają oczywiście, że sondaże CBOS (lub

jakiegokolwiek inne) są fałszowane. Sygnalizują jednak możliwość manipulacji definiowanej jako „*skryte, choć ukierunkowane, oddziaływanie na poglądy i emocje odbiorców*” [2, s. 245]. Antoni Sulek posługuje się w tym kontekście pojęciem „sondażokracji” zwracając uwagę na fakt, że sondaże przestają spełniać funkcję li tylko informacyjną, a stają się przedmiotem manipulacji opinią publiczną [7, s. 16]. Teoretycznie manipulacje sondażowe są możliwe na trzech poziomach: ankieterów, firm badawczych i klientów tych firm, a więc przede wszystkim partii politycznych [22]. Partie zajmują się także interpretacją sondaży [3, s. 64], co może sprzyjać planowemu oddziaływaniu na opinię publiczną. Stanowi to jednak normę w wielu nowoczesnych demokratycznych państwach. Ingerencje w wyniki sondaży na wcześniejszych etapach, jeśli mają miejsce, są praktyką naganną zarówno z etycznego punktu widzenia, jak też z perspektywy transparentności i jakości procesu politycznego, choć – trzeba to podkreślić – obecnie na takie ingerencje nie ma bezpośrednich dowodów.

Różnice w wynikach poszczególnych sondaży tłumaczy się zwykle rozbieżnością stosowanych metod badawczych, co stanowi eksplanację nazbyt uproszczoną i znajdującą zastosowanie tylko w niektórych i wcale nie najciekawszych przypadkach, w szczególności zaś tam, gdzie różnice rezultatów są niewielkie a rozkład poparcia dla różnych partii jest podobny. Tam jednak, gdzie dwa różne sondaże obrazują sprzeczne z sobą trendy, takie wyjaśnienie wydaje się zbyt ubogie. Trudno obroną metodologia wytłumaczyć fakt, że na finiszach rozmaitych krajowych kampanii wyborczych partia rządząca w sondażach CBOS niemal zawsze zwyciężyła w stosunku do opozycji, nawet wówczas gdy badania alternatywne pozostałych sondażowni pokazują coś zgoła przeciwnego. Fakt, że sondaże CBOS sprzyjają rządzącym na stronach fundacji OKO.press bez sięgania po teorię spiskową stara się tłumaczyć Adam Leszczyński szukając przyczyn tego zjawiska w stosowanej przez CBOS metodzie wywiadów bezpośrednich: „*Ankieter pukający do drzwi bywa postrzegany jako przedstawiciel władzy i niektórzy ludzie mogą „na wszelki wypadek” nie zdradzać mu lub jej swoich politycznych sympatii*” [21]. Trudno zweryfikować hipotezę jakoby ankieter był postrzegany jako emisariusz władzy, a jeśli nawet tak jest to nie wyjaśnia to faktu skokowego wzrostu sondaży partii rządzącej realizowanych przez CBOS w okresie kampanii i przed nią.

W tej sytuacji z powyższej analizy wysnuć można trzy wnioski. Po pierwsze, niezależnie od przyczyny tego zjawiska, sondaże preferencji politycznych CBOS w badanym okresie sprzyjały partii rządzącej. Po drugie, dysproporcje wyników na linii partia rządząca-największa partia opozycyjna zaostrzały się na korzyść partii rządzącej w okresach przedwyborczych. Po trzecie, powyższe tendencje działały pod rządami różnych partii politycznych, a nie jednej konkretnej.

Bibliografia (w tym źródła internetowe – dostęp każdorazowo 23.08.2018):

- [1] E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa 2005.
[2] M. Golka, *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Warszawa 2008.
[3] A. Guzik, R. Marzęcki, *Instrumentalne wykorzystywanie sondaży w dyskursach medialnych i politycznych*, „Polityka i Społeczeństwo” 2(13) / 2015.

- [4] M. Nieć, *Komunikowanie polityczne w nowoczesnym państwie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- [5] E. Noelle-Neumann, *Spirala milczenia*, Zysk i S-ka, Poznań 2004.
- [6] A. Sułek, *Funkcje (i dysfunkcje) badań opinii publicznej w ustroju demokratycznym. Przypadek Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] E. Hałas (red.), *Rozumienie zmian społecznych*, TN KUL, Lublin 2001.
- [7] A. Sułek (red.), *Jakim sondażom wierzyć?*, Warszawa 2013.
- [8] A. Sułek, *Sondaż w oczach polityków. Posłowie Sejmu RP o badaniach opinii publicznej*, RPEiS, rok LVII zeszyt 4/1995.
- [9] M. Szreder, *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, PWE, Warszawa 2004.
- [10] A. E. Taper, *Metody i techniki badań nauk społecznych w służbie marketingu wyborczego*, Dialogi Polityczne, nr 2, 03/2004.

Akty prawne:

- [11] [https://bip.kprm.gov.pl/ftp/kprm/dokumenty/DKN-583-20\(7\)-06.pdf](https://bip.kprm.gov.pl/ftp/kprm/dokumenty/DKN-583-20(7)-06.pdf).
- [12] Statut CBOS (https://www.cbos.pl/PL/o_firmie/o_firmie/StatutCBOS.pdf).
- [13] Ustawa z 20.02.97 o fundacji – Centrum Badania Opinii Publicznej, Dz. U. z 1997 r. Nr 30, poz. 163, z 2002 r. Nr 153, poz. 1271, z 2007 r. Nr 82, poz. 560.

Źródła internetowe (dostęp każdorazowo 23.08.18):

- [14] <http://blogi.polskatimes.pl/poppolityka/2014/06/12/ranking-sondazowni/>.
- [15] <http://www.cbip.uj.edu.pl/pytia2015>.
- [16] <https://dorzeczy.pl/kraj/58745/PO-z-14-procentowym-poparciem-Schetyna-Ten-sondaz-jest-ewidentnie-zmanipulowany.html>.
- [17] <http://ewybory.eu>.
- [18] <http://nastrazysondazy.uw.edu.pl/>.
- [19] <http://nastrazysondazy.uw.edu.pl/sondaze-przed-wyborami-do-parlamentu/>.
- [20] <https://natemat.pl/106661,kuriozalne-roznice-w-wynikach-badan-cbos-i-tns-polska-ktore-przeprowadzono-w-tym-samym-okresie>.
- [21] <https://oko.press/dobra-zmiana-w-cbos-pis-obsadzil-rade-moze-zmienic-statut-dyrekcje-a-potem-profil/>.
- [22] https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/rynek/1701080,1_jak-funkcjonuje-w-polsce-rynek-badan-opinii.read.

NARRACJE POLSKICH WETERANÓW Z AFGANISTANU – PRZEGLĄD WYKONANEJ PRACY BADAWCZEJ ORAZ PERSPEKTYWY JEJ ROZWOJU

Śmiłowska Karolina

Uniwersytet Wrocławski

karolina-smilowska@wp.pl

Opiekun naukowy –

prof. dr hab. Bartosz Jastrzębski

Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest refleksja nad aktualnymi problemami teoretyczno-praktycznymi związanymi z postępami prac nad rozprawą doktorską, która powstaje w ramach Stacjonarnych Studiów Doktoranckich Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Dysertacja, której jestem autorką dotyczy narracji generowanych przez polskich weteranów operacji militarnej Islamskiej Republiki Afganistanu (na podstawie wywiadów z żołnierzami), którzy w latach 2002-2014 wykonywali działania (między innymi bojowe) na tym terenie. Tekst ten stanowi krótki przegląd wykonanej dotychczas pracy badawczej oraz wskazuje na dalsze plany rozwoju (w sensie metodologicznym i praktycznym) podjętych działań.

Oczywistym dla mnie jest fakt, że praca badawcza, której przedmiotem uczyniłam analizę i interpretację narracji generowanych przez polskich żołnierzy operacji militarnej w Afganistanie wymaga ode mnie szczególnego namysłu i pogłębionej refleksji, które stanowić mają drogę do udzielenia odpowiedzi na wiele nurtujących mnie pytań. Pytania te stanowią pokłosie dotychczasowej pracy badawczej, której rezultaty (w moim odczuciu i stwierdzam to z dozą dużej pewności) pozostawiają wiele do życzenia. Główne kwestie, które należałoby rozstrzygnąć (przeformułować), by w pracy nad weteranami dokonało się „nowe otwarcie”, dotyczą rodzaju i sposobu gromadzenia materiału empirycznego oraz perspektywy metodologicznej, w ramach której zebrany materiał będzie można efektywnie analizować.

Jak dotychczas przeprowadziłam 17 wywiadów z żołnierzami operacji militarnych z lat 2002-2014 (zarówno operacji w Iraku jak i Afganistanie)¹. Byli to żołnierze o statusie weterana oraz weterana poszkodowanego². Już powyższe

1 Stan na 01.09.2018

2 *Art. 2. Weteranem działań poza granicami państwa, zwanym dalej „weteranem”, może być osoba, która brała udział, na podstawie skierowania, w działaniach poza granicami państwa w ramach: 1) misji pokojowej lub stabilizacyjnej, kontyngentu policyjnego, kontyngentu Straży Granicznej, zadań ochronnych Biura Ochrony Rządu i Służby Ochrony Państwa lub zapewniania bezpieczeństwa państwa, nieprzerwanie przez okres, na jaki została skierowana, jednak nie krócej niż przez okres 60 dni; 2) grupy ratowniczej Państwowej Straży Pożarnej, łącznie przez okres nie krótszy niż 60 dni.*

Art. 3. Weteranem poszkodowanym w działaniach poza granicami państwa, zwanym dalej

wyróżnikidowodzą konieczności ujednoczenia grupy respondentów (ze wskazaniem na weteranów poszkodowanych) oraz znacznegozintensyfikowania działań badawczych. Podczas prowadzonych rozmów, starałam się uzyskać odpowiedzi na pytania, które odsyłają do hipotez postawionych we wstępnym projekcie badań. Dotyczyły one motywacji żołnierzy, które skutkowały ich wyjazdem na „misję”, specyfiki nowego (afgańskiego lub irackiego) środowiska i sposobów funkcjonowania w nim, psychicznych i/lub fizycznych skutków uczestnictwa w operacji, sytuacji rodzinnej i zawodowej, która ukształtowała się w ich życiu po powrocie do Polski.

Poddając moje dotychczasowe działania krytycznej refleksji, mam dojmujące poczucie, że większa część przeprowadzonychwywiadów nie spełniła moich (i co najważniejsze – Rozmówców) oczekiwań – zarówno w sensie informacyjnego nasycenia tych rozmów jak i interpersonalnych relacji, które wytworzyły się w sytuacji spotkania (z mojej perspektywy brak w nich było „głębi”, rzeczywistego dialogu i komfortu). W tym kontekście niezwykle trafna wydaje się uwaga Danuty Lalak, która pisząc o specyfice badań biograficznych zwraca uwagę na fakt, że czasem „Badacz jest intruzem, kimś z zewnątrz wobec badanej rzeczywistości. Jego pojawienie może wywoływać lęk lub niepokój w badanej rzeczywistości” [2, s. 337]. Powyższy stan stał się niestety moim (a szerzej: naszym) udziałem. Przyczyn tej sytuacji upatruję w problemach, na które wskazałam w początkowej części niniejszych rozważań. Ponadto, po dłuższym zastanowieniu dochodzę do wniosku, że zaproponowane we wstępnym projekcie badawczym hipotezy stanowią część dobrze znanego, społecznego dyskursu o udziale polskich żołnierzy w operacji militarnej w Afganistanie, odsyłają do modelowego obrazu weterana. Stanowią raczej dominujące w naszym społeczeństwie przekonania niż hipotezy, z których powinno się uczynić główny trzon naukowych dociekań. O ile zatem na kolejnych etapach pracy z respondentami pytania te z pewnością się pojawią, o tyle chciałabym, by stanowiły raczej tło w analizach biograficznych tych narracji. Problemy do rozstrzygnięcia (albo przynajmniej do opisania) muszą lokować się gdzie indziej, głębiej.

Szanse i zagrożenia

Na obecnym etapie poszukiwań badawczych mogę śmiało stwierdzić, że perspektywa socjologiczna, w której pokładałam największe nadzieje podczas przygotowań i w początkowym stadium prowadzenia projektu wydaje się niewystarczająca (ale z pewnością pomocna i potrzebna dla dalszego toku badań). Po zapoznaniu się z kilkoma pozycjami z zakresu antropologii, stwierdzam, że już dziś należałoby skorzystać z kilku koncepcji, które proponują reprezentanci

„weteranem poszkodowanym”, może być osoba, która biorąc udział na podstawie skierowania w działaniach poza granicami państwa, doznała uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku pozostającego w związku z tymi działaniami lub choroby nabytej podczas wykonywania zadań lub obowiązków służbowych poza granicami państwa, z tytułu których przyznano jej świadczenia odszkodowawcze. (Za: Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa.)

tej dyscypliny. Z uwagi na ograniczenia objętościowe niniejszego artykułu, w dalszej części tekstu wspomnę jedynie w zarysie o kilku zagadnieniach, które warto byłoby rozważyć w kontekście prowadzonych działań badawczych. Ale zanim o antropologii słów kilka, chciałabym dowartościować również wspomnianą tutaj perspektywę socjologiczną, w ramach której realizuje się projekty badań jakościowych (biograficznych) i wskazać na szanse i zagrożenia, których upatruję podążając tym nurtem w swoich poszukiwaniach.

Refleksję na temat badań biograficznych należałoby rozpocząć od wskazania ich istoty. W swoim opracowaniu Danuta Lalak zwraca uwagę, iż tym, co wyróżnia ten rodzaj poczynań jest „koncentracja na subiektywnym punkcie widzenia respondentów” [2, s. 238]. Ten fakt wydaje się oczywisty. Problematykę biografii prezentuje Lalak w szerokim kontekście teoretycznym. Zwraca przy tym uwagę, że „Różne jej ujęcia nie wykluczają się wzajemnie, lecz uzupełniają, wskazując wiele dróg i sposobów rozumienia tego samego fenomenu – ludzkiego życia” [2, s.14]. Tym, co szczególnie przykuło moją uwagę w opracowaniu sprzenośnie, którą używa Autorka mówi o interpretacyjno – opisowej postawie w badaniach biografii. Są to bowiem metaforyczne (a wręcz poetyckie) porównania życia, w ramach którego realizuje się jednostkowa biografia, do „sztuki, drogi, losu i wędrówki” [2, s.13]. W moim przekonaniu określenia te stanowią ważny punkt w antropologicznej refleksji nad żołnierskimi biografiami (np. jako kategorie, których będziemy szukać w już opowiedzianych („gotowych”) historiach żołnierzy, lub też kategorie „narzucone” przed rozmową, po niej zaś identyfikowane w materiale autobiograficznym).

Mimo, że Lalak prezentuje różne podejścia do badań nad biografiami, odnoszę wrażenie, że szczególnie bliska jest jej perspektywa fenomenologiczna, której poświęca sporo miejsca, w ramach której można opisywać tożsamość kulturową badanego podmiotu (tożsamość ta oznacza tyle, że człowiek „rodzi się w pewnej grupie kulturowej, mówi jej językiem, żyje w konkretnej grupie społecznej, w konkretnym momencie historycznym, zajmuje określoną pozycję społeczną wyznaczoną urodzeniem, wykształceniem, statusem materialnym” [2, s. 164]).

Jak pisze Lalak:

W ujęciu fenomenologicznym, które może mieć fundamentalne znaczenie dla analiz biograficznych rozumienie tych zjawisk nie polega na dostrzeganiu ich i opisie dokonany przez bezstronnego obserwatora. Istotny charakter ma sposób ich uświadamiania i spostrzegania przez tych, których te warunki dotyczą, określają i determinują, czyli doświadczenie własne podmiotu, uwikłanego w swoją własną sytuację [2, s. 164].

Rozumiem, że owo „uświadamianie” oraz „spostreganie” jest procesem dwustronnym – dotyczący zarówno badanego, który odnosi się do swojej biografii (przeżywa, wspomina, opowiada), ale także do badacza, który jest

tej opowieści adresatem. Myślę zatem, że sporym ułatwieniem w badaniach (niezależnie od obranej ścieżki analitycznej), stanowiącym również ich atut będzie tworzenie przez mniejszościowych metanarracji–refleksyjnych opowiadań, których przedmiotem jest własne pisanie naukowe [2, s. 91]³.

Cenną wskazówką metodologiczną w procesie badania biografii jest fakt, iż: „Perspektywa fenomenologiczna oznacza poszukiwanie sensu, istoty badanych zjawisk, do którego prowadzi odrzucenie wszelkich teorii, założeń i warunków wstępnych” [2, s. 260]. To szczególnie ważne właśnie „dla badacza biografii, który powinien uprzednio dokonać redukcji własnego świata kulturowego” [2, s. 167].

Nie wiem, czy zastosowanie tego akurat podejścia jest możliwe w kontekście moich badań – jestem córką weterana z Afganistanu. Uważam, że tak zarysowany kontekst utrudni prowadzenie badań, które mają być pozbawione przedzałożeń. Oczywiście nie przeczę, że zawsze warto (i należy) poszerzać horyzont poznawczy – o ile jednak w podejściu fenomenologicznym mogłabym upatrywać szans na odnalezienie klucza do sposobów analizy żołnierskich autonarracji, o tyle obawiam się, że dla młodej badaczki „oferta” ta może okazać się zbyt dużym wyzwaniem (zarówno w sensie intelektualnym jak i emocjonalnym). Mimo, że „Sposób analizy biografii jest często autorskim osiągnięciem badacza, który nie aspiruje do metodologicznej poprawności [2, s. 266], a on sam często „uzyskuje interesujące rezultaty” [2, s. 266], trudno jest mi przełamać nieśmiałość wobec analiz w tej właśnie perspektywie.

Tutaj dotykamy kolejnego problemu związanego z badaniami biograficznymi – idzie o subiektywność tego rodzaju poczynąń. Przekonanie to wynika z braku jasnych i powtarzalnych procedur interpretacyjnych właściwych dla tej metody. Sceptycy tego podejścia - co zauważa Lalak - zastanawiają się na przykład „jak dalece rezultaty badawcze są zapośredniczone osobowością badacza? Czy możliwe jest uczynienie z materiałów biograficznych zbioru faktów naukowych, możliwych do obiektywnej analizy?” [2, s. 256]. Medal jak zawsze ma jednak dwie strony. Zwolennicy podejścia biograficznego brak obiektywności w tych badaniach „podnoszą do rangi podstawowej wartości w całym procesie poznawczym” [2, s. 257]. Mając na uwadze fakt, że to właśnie „Od umiejętności interpretacyjnych badacza zależy [...] trafność wyciąganych wniosków” [2, s. 191], kieruję się w stronę wypracowania (lub odnalezienia) jasnych procedur analitycznych oraz postawienia konkretnych pytań weteranom, których będę badać, bowiem „czyjaś biografia staje się [...] moją wersją jego życia” [2, s. 14] – nieumiejętnie/źle zadane/jałowe poznawczo pytanie połączone z autorskim/arbitralnym sposobem analizy to dla moich badań (i badań naukowych w ogóle) zupełna katastrofa. Chodzi o to, by w wielości empirycznych danych spróbować odnaleźć jakąś uporządkowaną całość. Wszak „Badacz powinien wiedzieć, czego poszukiwać i mieć wypracowane jasne kryteria tych poszukiwań, aby następnie ograniczyć się do pewnych reprezentatywnych przypadków, których przestudiowanie pozwoli zastosować uzyskane wyniki do możliwie wszystkich

3 A jeśli nie opowiadań to przynajmniej „relacji”, „raportów” ze spotkań z weteranami.

wypadków tej kategorii” [2, s. 264].

Koncepcja

Dotychczasowe rozważania nad sposobem metodologicznej obróbki narracji weteranów (które będą stanowić *clou* mojej dysertacji) współlistnieją z pomysłem nadania tym badaniom również antropologicznego charakteru. Myślę, że ciekawym pomysłem będzie wyodrębnienie kategorii, w ramach których można by próbować opisywać i problematyzować żołnierskie biografie. Z uwagi na ograniczenia objętościowe tego artykułu, jedynie zasygnalizuję (w punktach) obszary, na których chciałabym się skoncentrować.

1) Myślę, że istotną kwestią dla moich badań będzie przyjrzenie się temporalnym perspektywom pojawiającym się w autonarracjach. W swoich rozważaniach chciałabym podjąć refleksję o czasie uobecniającym się w opowiadanych przez żołnierzy historiach. Czas bowiem stanowi wyznacznik indywidualnie przebiegających procesów biograficznych zarówno „w układzie wertykalnym, uwzględniającym przyszłość, teraźniejszość i przeszłość oraz horyzontalnym – czas biologiczny, osobisty, pokoleniowy, historyczny” [2, s. 21]. Warto dodatkowo podkreślić, że „Opowiedziana historia życia jest zawsze rekonstrukcją zdarzeń minionych, opowiedzianych z perspektywy czasu, w którym powstaje. Nie jest zatem ze swej istoty odwzorowaniem przeszłości, lecz refleksją w stosunku do niej” [2, s. 125]. Nad tym wymiarem czasu (czas przeżyty a czas opowiadany) również należy się pochylić. Na tym etapie badań zastanawiam się jeszcze natomiast, czy przedmiotem mojej analizy będą wszystkie wyżej wymienione wymiary czasu (ze względu na niespory materiał empiryczny i koncepcyjne poszukiwania). Myślę jednak, że do refleksji o czasie warto będzie wprowadzić perspektywę filozoficzną (koncepcje Paula Ricoeura).

2) Kolejną kategorią, którą warto rozpisać jest kategoria pamięci, „jednostek ujęta przez pryzmat ich kolei życiowych. [...] Czynnikiem wyzwalamym uruchamianie pamięci [...] jest intensywny wywiad, jaki z interesującymi go osobami przeprowadza badacz” [2, s. 67]. Byłaby to refleksja nad rodzajami pamięci ujawnionymi w narracjach (pamięci indywidualnej, zbiorowej i pozostałych jej rodzajów). Zdaje się, że tutaj również istotne będzie skorzystanie z podejść antropologicznych i/lub filozoficznych.

3) Trzecią kategorią wartą pogłębionego opisu jest kategoria miejsca. Chciałabym dowiedzieć się, w jaki sposób postrzegane przez żołnierzy było miejsce „tam i wtedy” (na wojnie) oraz „tu i teraz” (po powrocie do kraju). Istotne w tym kontekście są np. pytania o to, jak te miejsca były przez nich odbierane, jak je opisują, jak w tych miejscach/przestrzeniach funkcjonowali, jak byli odbierani przez Innych (tamtejszą ludność, współtowarzyszy broni oraz swoich bliskich po powrocie do kraju).

Pięknie istotę miejsca oddał Karl Schlögel:

Miejsca nie są jedynie pustym dźwiękiem, lecz mówią coś o pochodzeniu, wykształceniu, karierach, losach. Flankują dzieje życia, oznaczają jego ścieżki. To areny, na których wszystko się rozgrywa. To tutaj dochodzi do spotkań, od których zależą późniejsze losy. Tutaj krzyżują się drogi, na których rodzi się coś nowego lub coś zanika. Tutaj panuje atmosfera, która czyni coś możliwym albo i nie [4, s. 365].

Wydaje się, że w tym kontekście twórczo można byłoby wykorzystać koncepcję „nie-miejsc” zaproponowaną przez Marca Augé, a odnoszącą się pierwotnie do „przestrzeni tranzytowych, w jakich przychodzi nam coraz częściej bytować, a które dlatego właśnie są w istocie „niczyje”, że ich rolą jest umożliwienie ruchu, przepływu i zmienności (wydajności), a nie związanie ich z jakąkolwiek antropologicznie rozumianą istotą miejsca [5, XI]. Wyabstrahowanie niniejszej kategorii wiąże się z oczywistym już dzisiaj przekonaniem, iż „żadna analiza jednostek nie może ignorować przestrzeni, przez które przemierzamy się zbiorowo, ale jednocześnie samotnie [5, XIII]. Intuicyjnie wydaje mi się, że powyższe twierdzenie świetnie pasuje do sytuacji weteranów –przemierzali się zbiorowo, ale jednocześnie przecież każdy z nich był w jakimś sensie samotny (samotność rozłąki z rodziną, przyjaciółmi, ojczyzną, strach o życie).

Ponadto – jak zauważa Wojciech J. Burszta: „Potencjał koncepcji Augé, jako prowokującej do dalszej dyskusji, jest ogromny i w tym należy upatrywać jej największego waloru. Jest ona całością otwartą na rewizje” [5, XIII]. Myślę, że warto to wyzwanie podjąć. Karl Shlögel stwierdził, że „*W non-lieux* wszystko ciągle płynie, jest prowizoryczne, jest w ruchu lub ruchem. Tak rzecz ujmując, to właśnie *non-lieux* są położone centralnie, to z nich wychodzą najważniejsze impulsy, to tam zderzają się energie życiowe, to tam wytwarza się ciepło tarcia, które zaopatruje w energię miasta, wspólnoty przestrzenie” [4, s. 288]. Wspomniany autor proponuje także inne rozróżnienie – rozróżnienie „nie między miejscami i nie-miejscami, lecz między miejscami płynnymi i trwałymi, gorącymi i zimnym” [4, s. 290]. Co ważne przecież „Nie muszą to być bynajmniej przestrzenie związane jedynie z transportem publicznym. Gorące miejsca istnieją wszędzie, gdzie coś się dzieje, gdzie wiele się dzieje lub gdzie wiele może się wydarzyć. W tym sensie to przestrzenie, w których coś się zaczyna, gdzie zapadają pierwsze decyzje odnoszące się do czegoś, co w innym miejscu zostanie usankcjonowane i zatwierdzone” [4, s. 292-293]. Można te miejsca nazwać takżenapędowymi: „W każdym razie [są to miejsca] wzrastającego i opadającego napięcia. Każdemu się spieszy i każdy ma ważne rzeczy do zrobienia – swoje, lecz i dotyczące innych; i tak powstaje rzeka, która nie tylko nas porywa, lecz i sprawia, że, niesieni własnym pędem, porywamy innych. Z tej przestrzeni nie całkiem się jeszcze odjechało i jeszcze nie przybyło”. W moim przekonaniu opis ten może odnosić się zarówno do specyfiki działań bojowych, codziennego życia w bazach, i życia „pomisyjnego” – o ten aspekt biografii tak więc również warto zapytać w przyszłych rozmowach.

4) Jeśli mowa o miejscach, nie sposób ominąć również obrzędów przejścia, w których uczestniczyli weterani (i znów zarówno w Polsce jak i w Afganistanie).

W ujęciu van Gennepa obrzędy te dotyczą wszystkich dziedzin życia ludzkiego, w których pojawia się zmiana, poczynając od różnych faz biograficznych (narodziny, dojrzewanie, małżeństwo, macierzyństwo i ojcostwo, śmierć) i zmieniającego się w związku z nimi statusu społecznego, przez awansowanie w hierarchii grupowej, przystępowanie do właściwych grup wieku, płciowych czy zawodowych, aż po zmiany w otaczającej przestrzeni wiążące się z przekraczaniem granic terytorialnych i wszelkich innych [1, s. 7]. Chodziłoby o identyfikację i opis rytuałów (wyłączenia z dawnego świata –preliminalnych, rytuałów odprowadzanych podczas stanu przejściowego – liminalnych oraz postliminalnych – dotyczących rytuałów włączania do nowego świata [1, s. 45]). Obszary tematyczne, które warto zbadać podczas rozmów mogą dotyczyć:

- momentu i okoliczności wstąpienia żołnierza do wojska,
- czasu szkoleń przygotowujących na „misję”,
- czasu przyjazdu do Afganistanu (wyjście z samolotu, wejście do bazy, wejście do bichaty),
- obrzędów/świąt, których żołnierz był obserwatorem i/lub uczestnikiem w Afganistanie (zarówno wśród „swoich” jak i tamtejszej ludności),
- zwyczajów, które żołnierz zaobserwował w Afganistanie (tu istotne wydają się wskazówki dotyczące zachowania w stosunku do ludności muzułmańskiej w Afganistanie⁴)

4 - *Afgańczyków nie należy pytać wprost o przynależność etniczną lub plemienną, np. jesteś Pasztunem, Tadżykiem, Hazarem? Pytanie należy zadać ogólnie, np. Z jakiej grupy etnicznej pochodzisz?*

- *Należy unikać kontaktów z kobietą sam na sam; takie spotkanie może mieć miejsce tylko w towarzystwie jej męskiego krewnego.*

- *Mężczyźni nigdy nie powinni pytać Afgańczyków o ich żony, córki lub siostry; kobiety przeciwnie, mogą sobie na to pozwolić. - Powszechne jest okazywanie sobie uprzejmości.*

- *Gdy jest się gościem w domu Afgańczyka, nie należy zachwalać na głos kosztownych drobiazgów w jego mieszkaniu, gdyż będzie się on czuł zobligowany wręczyć zachwalany przedmiot w prezencie.*

- *Nie używa się wulgarnego słownictwa, który jest uznawany za brak dobrego wychowania i brak szacunku do rozmówcy.*

- *Nie należy być zarozumiałym.*

- *W domu Afgańczyka nie należy okazywać zdziwienia, kiedy kobiety będą przebywać w innych pomieszczeniach i nie będą brały udziału we wspólnym poczęstunku.*

- *Podczas modlitwy muzułmanów nie należy słuchać muzyki.*

- *Nie przyglądać się i nie stać przed modlącymi się ludźmi.*

- *Podczas ramadanu w towarzystwie muzułmanów nie należy jeść, pić i palić od wschodu do zachodu słońca.*

- *Przed wejściem do meczetu obowiązkowo należy zdjąć buty.*

- *Jeśli spożywamy coś, w dobrym tonie jest zaproponować swojemu rozmówcy podzielenie się posiłkiem.*

- *Nie należy oferować Afgańczykom wieprzowiny.*

- *Nie należy w ich obecności spożywać napojów alkoholowych.*

- momentu wyjazdu z Afganistanu (wejście do samolotu),
- momentu powrotu (wejście) do domu,
- pogrzebów.

5) Kolejną kategorią wartą zbadania jest język (struktury narracyjne, osobliwości językowe), którym posługują się żołnierze konstruując swoją wypowiedź – celem wprowadzenia niniejszego rozróżnienia jest próba zrozumienia żargonu, który znają tylko wtajemniczeni.

6) Do rozważań natury antropologicznej przydatne będą (jak już wcześniej wspomniałam) koncepcje socjologiczne, a w kontekście moich badań zaczerpnięta z socjologii interpretatywnej kategoria trajektorii cierpienia (zbadanie żołnierskich trajektorii indywidualnych i trajektorii zbiorowych np. trajektoria wojny, rozwód, niepełnosprawność, śmierć kolegi itp.). W skrócie, trajektorie cierpienia pojawiają się wówczas, kiedy jednostki nie są już dłużej w stanie aktywnie kształtować swojego życia. Analiza otrzymanego materiału zmierzałaby np. w kierunku identyfikacji stadiów i mechanizmów rozwijania się trajektorii widocznych w żołnierskich opowieściach⁵.

-
- *Nie należy odmawiać, jeśli Afgański gospodarz częstuje nas posiłkiem.*
 - *Posiłki spożywa się tylko prawą ręką; lewa jest uważana przez muzułmanów za nieczystą (112), ponieważ służy do utrzymywania higieny w toalecie.*
 - *Nie należy wchodzić do domu Afgańczyków, wprowadzając ze sobą zwierzęta, zwłaszcza psy.*
 - *W miejscach publicznych mężczyźni nie powinny zdejmować koszul, odkrywać torsu; jest to równoznaczne z chodzeniem toples przez kobiety.*
 - *Zarówno kobiety, jak i mężczyźni nie powinni ubierać się wyzywająco; żadnych krótkich spodenek, staników, odkrytych ramion.*
 - *Podczas siedzenia niedopuszczalnym jest pokazywanie podeszw swoich butów.*
 - *W dobrym tonie jest wstać, kiedy do pomieszczenia, w którym przebywamy, wchodzi nowe osoby.*
 - *Jeśli spotyka się grupę mężczyzn, należy przywitać się przez uścisk ręki ze wszystkimi; Jeśli ktoś się pomija, jest to uznawane za brak szacunku dla tej osoby.*
 - *Po uścisku dłoni z Afgańczykiem nie należy myć za chwilę rąk w jego obecności, chyba, że on również to robi.*
 - *Jeśli ktoś podsuwa krzesło, należy na nim usiąść, ponieważ jest to oznaką szacunku dla naszej osoby.*
 - *Nie należy okazywać zniecierpliwienia; muzułmanom zazwyczaj się nie spieszy, więc cierpliwość jest pożądaną cechą [...]; [w]: K. Korzeniewski, *Vademecum żołnierza. Islamska Republika Afganistanu*, Warszawa 2011.*

5 Schemat trajektorii:

- *stopniowe gromadzenie się ramowych warunków uczynienia trajektorii, potencjału trajektoryjnego. Bez trudu można odnaleźć możliwe do interpretacji oznaki zagrażającej trajektorii*
- *nagle przekroczenie granicy uczynienia potencjału trajektoryjnego – w tym sensie, że osoba dotknięta problemem nie jest już w stanie kształtować swego życia codziennego poprzez aktywne schematy działania; zamiast tej możliwości do tej pory ukryty potencjał trajektoryjny dynamizuje się i konkretyzuje w postaci przemożnego splotu zewnętrznych wydarzeń, dominują doświadczenia szoku i dezorientacji*
- *próba rozwinięcia chwiejnej równowagi, radzenia sobie z życiem codziennym, dzięki czemu pierwsze doświadczenie szoku i następujący po nim stan zamętu mogą być przezwyciężone; owa chwiejna równowaga pozostaje jednak nadal pod*

7) Wydaje mi się stosowne, by miejsca pobytu i pracy żołnierzy – a więc bazy wojskowe, w których służyli (i dalej służą) zaliczyć do goffmanowskiej instytucji totalnej. W Afganistanie realizował się bowiem (przynajmniej w znacznym zakresie) wzorzec tej właśnie struktury. Bazy stanowiły miejsce pobytu znacznej liczby ludzi „odciętych na jakiś czas od reszty społeczeństwa i prowadzących sformalizowany tryb życia” [3, s. 11]. Wpisywałyby się one w czwartą (spośród pięciu) kategorię takich instytucji, jako „powołane w celu lepszego wykonywania zadań przypominających pracę, dla których uzasadnieniem są wymogi instrumentalne” [3, s. 14]. Odwołując się do cech instytucji totalnych, które zaproponował Goffman, w dalszym etapie badań będę chciała sprawdzić, na ile jego założenia spójne są z warunkami, w których co najmniej pół roku przebywał każdy z żołnierzy (jeśli oczywiście wcześniej nie został zrotowany – czy to z powodu obrażeń poniesionych w działaniu bojowym czy też ze względów dyscyplinarnych).

Zakończenie

Powyższe skrótowo podane kwestie wymagają głębokiego namysłu. Przedstawiona wizja stanowi zarys, formę drogowskazu, którym zamierzam kierować się w swojej pracy badawczej. Zaprezentowane w artykule kategorie z pewnością ułatwią wędrówkę w dalszej drodze i otworzą następne drzwi do analiz i interpretacji narracji generowanych przez weteranów z Afganistanu.

Bibliografia

- [1] A. van Gennep, *Obrzędy przejścia. Systematyczne studium ceremonii*, przeł. B. Biały, Warszawa 2006.
- [2] D. Lalak, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010.
- [3] E. Goffman, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Sopot 2011.
- [4] K. Schlögel, *W przestrzeni czas czytamy. O historii cywilizacji i geopolityce*, przeł. I. Drozdowska i Ł. Musiał, Poznań 2009.
- [5] M. Augé, *Nie-miejsca. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*, przeł. W. J Burszta, Warszawa 2010.

naciskiem potencjału trajektoryjnego.
- *destabilizacja chwiejnej równowagi radzenia sobie z życiem codziennym („wpadnięcie w wir”). Osoba dotknięta problemem staje się sobie samej obca*
- *załamanie się organizacji życia codziennego i orientacji wobec samego siebie*
- *próby teoretycznego opracowania – radykalnie nowe definicje sytuacji życiowej*
- *praktyczne próby opracowania trajektorii i uzyskania nad nią kontroli oraz/lub próby uwolnienia się z jej więzów; [w:] Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów, pod red. Kai Kaźmierskiej, Kraków 2012, tu: F. Schütze, Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej, Kraków 2012.*

ЗМІСТ

PROCES DYDAKTYCZNY OPARTY NA TEORII Kształcenia MULTIMEDIALNEGO mgr Brzyszczyk Ewelina	5
«ПАРИЗЬКА КОМУНА» — КОНТРАКУЛЬТУРНА СПІЛЬНОТА УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ 1989-1994 РР. Весельський Юрій Юрійович	11
REVITALISATION OR GENTRYFICATION? THE CASE OF RESTART RESEARCH PROJECT IN TORUN Wojtas Jarosław, Berlińska-Wojtas Paulina	13
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Гудована Наталія Юріївна	20
WIZJA DOBREGO NAUCZYCIELA JĘZYKA POLSKIEGO A PROGRAMY SPECJALIZACJI NAUCZYCIELSKIEJ. PRÓBA KONFRONTACJI W KONTEKŚCIE OBECNEJ REFORMY EDUKACJI Marzec-Jóźwicka Magdalena	23
DREWNO W MONUMENTALNEJ KONSTRUKCJI SEPULKRALNEJ KULTURY UNIETYCKIEJ Zgurecki Wojciech	31
WAMPIR z PARAGRAFEM PORÓWNAWCZE STUDIUM PRZYPADKÓW KRWIOŻERCZYCH MORDERCÓW XX WIEKU Kierska Marta	40
WSPÓŁCZESNE ZMAGANIA I PROBLEMY PEDAGOGIKI POD KĄTEM KONCEPCJI NAUKI I WYCHOWANIA Klecha Marek	49
ДВОАСПЕКТНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАНТОВОГО ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОГО ІДЕАЛІЗМУ Мельник Володимир Володимирович	55
NOWOCZESNE KONCEPCJE MOTYWACJI POZAFINANSOWEJ Ober Józef, Tomczak Klaudia	59
DYSLEKSJA W CZORAJ I DZIŚ Ornatowska Maria Adela	67
IRRATIONAL FEARS –PHOBIAS AND THEIR EFFECT ON PERSONAL GROWTH AND THE PROCESS OF SOCIALIZATION Pawelczyk Marcin	74
STREFA CZARNOBYLSKA W ASPEKCIE TURYSTYKI KULTUROWEJ. ZARYS FORM WYJAZDÓW I TYPÓW ATRAKCJI mgr Rakowicz Piotr	79

PHYSICAL ACTIVITY OF CHILDREN AND YOUTH AS AN ANTIDOTE TO THE NEGATIVE EFFECTS OF MODERN CIVILIZATION.	
Syga Paulina.....	86
ROZWÓJ REGIONALNY Z PERSPEKTYWY ZADAŃ ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ	
Mgr Składanek Bartłomiej.....	89
ШЛЯХИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ У ПОСТМОДЕРНІЙ СУЧАСНОСТІ	
Спічєк Ярослав Олегович.....	97
KSZTAŁTOWANIE WŁAŚCIWEGO STOSUNKU CZŁOWIEKA DO ZWIERZĄT(WYCHOWAWCZE IMPLIKACJE LEGEND O ŚWIĘTYM ROCHU I ZWIERZĘTACH)	
Strzelec Małgorzata.....	101
„POSTAWY RODZICIELSKIE U MŁODYCH MAŁŻEŃSTW – WYBRANE WSKAŹNIKI DEMOGRAFICZNE”	
Frąckowiak – Makowska Sandra.....	109
PRAWO DZIECKA DO PRYWATNOŚCI A DOBRO DZIECKA	
mgr Hanas Katarzyna.....	117
ПОШУК ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ (НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ МЕТОДИСТА ХСМТБ і.м. К. С. СТАНІСЛАВСЬКОГО)	
Хворостєнко Ніка Євгеніївна.....	124
INFORMACJA, MANIPULACJA, PROPAGANDA? REFLEKSJE NAD FUNKCJĄ SONDAŻY PREFERENCJI POLITYCZNYCH CBOS	
Hylewski Marcin.....	126
NARRACJE POLSKICH WETERANÓW Z AFGANISTANU – PRZEGLĄD WYKONANEJ PRACY BADAWCZEJ ORAZ PERSPEKTYWY JEJ ROZWOJU	
Śmiłowska Karolina.....	135

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 20

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мошонько Віталій

Підписано до друку 11.10.2018.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 9,25. Умов. друк. арк. 8,6. Обл.-видавн. арк. 9,92.
Наклад 100 прим. Зам. № 7795/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 603-000,
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: tvoru@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>